

Relacions a trauès dera Istòria entre Aran e Ribagòrça

**Era istòria der Espitau de
Sant Nicolau des Pontelhs**

Joan Ramon Piqué Badia

Era existència der Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana, e aguesta publicacion, son possibles gràcies ara ajuda de:

Generalitat de Catalonha

Departament de Cultura

Departament de Justícia

Departament de Territori (IDAPA)

Gobierno de España

Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades

Deputacion de Lhèida

Institut d'Estudis Ilerdencs

Baqueira Beret S.A.

Ajuntament de Naut Aran

Ajuntament de Vielha e Mijaran

Ajuntament d'Es Bòrdes

Tolo&Associats

Donacions privades

Era seccion aranesa der Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana ei formada per Jusèp Loís Sans, Angelina Cases, Ròsa Maria Salgueiro, Miquèu Segalàs, Jèp de Montoya, Elvira Riu, Lourdes España, Bernat Arrous e Ramon Sistac. Formen era seccion estandard Joan Salas Lostau, Patrici Pojada, Jacme Taupiac, Florian Vernet, Felip Carbona, Claudi Balaguer, Franc Bardou e Myriam Bras.

Era Societat Filiau d'Istòria, Patrimòni e Identitat der Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana ei formada per Thaïs Rodés, Álvaro Aunòs, Carlos Fañanas, Maria Pau Gómez, Isaure Gratacós, Josep Lluís, Patrici Pojada, Joan Carlos Riera e Alberto Velasco.

Direccion dera Istòria d'Aran: Josep Maria Canabal

Traduccion: Ròsa Maria Salgueiro

© Joan Ramon Piqué Badia

© Fotografia de portada: Traslat de 21 d'agost de 1501 d'ua venda der espitau des Pontelhs e deth sòn ospici per part de Maria Bagà, de Betlan, e Joan d'Astet e Joan de Vila, per 320 florins catalans, 1501. Archiu Comarcau dera Noguèra. ACN200-100-T2-2070.

© Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana

1èra edicion: noveme 2024

ISBN: 978-84-09-66365-1

DL: L 779-2024

ENSENHADOR

PRESENTACION.....	5
1. INTRODUCCION.....	11
2. ES ESPITAUS MEDIEVAUS.....	15
2.1. Era praubesa medievau.....	16
2.2. Er Espitau de Sant Nicolau des Pontelhs enquiath sègle XV.....	17
2.2.1. Es privilègis.....	22
2.2.2. Ua senhora ath deuant der Espitau de Sant Nicolau des Pontelhs en ua epòca conflictiva, era senhora de Comdor espitalèra.....	26
2.2.3. Era importància der Espitau.....	28
2.2.4. Era glèisa de Sant Nicolau.....	32
<i>Era construccion dera glèisa e deth cementiri nauí.....</i>	34
<i>Es caperans der Espitau.....</i>	35
<i>Era hèsta de Santa Quitèria.....</i>	40
<i>Era pèira bisbau.....</i>	43
3. ER ISCLET DE SANT NICOLAU DES PONTELHS, SENHORIA DERA VILA DE VIELHA.....	49
3.1. Era vila de Vielha, senhora Campal, territoria e jurisdiccional deth territòri des Pontelhs.....	49
3.2. Un territòri diferenciat “entre es encastres de Val d’Aran e Barravés”.....	52
3.3. Braca istòria dera Senhoria.....	58
3.3.1. Era crompa der Espitau de Sant Nicolau des Pontelhs, en an 1418.....	58
3.3.2. Eth sègle XVI, era concession des privilègis reiaus.....	60
<i>Es privilègis reiaus de 1542 e 1584.....</i>	62
3.3.3. Eth sègle XVII, ua centuria damb granes dificultats.....	63
<i>Era frairia de 1629.....</i>	63
<i>Er ahèr Bartier.....</i>	67
<i>Qui ère Mossur François Bartier?.....</i>	69
<i>Acòrds entre era universitat e singulars personas dera vila de Vielha e Mr. François Bartier, creditor, en an 1645.....</i>	69
<i>Era concòrdia de 1661.....</i>	72
<i>Es diferències entre era vila de Vielha e es autes poblacions d’Aran peth pagament deth deute.....</i>	74
<i>Era concòrdia de 1691 e era fin dera Senhoria jurisdiccional der Isclet de Sant Nicolau de Pontelhs.....</i>	75
<i>Era encausa judíciau contra Rafael de Subirà e de Miquel, governador dera Val, e pèrta dera jurisdiccional sus er isclet de Sant Nicolau des Pontelhs.....</i>	77
<i>Uns bracs apunts biografics sus Rafael de Subirà e de Miquel, governador d’Aran.....</i>	77
<i>Era encausa judíciau dera vila de Vielha contra Rafael de Subirà, Governador d’Aran, per jurisdiccional d’Isclet de Sant Nicolau des Pontelhs.....</i>	85
<i>Era encausa judíciau.....</i>	87

<i>Era segona encausa judiciau dera vila de Vielha contra eth Governador e es autoritats dera Val d'Aran («Era Tèrra»), defensant era sua condicion de senhora jurisdiccional der Isclet de Sant Nicolau des Pontelhs.....</i>	90
<i>Encausa judiciau interpausada pera Auditoria Generau der Exercit Reiau de Catalonha contra Rafael de Subirà, Governador d'Aran, acusat de collaboracion en uns assassinats.....</i>	95
<i>Exemples der exercici dera jurisdiccional en Isclet de Sant Nicolau des Pontelhs.....</i>	97
<i>Documents demostratius qu'eth baile-espitalèr e es còsols de Vielha exercien era jurisdiccional.....</i>	98
<i>Documents demostratius qu'er Isclet de Sant Nicolau ei un districte jurisdiccional diferenciat.....</i>	101
<i>Documents demostratius qu'eth Governador d'Aran non a jurisdiccional en isclet de Sant Nicolau des Pontelhs.....</i>	105
4. ER OSTAU.....	107
4.1. Er espitau de Sant Nicolau des Pontelhs coma un ostau.....	108
4.1.1. Er arrendament der espitau de Sant Nicolau des Pontelhs.....	112
4.1.2. Es condicions de lotjament en ostau der Espitau de Vielha.....	113
4.1.3. Er Espitalèr.....	115
<i>Era execucion d'òbres importantes.....</i>	118
<i>Practiques dolentes.....</i>	119
4.2. Era activitat comerciau.....	119
4.2.1. Es hèires de Vielha.....	121
4.2.2. Eth comèrç de provediments tara Val d'Aran.....	123
<i>Er espitalet de Senet.....</i>	126
4.3. Eth camin deth Pòrt de Vielha.....	128
4.3.1. Eth pòrt de Vielha.....	130
4.3.2. Er arrendament deth pòrt.....	131
<i>Era hèsta deth Rosèr.....</i>	134
<i>Es obligacions de daurir e d'apraiar eth camin.....</i>	135
<i>Eth dia deth vediau.....</i>	137
<i>Es traginèrs e «dorses».....</i>	138
<i>Es punts de referéncia deth camin o guides.....</i>	141
<i>Es obligacions der espitalèr de mantier eth camin dubèrt.....</i>	142
4.3.3. Eth dret de passatge o tarifes.....	143
4.4. Es arrendaments des montanhes e bòsqi der espitau de Vielha.....	144
4.4.1. Er arrendament des montanhes der espitau.....	144
4.4.2. Er arrendament des bòsqi der espitau.....	147
5. HÒNTS DOCUMENTAUS.....	151
6. BIBLIOGRAFIA.....	155
7. NÒTES.....	161

PRESENTACION

Er autor der article numèro 41 dera *Istòria d'Aran* sus es *Relacions a trauès dera Istòria entre Aran e Ribagòrça* non ei un aute que Joan Ramon Piqué Badia. Èm plan erosi d'aguesta aportacion hèta per un des mès grani coneishedors sus eth tèma qu'ath delà trabalhe damb documentacion originau, hènt era sua analisi e arribant ara sintèsi damb tot eth coneishment de causa que caracterize era investigacion exhaustiva e ben hèta.

Entre eth sòn extens curriculum, destaquen es titolacions academiques, activitats en empreses, formacions complementàries, publicacions, activitat investigadora, ponències presentades en congrèssi, còrsi e seminaris impartits coma professor... destacam aciu ua part des madeishi, entà constatar era grana preparacion academica e professionau der autor. Ua persona implicada ena investigacion academica e ena sua tèrra, era Ribagòrça. Açò da fe, de qu'ei era persona mès indicada entà elaborar aguest magnific article, coneishedor des archius, des documents, des libres, dera recèrca escrita e orau, des dus costats deth Pòrt de Vielha, Aran e era Ribagòrça, e des sues costums, tradicions, relacions comerciaus, familhars... qu'an estructurat a long des sègles era nòsta istòria comuna.

Títols academics:

- Licenciat en Istòria pera *Universitat de Lleida*. 1998.
- Certificat Cors de Docència d'Estudis Universitaris de Doctorat, UDL. 1999.
- Cors d'especializacion en Gestion de Projèctes de Patrimòni Imateriau *Universidad Europea Miguel de Cervantes*. 2017.
- Cors Dessenhs e Projèctes Culturals *Universitat Oberta de Catalunya*. 2017.
- Certificat dera Escòla Superiora d'Arxivistica e Gestion de Documents, UAB. 2016.

- Cors Universitari d'Especializacion en Gestion Culturalu *Universidad Europea Miguel de Cervantes* 2016.

D'alti merits:

- Baile de Vilalhèr (2011/2015)
- President fundador dera Associacion Hilat de Musèus e equipaments patrimonius deth Naut Pirenèu e Aran (2007/2011).
- Membre deth Projècte Rota de Romanic: Camin St. Bertran de Comenges-Roda d' Isàvena SUMMUM (2009/2011).

Publicacions :

- *Devocions Populars Marianes l'Alta Ribagorça Mare de Déu de Riupedrós*, Joan Bellmunt Lleida 1997.
- *La Lleida del Renaixement “ Els Estaments davant la mort Col·lecció Coneixes la teva Ciutat Lleida* 1999.
- *Urbanisme del Pont de Suert en època medieval. Territori i Societat a l' Edat Mitjana*, Universitat de Lleida 2000.
- *Villages Pyrénéens morphogènese d'un habitat de montagne*, pàgs 221-229 CNRS *Université de Toulouse-le Mirail* 2001.
- *Toponímia de la Ribagorça* Coautor. Pagès Editors Lleida 2005 a
- *Poblament i societat als Pirineus els darrers dos mil anys* pàgs 147-170. *Edicions de la Univeritat de Lleida* 2014.
- *La Vall de Boí desapareguda* Ed. Efadós 2023-*Història de la Vall de Boí*, documentació inèdita. *Ajuntament Vall de Boí* 2020.

E fòrça d'outes publicacions e activitat investigadora, que hèn referéncia as territòris deth Naut Pirenèu, era Ribagòrça e Aran.

Prèmis:

- Beneficiari d' ajudes a projectes d'investigacion der *Instituto de Estudios Alto Aragoneses* 2018. *La Ribagorza en el s. XV*.
- Prèmi accessit, Prèmi Seu Vella d'Investigacion Istorica ath trabalh *Un document del segle VI, Bisbe Lucinià*. 2017.

- Guanhador 6au. beca Mn. Jesús Castells 2016 trabalh des Quadres *Senyorials al Pallars i l'Alta Ribagorça 2016*.
- Prumèr Prèmi Seu Vella d' Investigacion Istorica “ *El Naixement i la consolidació del capítol catedralici lleidatà* “.
- Prumèr prèmi Seu Vella d'Investigacion Istorica “ *Capelles i beneficiats a la seu Vella de Lleida del s. XIX any 2000*.

Er autor d'aguest article, coma bon ribagorçan, ei un gran coneishedor deth territòri, qüestion basica tà saber interpretar es sues relacions intèrnes e extèrnes. Un apassionat istoriador, e investigador dera vida e hèts des sòns abitants e des sues connexions damb territòris d'apròp, entre toti eri, especiaument Aran.

Aguesta naua entrèga, mos pòrte ara confeccion d'aguest article, que hè referéncia as relacions istoriques e comercials entre Aran e era Ribagòrça, ei un des mès demorats, pera sua importància istorica entre es dues vessants deth Pirenèu, autamt peth sòn volum comercial, coma pes istòries qu'es sòns abitants protagonizèren a trauès des sègles. Eth Pòrt de Vielha serà eth marc geografic a on grana part d'aguesta apassionanta istòria se desvolopèc.

Actuaument an era sua continuïtat modèrna damb era dubertura er an 1948 deth tunèl Alfons XIII, que propicièc era grana dubertura d'Aran ena vessant ribagorçana deth Pirenèu e ena rèsta der Estat espanhòu, ua grana hita que passarà ara istòria, ja que facilitarà es comunicacions, es relacions familhars, eth comèrc, eth torisme e darà a conéisher Aran ara rèsta deth mon. Eth nau tunèl Juan Carlos I, inaugurat en 2007, harà, era naua actualizacion des comunicacions e connectarà de forma mès segura Aran damb era rèsta de Catalonha.

Eth trabalh realizat per istoriador Joan Ramon Piqué, se concentre ena Epòca Medievau, era Epòca Modèrna e ua part dera Epòca Contemporanèa, dant coma resultat un plan interessant compendi, que mos ajude a comprèner aqueres epòques dificiles, dures, misterioses qu'es nòsti auantpassats, non tan aluenhats, aueren de patir tà poder subervíuer e comerciar a un costat e er aute des Pirenèus.

Coma ribagorçan de neishença que sò, non podia deishar passar era oportunitat de dedicar un article, en majuscules, as relacions qu'aueren e an lòc entre es dus territòris tan entranhables entà jo. Cau nomenar qu'eth trabalh de Joan Ramon Piqué m'a hèt plan plaser, ja qu'a dat a conéisher era enorma importància qu'auèc er Espitau de Sant Nicolau des Pontelhs , fondat en sègle XII, en comèrç e relacions enes dus costats deth Pòrt. Pèça clau de tota era istòria, des de temps medievaus enquiàs nòsti dies. Dèc, soplugè, ospici, senhoria, refugi, tà poder crotzar eth Pòrt de Vielha e atau facilitar es relacions entre es dus costats, de forma segura e garantir eth contacte comerciau e familiar.

Er autor hè un exercici d'Istòria, tractant es tèmes des Espitaus Medievaus, Sant Nicolau des Pontèlhs , senhoria dera vila de Vielha, er Ostau, desvolopant ath long des diferents capítols d'ua plan interessanta òbra, que sense dopte daurís nau descorbiments e aclarís doptes istorics qu'enquia aué èren difìcils d'enténer e resòlver. Non cau díder, era importància dera activitat comerciau e des sòns abitants, entara sua subsistència, que requeigüec en Espitau de Sant Nicolau des Pontelhs, assegurar eth camin que crotzaue eth pòrt ère vitau entà garantir era concurrència de marchands, heiraires, mercadèrs e familhes qu'utilizauen aguest servici tà trasladar-se d'un costat a un aute deth Pòrt. Eth rei dera Corona d'Aragon, Alfons eth Cast, sigüec qui impulsèc era sua construccion, Pèir eth Catolic II lo protegic e afavoric, Jaume I contunhèc era relacion dera Corona damb er Espitau. Er hèt qu'era Corona autregèsse privilègis en Espitau de Sant Nicolau, e as aranesi, afavoric qu'es abitants dera Val, auessen un tracte especiau e podessen dehúger bona part des drets e dominacion feudaus. Eth tractat d'Emparança e Era Querimònia 1313 haràn era rèsta.

Er autor non dèishe passar era Hèsta de Santa Quitèria (22 de mai), ua diada d'afraïrament entre es pòbles d'Aran e era Ribagòrça, hèsta que contunhe pleament en vigor enes nòsti dies, e era definicion dera linha divisòria (era Pèira Bisbau) e era sua legenda, qu'a perdurat a trauès de generacions, e era crompa der Espitau de Sant Nicolau en an 1418 per part dera vila de Vielha.

Eth comèrç medievau entre es dus costats (Aran e eth territòri francés e era Ribagòrça) ère principaument de bestiar (mules, shivaus, machos, vaques) entà Aragon e Catalonha e de lan, òli, vin, sau... en sentit contrari. Eth dia deth Vediau, dedicat a apraiar eth camin deth Pòrt, es traginèrs, guides, tarifes, arrendaments des montanhas, bòsqui... Er autor tanben tracte er ahèr Bartier, e era encausa judiciu contra Rafael de Subirà Governador dera Val, tèmes qu'aclarís e des que n'apòrte naua documentacion ath respècte, en un exercici brillant de recèrca istorica. Er espitalèr e es sues condicions e déuers, capítols que non deisharàn passar entath lector d'aguesta òbra, eth hèt de que se tracte d'uns eveniments, que marcaràn tà tostemp era nòsta Istòria, era Istòria d'Aran e era Ribagòrça, que caminaràn tà tostemp e ath long deth temps junhudes, coma mòstra dera volontat des òmes e hemnes qu'ac heren possible, que preservèren eth nòste patrimòni, era nòsta cultura e es nòstes tradicions envèrs era rèsta deth mon.

Felicitar a Joan Ramon Piqué per ua tant magnifica òbra, que passe a enriquir era òbra *Istòria d'Aran*, e entà dar a conéisher ua part plan importanta deth comèrç e relacions entre es dues vessants deth Pòrt de Vielha. Er Institut d'Estudis Aranesi - Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana, pòt compdar aué damb un nau libre ena bibliotèca, que sense dobte, potenciarà ua part plan importanta dera istòria deth nòste País, e de ben segur que harà eth gaudi des lectors que cerquen conéisher ua part mès dera istòria e cultura deth nòste País.

Josep Maria Canabal Subirà
Director dera òbra *Istòria d'Aran*

1. INTRODUCCION

Era istoriadora aranesa M. Àngels Sanllehy e er istoriador Patrici Pojada, damb es sues tèsis doctoraus¹ e es diuèrsi e nombrosi articles escrits, son imprescindibla tà quinsevolh estudi dera Val d'Aran ena epòca modèrna. Autament, tara epòca medievau, er istoriador deth dret Fernando Valls e Taberner² e Joan Reglà e Campistol³. Tanben s'a d'arregraïr ath catedratic dera Universitat de Malaga, Manuel Juan Peláez de Albendea, gran coneishedor dera òbra de Valls Taberner, era publicacion dera segona part inedita der article "*Nota sobre la condición antigua del Valle de Arán*" publicat er an 1918⁴ d'aguest istoriador deth dret. Aguesta segona part, ara publicada, apòrte documentacion e informacion dera vila de Vielha e der Espitau de Sant Nicolau des Pontelhs, pòc coneishuda⁵. Tanben cau destacar a estudiòsi locaus qu'an dat a conéisher episòdis dera istòria der Espitau de Vielha: en prumèr lòc, ar istoriador locau Melquiades Calzado de Castro, pes articles publicats enes revistes araneses⁶, e, tanben, a Joan Carles Riera Socasau, Remei Miralles Bacete e Ferran Riera Miralles, per estudi des contractes d'arrendament dera prumèra mitat deth sègle XIX der Espitau de Sant Nicolau⁷.

Encara que non siguec istoriador, er excursionista Juli Soler e Santaló, gran coneishedor dera Val d'Aran, a principis deth sègle XX auec accés ara documentacion susvelhada en antic Archiu de Vielha, coma tanben ac hec Valls e Taberner. Gràcies ada eth aué coneishem dus documents deth sègle XVI der Espitau de Vielha: eth prumèr de 1501 e eth segon de 1570⁸. Aguesti dus darrèrs documents dera setzau centuria, ath delà d'auer estat mencionadi en molti articles e publicacions d'istòria d'Aran, pòqui, per non díder cap, istoriador les an liejut, dant per valides es donades extrètes per excursionista. Damb eth present estudi se da a conéisher diferenta documentacion, enquia ara desconeishuda, sus er Espitau des Pontelhs. Cau destacar, prumèr de tot, pera sua importància, eth pergamin de 1501, un traslat hèt eth 21 d'agost d'aguest an, dera crompa per part dera vila de Vielha der Espitau des Pontelhs hèta eth 17 d'octobre de 1418⁹. Segurament aguest document ei eth que se

conservaua a principis deth sègle XX en antic Archiu de Vielha quan lo consultèc Juli Soler. Eth segon document, eth de 1570, enquia ara ère identificat coma un testimoniau dera Cort de Benavarri, era data ei era corrècta e òc que se tracte d'un testimoniau *ad futuram rei memoriam*, mès non se hec en caplòc dera Ribagòrça, senon plan mès apròp der Espitau de Vielha, siguec hèt ena cort deth Baile generau dera val de Barravés, en Vilalhèr. Ua còpia d'aguest document forme part der expedient dera encausa judiciu celebrada ara fin deth sègle XVII tà defensar era senhoria jurisdiccional qu'auie era vila de Vielha sus eth territòri des Pontelhs¹⁰.

Era istòria der Espitau des Pontelhs que començatz a liéger, ei frut der estudi e uedatge d'aguesta encausa judiciu, qu'apòrte documentacion enquia ara non estudiada d'aguest establiment e dera Val d'Aran. Amassa damb eth document nomenat de 1501, e es libres d'acòrds e capitulacions dera vila de Vielha des sègles XVI-XVII e prumèra mitat deth XIX, a on se recuelhen es arrendaments des sòns pròpris e servicis, entre eri er Espitau e eth passatge peth pòrt¹¹ e, tanben estudiat er informe que heren es conselhèrs d'Aran, ena segona mitat deth sègle XVI, sus era grana utilitat e servici der Espitau¹².

Damb es planes següentes se preten dar a conéisher era evolucion istorica der antic Espitau de Sant Nicolau des Pontelhs des dera sua fundacion en sègle XII enquiath XIX. Aguesta aproximacion luenh d'explicar prumèr eth mès antic e anar auançant cronologicament a volut destacar es tres realitats diferents que i conviuèren ath madeish temps: era prumèra, er ospici o espitau originari que li da eth nòm; era segona, era senhoria jurisdiccional qu'era vila de Vielha possedic enquiara fin dera dètz-e-setau centuria; e tercèra e darrèra, coma ostau e refugi, abans e despús de crotzar eth Pòrt de Vielha. Encara qu'era simultaneïtat, en cada moment istoric ua d'aguestes realitats a mès fòrça e importància. Totun, es prumèrs sègles enquia principis deth sègle XV, quan era vila aqueric a traucès de crompa er Espitau, aguest establiment ère lèu lèu sonque un ospici, un lòc a on s'exercie era espitalitat, regit per ua comunautat d'espitalèrs, probablament, ath delà, tanben auie foncions de lotjament

des viatgèrs non praubi ne peregrins. Eth caplòc d'Aran, segurament, l'aqueric non sonque pes sues foncions de refugi e ospici ath pè deth pòrt, senon damb era intencion de potenciar-lo coma un ostau, conservant era espitalitat exercida enquia alavetz, a on se lotjarien es mercadèrs que vierien tara hèira que pòqui ans abans Joan I, er an 1387, li auie concedit. Damb era crompa, era vila devenguec senhora jurisdiccional des Pontelhs, ei a díder, aquest territòri se convertic en un isolet jurisdiccional propietat de Vielha, que non formaue part dera "Tèrra aranesa" a on eth governador reiau, eth jutge e es autoritats araneses non auien jurisdiccion. A compdar de principis deth sègle XVIII, pòqui ans despús qu'ua senténcia judiciale li treiguec eth dret de jurisdiccion sus aquest districte, era soleta foncion der Espitau serà era d'ostau, conservant er exercici d'espitalitat entàs praubi e peregrins.

Atau, eth present estudi se dividís en tres capítols o grani apartats. Eth prumèr se centre enes prumèrs tempsi, quan siguec un ospici regit per ua comunautat d'espitalèrs. S'explique qu'èren e coma foncionauen es espitaus medievals, especiaument es que s'edifiqùeren en Pirenèu. Se hè un recuelh des diferents privilègis reiaus qu'auie concedits pes monarques catalano-aragonesi. E suberges eth hèt, a principis deth sègle XIV, ua epòca plan conflictiva, er Espitau siguec governat per ua hemna espitalèra en cap, era senhora Comdor. En aquest apartat tanben se tracte eth tèma dera aumòina tà praubi e peregrins, era glèisa de Sant Nicolau, es caperans que i demorauen aqui. Eth capítol acabe damb era ceremònia de Santa Quitèria, era sua possible origina e era Pèira Bisbau, era hita mès meridional deth tèrme municipal de Vielha.

Eth segon apartat, se centre ena senhoria jurisdiccional qu'era vila de Vielha auie sus eth territòri des Pontelhs. S'estúdie eth document de 1501, que recuelh era transcripcion dera escriptura de crompa der an 1418. Seguidament se hè mencion a qu'eth sègle XVI, siguec ua centuria profitosa tàs interèssi dera vila, ja que se li reconeish era sua senhoria damb dus privilègis reiaus (1542 e 1584). En cambi, eth sègle XVII, siguec ua epòca fòrça conflictiva e negatiua, perdent era senhoria jurisdiccional ena darrèra decada. S'apregondís en tres situacions concrètes que

marquèren era istòria deth caplòc d'Aran e der Espitau de Sant Nicolau: era creacion dera Frairia de 1629; er ahèr Bartier, eth gran endeutament que patic era vila e vesins de Vielha; e eth procès qu'interpausèren es autoritats locaus d'aguesta poblacion contra eth governador reiau e es autoritats araneses tà defensar eth senhoriu sus Pontelhs. Acabe aquest capítol damb eth recuelh de documents que s'utilizèren ena vila entà demostrar eth sòn dret jurisdictionau.

Eth tresau e darrèr apartat, estudie er Espitau coma un ostau. Prumèr se descriu coma ère, foncionaue e es drets e déuers qu'auie er espitalèr-ostalèr. En segon lòc, se tracte dera importància qu'auèc era activitat comerciau d'Aran tara subsistència des sòns abitants, sustot, era cria e comèrç de mules; era concession ara vila de Vielha, en 1387, deth dret de celebrar ua hèira annau, que siguec era principau rason pera que s'aqueric, er an 1418, er espitau. Eth tresau aspècte, tà garantir era concurrència de marchants e firaires, ath delà d'auer un bon ostau a on lotjar-se calie assegurar qu'eth camin que crotzaue eth pòrt ère dubèrt tot er an, e se podie passar sense perill tàs persones, animaus e mercaderies, en iuèrn. S'apregondís enes mecanismes tenguts tà assolidar aquest objectiu. E, er estudi acabe tractant era naua realitat creada quan eth districte de Pontelhs ei ua part mès indiferenciada deth tèrme municipau de Vielha, a diferència d'aquerò que passaue enquiath sègle XVII qu'ère un isolet jurisdictionau. Ara aquest territòri se dividís en dus encastres: eth petit tèrme pròpri der espitau e es bòsqui e montanhes des Pontelhs. Era vila considerarà coma un pròpri o arbitri municipau mès aquesti espacis les arrende dera madeisha manèra qu'ac hègen damb es auti bens comunaus e servicis pròpris.

2. ES ESPITAUS MEDIEVAUS

Damb eth nòm d'espitau se coneishie tanben ath refugi baishmedievau qu'acuelhie es viatgèrs que trauessauen camins perillhosi, solien situar-se en pòrt de montanha, principaument en Pirenèu. Es espitaus medievaus auien ua doble finalitat espitau-aubèrja. Servien tanben tà acuelher praubi¹³. A long deth sègle XI e XII se creèren es espitaus entà atier as viatgèrs que circulauen pes principaus rotes que trauessauen eth Pirenèu, freqüentament dependents d'ordes religioses, coma es cavalèrs der Espitau de Sant Joan de Jerusalèm¹⁴.

Es espitaus medievaus exercien diuèrses foncions, ja non son es *askelepienya* grècs, institucions religioses entath tractament de malauts, n'es espitaus qu'es romans auien entàs sòns soldats. A long dera Edat Mieja eth cristianisme influic tà qu'er spitau arthenesse un gran desenvolopament. Er spitau medievau non s'a d'enténer damb eth sentit actuau deth tèrme, senon ena sua acceptacion etimologica: spitau ei eth lòc a on se realize espitalitat. En aguesti establiments s'amiaue a tèrme fonamentaument tres activitats: er ospici entàs praubi, eth lotjament entàs peregrins e era recuelhuda e suenh des malauts. Ath delà, i aueren bèri uns que, a viatges, èren utilizats coma lòc de lotjament entà estudiants.

A compdar deth sègle XI, es espitaus comencèren a ocupar un lòc mès subergessent ena vida civica e de viatges, ja qu'ei evident que, en hèr-se massiu eth fenomèn social dera peregrinacion, es monastèris comencèren a trobar-se desbordats enes ahèrs d'atencion e recepcion d'aguesti viatgèrs. Atau, sorgiren espitaus enes ciutats plaçats enes rotes de peregrinacion¹⁵.

Er spitau medievau ère ua institucion limitada ara practica dera caritat cristiana envèrs praubi, peregrins, malauts, mainatges orfanèls, desvalguts..., mès non coma un lòc de sanament. De hèt, des deth punt de vista etimologic, era paraula "*hospital*" derive deth mot latin *hospes* –òste-relatiu ath concèpte d'*hospitalis* –espitalitat. Atau madeish Rodney Coe, les definís coma es lòcs a on se practicaue era caritat e, per açò, apunte que

non sonque s'i auie suenh des malauts, senon tanben un aute besonh de lotjament, minjar, ròba o dinèrs. Es ospicis o *hospitia*, ua sòrta d'aubèrja o ostargeries entà peregrins, que sonque aufrien soplugè provisionau, son frut deth déuer cristian de proporcionar lotjament e proteccion as peregrins e as viatgèrs en tèrres despoblades, motiu peth que, sigueren abituaus enes rotes de peregrinatge e enes regions montanhenques. Encara qu'era documentacion dera epòca les cite indistintament damb es mots Espitau o *Hospitium*, era sua foncion ère exclusivament d'espitalitat¹⁶.

Es espitalèrs èren es encargats de trèir endauant es espitaus en sòn dia a dia. Principalement es sòns ahèrs èren eth mantenement der espitau – neteja, adequacion deth mobiliari, trabalhar uarts annèxes, crubament des censaus, recaptacion d'aumòines. Ath delà poderen exercir cèrt contraròtle, per exemple, en segontes quini lòcs, auien d'assegurar-se de qu'es viatgèrs e peregrins non alonguèssen era sua estança en excès, non mèns de dues o tres nets. En Pirenèu auien de mantier accessibles es passi de montanha e dar sepultura ath viatgèr que morís ena trauèssa¹⁷.

2.1. Era praubesa medievau

Ath long dera Edat Mieja eth concèpte de praubesa, ath delà d'indigèncià, ère sinonim de quinsevolh situacion de debilitat fisica, sociau o juridica qu'afectèsse temporaument o permanentament ar individú. Praube ère tot aqueth que non assolidaue eth grad minim entà automantier-se sense ajut extèrn. Maugrat açò, parionament praubi èren es mainatges – desemparats, orfanèls, abandonats -, e es vielhs –a compdar de cinquanta ans. Andús grops patien ues limitacions impausades pera edat, que les obligaue a depèner dera caritat e dera proteccion altruista. En aquesta madeisha situacion se trapauen es hemnes que non recebien ajuda economica des sòns òmes, pairs o familhars; es vedues, es damisèles que non disposauen de tota o part dera dòt de besonh entà maridar-se, es prostitutes, es captius. Fin finau, es dolentes cuelhetes, era pression fiscau o es abusi senhoriaus tanben podien arroïnar es persones que non

aiuen recorsi. Se considerauen praubi ruraus es lairons, malauts, jornalèrs agricòles, pagèsi, es tèrres des qu'èren insuficients tà assegurar era subsistència des propietats e dera sua familha. Atau madeish, tanben i auie situacions d'indigència temporau, coma poderien èster es cassi de comerciants qu'auien amendrit es sòns ingrèssi, o jornalèrs momentanèament sense trabalh. Ua auta modalitat de praubesa ère era des nomentats "*pobres vergonyants*". Aquesta expression, proven dera evidéncia dera vergonha, en tant que s'avergonhien d'èster praubi dera sua condicion d'anar-se'n enjós, ja qu'en un temps passat aiuen gaudit d'un status sociu plan mès naut, era pèrta deth trabalh, es problèmes familhars, ua malautia o ua vida plia d'excèssi e de despènes economiques, les auie amiat entara praubesa¹⁸.

2.2. Er Espitau de Sant Nicolau des Pontelhs enquiath sègle XV

Actuaument abandonat, er antic Espitau de Vielha, a 1626 m. d'altitud, ena vessant ribagorçana deth pòrt de Vielha, en tèrme municipau d'aguesta vila, a man quèrra dera Noguera Ribagorçana. Damb ua extension de 1.656 ectares¹⁹, ei era part escapçada dera val de Barravés que des de finaus deth sègle XII ei junhuda, de cèrta manèra, ara Val d'Aran.

Ena Ribagòrça existissen dus importants itineraris a nivèu regionau: ua via Nòrd-Sud, e era auta Èst-Oèst. Era prumèra metie en comunicacion era vessant septentrionau deth Pirenèu damb era depression der Èbre e era ciutat de Lhèida, seguint es còrsi deth riu Éssera e era Noguera Ribagorçana. Auie ua clara relevància estrategica, ja que d'aguesta depenie eth provediment dera Val d'Aran en cas de conflicte damb França. Açò explique qu'er Espitau des Pontelhs siguesse sistematicament defensat pera corona. Er inici des relacions entre Aragon e era Val d'Aran deuec portar ua cèrta milhora des comunicacions entre es dus costats dera serrada, alavetz junhudes jos ua madeisha institucion politica.

Era construccion der Espitau des Pontelhs siguec promoiguda per Alfons eth Cast entre eth 1180 e 1192²⁰. Era istoriografia aranesa seguint era

lectura que hè er istoriador Joan Reglà dera Val d'Aran jos era sobirania aragonesa, l'a junhut plan estretament damb eth Tractat d'Emparança. Un shinhau abans der an 1175, es aranesi, amassats en monastèri de Sant Andreu de Barravés, subscriueren damb aguest rei un document peth qu'aguest les prenie jos era sua proteccion a cambi deth pagament ath tresaur reiau d'un cens annau d'un sestier de horment per cada casa (eth galin reiau). En acuelher es aranesi jos era sua reiau proteccion, eth rei aqueric de hèt eth domeni dera Val. Pera sua situacion geografica en Pirenèu centrau, Aran arribèc a èster era mèrca ofensiuua a traucès dera qu'Alfons eth Cast estenec e afirmèc eth sòn poder sus Bigòrra, Comenge e eth Bearn, e Pèir eth Catolic sagèc de restaurar era unitat dera antica *Covenarum i Consorannorum* en un plan mès ambiciós d'unificacion des sòns domenis occitans²¹. Tàs istoriadors aranesi era ligason dirècta d'Aran damb era Corona, independent tant de Catalonha coma d'Aragon, derivaue d'aguest pacte peth qu'es aranesi, *motu proprio*, reconeishien era sobirania des reis d'Aragon, e aguesti, en contrapartida, se comprometien a respectar era organizacion collectiuua dera val e era possession des aigües, bòsqui e prats e dera propietat comunau des sòns abitants. Era dependència dirècta des monarques permeterie, ath delà, as abitants dera Val eludir era dominacion e eth règim feudau, representats pes poders vesins. Eth Tractat d'Emparança e era Querimònia de 1313, expression particulara deth pactisme aranés, devenguien era clau essenciau deth sistèma basat ena comunautat dera Val d'Aran²².

Eth medievalista Pere Benito, afirme qu'eth Tractat d'Emparança non siguec subscrit per Alfons eth Cast, pòc abans deth 1175, senon que siguec Alfons eth Batalher, er an 1130²³. Eth 13 de març de 1130, en Vielha, Alfons eth Batalher, ordenèc a toti es barons d'Aran "*meos fideles*", que paguen ath clèrgue Calvet de Santa Maria de Mijaran era desena part des drets e rendes que li corresponien. Segontes aguest istoriador, Reglà atribuic erroneament aguest document a Alfons eth Cast datant-lo d'abans de 1175, mès intuic una probabla correlacion cronologica entre era cession d'ua desena part des rendes e drets reiaus a Santa Maria de Mijaran e eth convèni d'empara des aranesi damb eth rei d'Aragon. Entà

Benito, eth tractat d'empara siguec signat pògui dies abans dera estada d'Alfons eth Batalher en Vielha. Es aranesi s'aurien auançat e aurien anat a trobar eth monarca en monastèri ribagorçan de Sant Andrèu de Barravés tà pregar-li que les acuelhesse jos era sua empara entà protegir-les, segurament, des comdes de Comenge. Era cession dera desena part des rendes e dreus reiaus en Santa Maria de Mijaran poderie èster bèth tipe de compensacion pactada en Barravés. Per aguest istoriador, Alfons eth Cast, en 1175, organizèc e dirigic personaument ua grana expedicion militar, integrada per catalans e aragonesi, qu'ara fin de seteme o es prumèrs dies d'octobre marchèc des d'Aragon en direccion tara Val d'Aran damb er objectiu d'assetjar Tolosa de Lenguadòc.

Contunhe Benito dident qu'era empara reiau non auie era significacion qu'eth rei o es madeishi aranesi podien atribuir-li en an 1312, quan utilizen aguesta documentacion tà justificar eth domeni deth rei d'Aragon deuant deth francès sus era Val d'Aran. Originaument se tractaue simplament d'un convèni de proteccion comun ara epòca. Era falhida dera proteccion reiau despús dera crisi successòria aragonesa de 1134 motivèc qu'ath torn de 1145 es aranesi s'apropèssen a un poder vesin, eth comde de Pallars, tà protegir-se de Comenge en abséncia deth comde de Barcelona, preservant, açò òc, era aliança superiora damb eth rei d'Aragon en convèni d'empara.

Auent en compte era ipotèsis de Benito, qu'eth Tractat d'Emparança lo subscriuec Alfons eth Batalher en an 1130, e non pas Alfons eth Cast en ua data apròp ath 1175, mos hè qüestionar era data de fondacion der Espitau des Pontelhs, ja qu'enquia ara, maugrat non auer cap document o data qu'ac confirmèsse, auent en compde qu'eth prumèr privilègi coneishut der ospici ei datat en an 1198 e considerant qu'enquia ara pera istoriografia, en an 1175 significaue er inici deth domeni deth rei d'Aragon sus era Val d'Aran, se place, seguint a Joan Reglà, ara fin deth sègle XII tà dar supòrt ad aguest domeni, damb era finalitat de garantir era mèrs grana seguretat en pòrt de Vielha, que servie de junhuda entre es nautes vals dera Noguera Ribagorçana e deth Garona²⁴.

Des de principis deth sègle XII es reis aragonesi manifestèren era sua sobirania sus era Val d'Aran en decors de campanhes militares que dirigien entà territòris ultrapirenencs a trauès dera Ribagòrça e d'Aran. Era eleccion dera Val coma lòc de pas der exercit e deth rei non obedie sonque a motius geoestrategics, senon tanben ara deliberada voluntat des monarques de hèr valer eth sòn poder era sua sobirania sus Aran e es sòns abitants. Agustèr hèt, poderie explicar qu'er Espitau des Pontelhs se bastic ja a inicis dera dotzau centuria e non ara fin d'aguesta.

Mès se hèm ua uelhada as auti espitaus pirenencs d'apròp, observam qu'era majoritat se fondèren ena segona mitat deth sègle XII. Un espitau enes pòrts de montanha deth Pirenèu servie tà auxiliar a peregrins²⁵, viatgèrs e tanben traginèrs. Es diferents reis catalano-aragonesi promoigueren era fondacion d'aguesti establiments o intervengueren en sòn desvolopament. Alfons eth Cast (1164-1196), Pere II (1196-1213) e Jaume I (1213-1276), aguesti tres reis son importants perquè sistematizèren era relacion monarquia-espitau en tot eth sòn reiaume. José Luis Ona e Carine Calastranc afirman qu'er espitau vielh de Benasc auec d'èster fondat ena epòca d'Alfons eth Cast, degut as interèssi ultrapirenencs d'aguest monarca. Eth madeish motiu damb que, enquia ara, s'a justificat era data de finaus deth sègle XII entath de Sant Nicolau des Pontelhs. Autament, er espitau de Sant Joan de Jueu ja ei documentat ena vessant francesa en 1200, d'ua manèra pariona qu'er espitau de Benasc, apertenhie ara orde de Sant Joan de Jerusalèm²⁶. Ei interessant destacar que Valls Taberner, en an 1918, rebrembe que Miret avertie que non calie confóner fòrça d'aguesti establiments damb d'auti der orde der espitau de Sant Joan de Jerusalèm²⁷, tà descartar qu'er Espitau des Pontelhs formèsse part de cap comanda d'ua orde militara, ne des espitalèrs dera orde der espitau de Sant Joan de Jerusalèm, ne tanpòc dera deth Temple.

Es espitaus de montanha s'an desvolopat en multiples contèxti europèus. Es deth Pirenèu s'an caracterizat pera duplicitat, çò que vò díder, que cada espitau en sud dera serrada se corresponia damb un aute ena vessant nòrd. D'aguesta manèra eth viatgèr compdaue damb dus centres

de supòrt entà crotzar es pòrts²⁸. En cas deth pòrt de Vielha, açò non s'acabe de complir peth hèt qu'a pòga distància, ena vessant septentrionau, i auie ua vila importanta, Vielha, e un monastèri, Santa Maria de Mijaran, que facilitauen eth lotjament des viatgèrs, peregrins... que hègen camin.

Gràcies as excavacions arqueologiques que s'an hèt en bèri espitaus pirenencs coneishem coma èren aguesti. Atau, gràcies as campanhes arqueologiques amiades a tèrme en Santa Cristina de Somport e Benasc, podem establir dues particularitats generaus. En prumèr lòc, se repetís era existència de tres espacis ben diferenciats en aguesti establiments, qu'era documentacion en cas de Sant Nicolau des Pontelhs corrobòre: ua estatgeria, prumèrament compartida per viatgèrs e era familha der espitalèr, e mès tard, separats es uns des autes; ua glèisa o capèla, e en darrer lòc, era necropòli, lòc d'enterrament d'aqueri que morien durant es trauèsses. Enes dus cassi excavats era glèisa auie absida orientada entath èst e eth cementèri adorsat; en cas der espitau de Vielha, ac desconeishem, ja qu'a principis deth sègle XIX, se bastic un temple e cementèri nauí damb emplaçaments diferents as originaris. En segon lòc, eth sòn emplaçament estrategic a hèt que sigue beneficiós e perjudiciu ath còp. Ei a díder, quauqui espitaus consèrven rèstes medievas perquè en èster aluenhats des principaus poblacions es materiaus constructius non an estat motiu de sacatges, coma poden auer devengut damb autes edificacions medievas. Desgraciadament, aguesta posicion estrategica e elevada a comportat ua ocupacion militar en epòques de conflictes belics²⁹.

Pòga informacion auem dera istòria der Espitau des Pontelhs, sonque auem es privilègis concedits pes reis e un seguit d'ordes d'aguesti madeishi monarques as sòns oficiaus tà erradicar era violència e inseguretad que patiren es espitalèrs, concrètament ua hemna espitalèra, e era sua comunautat en prumèr tèrç deth sègle XIV. Eth 17 d'octobre de 1418, era vila de Vielha crompen a Sanç de Repreono, aliàs Perico e ara sua mair Maria Baga, vedua de Guillem de Repreono, aliàs de Pèrico,

proprietaris, er espitau, damb eth temps aguest establiment tanben se coneisherà damb eth nòm der espitau de Vielha³⁰.

ESPITALÈRS DE SANT NICOLAU DES PONTELHS		
DATA	NÒM	DOCUMENT
1198	Bernat	Privilègi de Pèir eth Catolic 1198
1312	Guillem d'Hospital	REGLÀ CAMPISTOL, Joan; Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Arán (siglos XIII-XIV). Apéndices, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pag. 185.
Abans de 1314	Ademar d'Hospital	Privilègi de Jaume II, 1314
1314 - 1330	Comdor, espitalèra, vedua d'Ademar d'Hospital	Ordes (1318, 1319 e 1320) e privilègis de Jaume II (1314) e Alfons eth Benigne (1330).
1407	Guillem de Repreono, aliàs Perico	1501, agost, 2. Vielha. <i>Transsumpte del document de la compra de l'Espitau des Pontelhs (17-10-1418) que féu la vila de Vielha a Maria Baga, vídua de Guillem de Repreono, àlies de Perico, i a Sanç de Riprioni, àlies Perico, mare i fill³¹.</i>
1418	Sanç de Ripriono, aliàs Perico	Còpia dera venda der Espitau des Pontelhs ara vila de Vielha, 1501, agost, 21. Vielha [document originau: 1418, octubre, 17. Vielha]. Arxiu comarcal de la Noguera (ANC), ANC200-100-T1-4126, <i>Pergamins de la Vall d'Aran</i> .

2.2.1. Es privilègis

Coma afirma Manuel Juan Peláez de Albeneda, quauques des viles araneses, Vielha per exemple, aueren es sues costums locals redactades per escrit³². Cada an, entre eth 20 e 24 d'octobre, quan se cambiauen es cònsols dera vila de Vielha, es vielhs liurauen era documentacion as nauí. Atau coneishem era documentacion qu'auie eth sòn archiu antic, que cada an s'incremente. Eth 17 d'octobre de 1621 es cònsols gessents, en preséncia de toti es membres deth conselh, liurèren as entrants era següenta documentacion: dotze privilègis der espitau, sèt cartes censalères e un *transsumpte*, quaranta sèt auti documents, es libres dera vila, eth vielh e eth nau; eth sagèth (*lo clop*), era clau der archiu e quate tasses d'argent. Er an següent, çò de madeish excèpte de dues cartes menors. En an 1624, i auie un privilègi mès, tretze, e, ath delà dera documentacion trametuda abituaument, se hig era carta dera particion

deth tèrme de Betren e fòrça papèrs. En 1627, se concrète qu'es quaranta ueit cartes son en pergamin, e se somen tres de naues dera crompa des mòles, era deth censau de Gausac en papèr e eth libre des Constitucions, e indiquen que i manquen es cartes consulares dera *Devesa*. En 1628, ja son catorze es pergamins, mès i manquen es libres vielh e nau, eth libre d'ordinacions, eth sagèth. En 1631, entre era documentacion i a un inventari des bens der espitau. En 1633, son setze es privilègis, mès non se mencione es cartes en pergamin. E eth darrèr an deth que ne auem informacion, eth 1636, es documents der archiu èren: setze privilègis, un paquet de cartes, un saquet de papèrs, dus o tres plècs de papèrs, es dus libres des clavetèrs, un de vielh e un aute de nau, eth sagèth, dues claus e sonque ua tassa³³.

Non toti es privilègis que se susvelhauen en archiu antic dera vila de Vielha les auem identificats. Estudiosi des prumèrs ans deth sègle XX aueren accés ad eri, entre aguesti Ferran Valls Taberner, e gràcies ad eri ne coneishem bèri uns.

Dus des privilègis mès antics, eth prumèr, eth de Pèir eth Catolic (1198) e, eth tercèr, de Jaume I (1259) se coneishen gràcies a que Guillem d'Hospital, espitalèr de Sant Nicolau en an 1312, que les presentèc a examen des comissaris deth *Processus super Vallem Aranni*. En cambi, eth segon privilègi, tanben de Pèir eth Catolic, lo coneishem pr'amor d'un article, non publicat iniciaument, de Ferran Valls Taberner en 1918³⁴. A continuacion relacionam es privilègis autrejats ar espitau de Vielha coneishuts. Enes prumèrs s'a recuelhut es registes hèti per Joan Reglà e per Ferran Valls Taberner.

- 1198, junh. Sant Andreu de Barravés, *Pere II concedeix privilegi a l'Espitau des Pontelhs*³⁵. *Privilegi del rei Pere I de Catalunya, II d'Aragó, en favor de l'església de l'Espitau des Pontelhs*³⁶. Pèir II, concedic ara glèisa de Sant Nicolau, edificada ath pè deth pòrt de Barravés e Aran, e a Bernat, eth sòn espitalèr e as sòns successors der espitau des Pontelhs, e as sòns frares o germans qu'aquiu servissen a Diu, tant clèrgues coma laïcs, ua casa mair qu'er espitalèr possedís en Vielha. Es que viuen en aguesta casa mair li

seràn vassals. Tanben autregèc era totalitat de taxes que se'n podessen derivar deth trabalh dera vinha ena Val³⁷.

- Sense data coneishuda, *Privilegi del rei Pere I de Catalunya, II d'Aragó, en favor de l'església de l'Espitau des Pontelhs*. Valls Taberner, a compdar dera confirmacion que ne hec Jaume I des donacions hètes peth rei Pèir eth Catolic, comprovant qu'eth privilegi de 1198 sonque nomentaue era concession dera casa mair de Vielha, pense qu'era donacion d'ua parçela damb cases en Gimenells, amassa damb era facultat de pèisher eth bestiar pròpri der espitau liurament per quinsevolh region deth domeni reiau, damb era madeisha libertat qu'ac hègen es frares espitalèrs de Sant Joan de Jerusalèm e es frares deth Temple, ère un segon privilegi diferent ath prumèr³⁸.

- 1259, seteme 13. Morella, *Jaume I concedeix privilegi a l'Espitau des Pontelhs*³⁹. *Confirmació de l'anterior privilegi i d'altres concessions del rei Pere I de Catalunya, II d'Aragó, pel seu fill Jaume I, el Conqueridor, en favor de l'Hospital des Pontelhs, prenent-lo sota la seva protecció*⁴⁰. Jaume I, confirme es anteriors privilegis concedits peth sòn pair. Lo met jos era reiau proteccion e se reservèc sonque eth dret d'acuelhement en aguest Espitau.

- 1314, seteme 29. Lhèida, *Jaume II confirma les concessions de l'Espitau des Pontelhs*. Jaume II confirme es anteriors privilegis e concedís eth dret de pèisher vint bèsties gròsses e tres cents caps de bestiar menut, propietat der espitau, liurament per totes es tèrres e domenis deth rei d'Aragon, dera madeisha manèra qu'ac hègen es espitalèrs de Sant Joan de Jerusalèm.

- 1330, junh 20. Lhèida. *Alfons IV confirma les concessions a Sant Nicolau des Pontelhs*. Alfons eth Benigne ratifique es anteriors privilegis.

- 1407, març 29. València. *Martí I autoritza a un capellà demanar la parròquia a l'Aran i confirma la concessió de l'Espitau des Pontelhs*⁴¹. Martin I, er Uman, confirme es anteriors privilegis.

- 1409, deseme 3. Barcelona. *Martí I confirma la concessió de l'Espitau des Pontelhs*. Martin I, er Uman, confirme es anteriors privilegis.

• 1542, seteme, 10. Montsó, *Carlos V confirma als cònsols i vila de Vielha els privilegis concedits pels reis d'Aragó a l'Espitau des Pontelhs que havien adquirit. Felip II el confirma el 4 de març de 1584 a Madrid*⁴². Eth rei Carlos V, e posteriorament Felip II, confirman a favor dera vila de Vielha, propietària der espitau, es privilegis que li auien autrejats es reis catalano-aragonesi.

D'auti documents importants der Espitau des Pontelhs:

- 1501, agost, 2. Vielha. *Transsumpte del document de la compra de l'Espitau des Pontelhs (17-10-1418) que féu la vila de Vielha a Maria Baga, vídua de Guillem de Repreono, àlies de Perico, i a Sanç de Riprioni, àlies Perico, mare i fill*⁴³.
- 1564, març 29. Vielha. *Informe deth conselh generau sis er Espitau de Vielha*⁴⁴.
- 1570, abriu 20. Vilalhèr. *Testimonial “ad futuram rei memoriam”, de la cort del batlle general de la baronia episcopal de Barravés, sobre la propietat i el dret d'exercir la jurisdicció civil i criminal que té la vila de Vielha a l'Espitau des Pontelhs*⁴⁵.

PRIVILÈGIS CONCEDITS AR ESPITAU DES PONTELHS		
DATA	REI	PRIVILÈGI/CONCESSION
1198, junh, Sant Andreu de Barravés	Pèir eth Catolic	<i>Pere II concedís privilegi ar Espitau des Pontelhs</i> ⁴⁶ <i>Privilegi deth rei Pere I de Catalunya, II d'Aragon, en favor dera glèisa der Espitau des Pontelhs</i> ⁴⁷
¿?	Pèir eth Catolic	<i>Privilegi deth rei Pere I de Catalunya, II d'Aragon, en favor dera glèisa der Espitau des Pontelhs</i> ⁴⁸ .
1259, noveme, 13. Morella	Jaume I	<i>Jaume I concedís privilegi ar Espitau des Pontelhs</i> ⁴⁹ <i>Confirmacion der anterior privilegi e d'autes concessions deth rei Pere I de Catalunya, II d'Aragon, peth sòn hilh Jaume I, eth Conqueridor, en favor der Espitau des Pontelhs, prenent-lo jos era sua proteccion</i> ⁵⁰
1314, seteme, 29. Lhèida Barcelona	Jaume II	<i>Jaume II confirme es concessions der Espitau des Pontelhs</i> ⁵¹
1330, junh, 20, Lhèida	Alfons, eth Benigne	<i>Alfons IV confirme es concessions en Sant Nicolau des Pontelhs</i> ⁵² . <i>Privilegi autrejat per Alfons III el Benigne. Espitau des Pontelhs</i> ⁵³
1407, març, 29, València	Martin I, er Uman	<i>Martin I autorize a un caperan a demanar era parròquia en Aran e confirme era concession der Espitau des Pontelhs</i> ⁵⁴
1409, deseme, 3, Barcelona	Martin I, er Uman	<i>Martin I confirme era concession der Espitau des Pontelhs</i> ⁵⁵
1542, seteme, 10. Montsó	Carlos V	<i>Carlos V confirme as cònsols e vila de Vielha es privilegis concedits pes reis d'Aragon ar Espitau des Pontelhs qu'auien aquerit</i> ⁵⁶
1584, març, 4. Madrid	Felip II	<i>Felip II confirme eth privilegi de Carlos V</i> ⁵⁷

2.2.2. Ua senhora ath deuant der Espitau de Sant Nicolau des Pontelhs en ua epòca conflictiua, era senhora de Comdor espitalèra

Se coneish qu'a principis deth sègle XIV, en an 1312, Guillem d'Hospital ère eth director der Espitau des Pontelhs, a on n'i auie aumens d'auti tres frares o servents jos sòn. Mès, pòc despús, gràcies ara documentacion estudiada per istoriador Joan Reglà ac coneishem, er ospici viuec un periòde de cèrta conflictivitat damb es pòbles vesins, tant damb Senet e Aneto dera val de Barravés, coma damb es abitants dera vila de Vielha. Eth rei Jaume II, ordenèc diuèrsi còps ath cap dera junta de Ribagòrça qu'actuèsse: en 1314, qu'impedisse, per toti es mieis possibles, qu'es vesins de Barravés molestèssen e panèssen as aranesi e as sòns bens; quate ans despús, en 1318, li manèc qu'investiguèsse e castiguèsse as autors des panatòris e vexacions cometuts contra er espitau; en an següent, en 1319, des dera ciutat comdau, li didec que deishèsse de procedir contra es abitants de Senet e Aneto pes maus ocasionats ar espitau, ja que d'ara endauant se n'encargarie d'eri Jaume Torroella, governador dera Val d'Aran; en 1320, des dera ciutat de Lhèida, eth monarca ordenèc ath cap dera junta de Ribagòrça e ath casteran de Castèth Leon que protegissen er Espitau, eth prumèr auie d'impedir es molèsties cometudes pes òmes de Barravés e, eth segon es des aranesi.

Ath long d'aguesti ans conflictius, de 1314 ath 1320, er espitau siguec dirigit per ua hemna, Comdor, vedua d'Ademar d'Hospital (probable descendent de Guillem d'Hospital). Es abitants des pòbles vesins tant dera val de Barravés, com tanben d'Aran aprofitèren aguesta circumstància tà sajar d'apropriar-se des sòns bens. Eth territòri des Pontelhs en sègle XIV encara non forme part dera Val d'Aran ne tanpòc, encara que geograficament òc que n'ei, dera val de Barravés, ère un territòri distint e diferenciat, coma ac demòstre eth hèt qu'eth casteran de Castèth Leon e governador reiau d'Aran pògui còps intervenir e eth que òc qu'ac hè era majoritat des còps, ei eth cap dera junta de Ribagòrça.

Era prumèra mencion a Comdor coma espitalèra en cap la trapam en privilègi de 1314. Jaume II, eth 29 de seteme de 1314, en responsa ara

suplica de Comdor, concedís un nau privilègi ar Espitau des Pontelhs, qu'ath delà de confirmar aquerò qu'auie autrejat Jaume I, en an 1259, e Pèir eth Catolic, en 1198, en atencion ara peticion dera espitalèra, concedic perpetualament ar ospici, ara suplicant e a toti e a cada un des espitalèrs, frares e servents, presents e futurs, que vint bèsties gròsses e tres cents caps de bestiar menut, propietat der espitau, poderàn pèisher liurament per totes es tèrres e

domenis deth rei d'Aragon, dera madeisha manèra qu'ac hègen es espitalèrs de Sant Joan de Jerusalèm.

Ans despús, en 1320, era espitalèra Comdor, tornaue a suplicar ath rei Jaume II, damb lèrmes enes uelhs, pes agressions qu'auie patit dera gent dera val de Barravés. Aguesti auien invadit e saquejat er espitau, panant tot eth bestiar, sòs e d'outes causes que i trapèren e herint a un des qu'aquiu èren e obligant-li a pagar un rescot. Non li permetien víuer en ospici, ne tanpòc percéber o aprofitar era èrba des montanhes propietat d'aguest, ne vener-la, coma solie hèr era damb anterioritat e abituaument hègen es sòns predecessors ans endarrèr, damb gran danmatge e perjudici entad era e er espitau. En responsa ad aguesta peticion, e en mòstra de gratitud a Comdor, senhora, qu'auie mantengut er ospici e, era e tota era sua familia non l'auien abandonat, defensant es sòns drets e bens, eth monarca manèc ath cap dera junta de Ribagòrça que hesse valer era possession pacifica der erbatge e toti es auti drets qu'apertien ar espitau, dera madeisha manèra coma ac auie agut es espitalèrs anteriors. Obligauè ar oficiau ribagorçan, a diferéncia d'aquerò qu'auie passat en escadences anteriores, qu'aguest còp impedisse, de totes totes, qu'es òmes de Barravés infligissen violéncia o molèsties ar ospici, esvitant atau qu'era espitalèra tornèsse a presentar-se deuant deth rei. Eth madeish dia, eth 4 de junh de 1320, Jaume II manaue ath castèran de Castèth Leon que protegisse er Espitau des Pontelhs, en aguest cas dera violéncia e molèsties causades pes aranesi. Li rebrembaue que damb autes cartes ja li auie manat defensar a Comdor espitalèra, ara sua familia e es pertinéncias der ospici. Parionament coma ac auie hèt damb eth cap de junta, eth castèran auie de defensar fèrmament er espitau, de manèra que

pacíficament se podessen aprofitar e véner es erbatges des sues montanhes e era possession de d'auti drets qu'era e es espitalèrs predecessors auien aquerit. Es desavenences e controvèrsies damb es aranesi se resolveren per ua senténcia arbitrau dictada ena vila de Vielha, eth 28 de seteme de 1321. En aguesta senténcia se delimitèren es drets qu'era universitat e abitants de Vielha, d'ua part, e Comdor, espitalèra, e er espitau, de ua auta, sus es bòsqui, es montanhes e planhères, e eth dret a pèisher e erbejar eth bestiar, laurar tèrres, dalhar hen e èrba, hèr husta e lenha e d'outes activitats forestaus. Volem qu'aguest espitau e es sòns espitalèrs, frairs e servents, e es sòns bens non siguessen perturbats per arrés, jos pena de 500 auris e de toti es damnatges sofèrts rescabalat. Ans despús, en 1330, Comdor, contunhe estant espitalèra, e torne a hèr ua suplica ath nau rei Alfons III, eth Benigne, mostrand-li el privilègi concedit per Jaume II, en 1314, eth quau torne a confirmar. Tara fin deth sègle XIV, en an 1384⁵⁸, es autoritats locals deth caplòc aranés demanèren ar infant Joan, primogènit e governador generau, que reconsiderèsse aquerò dictaminat per aguesta senténcia, ath que responec qu'era senténcia arbitrau contunhaue estant vigent e auie plia validesa.

2.2.3. Era importància der Espitau

Es aranesi e ribagorçans èren plan conscients dera importància der Espitau de Vielha, sustot deth sòn emplaçament, junhut as sues foncions, a on es passatgèrs que crotzauen eth pòrt es mesi d'iuèrn, quan ère plan perilhós hèr-lo, trapauen un endret a on rescabalar-se des patiments sofèrts pes individús e es sòns bens.

Es tres testimoniaus *ad futuram rei memoriam* recuelhuts en procès dera vila de Vielha contra eth governador dera Val d'Aran e d'auti, sus era jurisdiccion der isclet e der Espitau des Pontelhs, datats enes ans 1570, 1606 e 1688, ac dèishen plan evident⁵⁹.

Eth prumèr, de finaus deth sègle XVI, hèt en Vilalhèr, ena cort deth Baile generau dera Val de Barravés, tres des sies preguntes ne hègen

referéncia: era segona pregunta didie qu'era casa de Sant Nicolau des Pontelhs ère edificada ath pè deth pòrt de Vielha, entre es territòris dera Val d'Aran e era val de Barravés, en Pirenèu, en un lòc plan desèrt, desabitat e era màger part der an inhabitable. Era tercèra, preguntaue pera grana quantitat de gent que crotzaue er nomentat pòrt e pera qu'en moririe crotzant-lo se non existisse er espitau, qu'alavetz s'estaue reabilitant. E, era quatau, qu'era vila de Vielha auie contunhament er espitau, tà recéber as passatgèrs, un o dus caperans tà hèr eth servici de Diu ena glèisa de Sant Nicolau, administrar es sacraments as viatgèrs e, ath delà, dauen de minjar e acuelhien es praubi que per aqui passauen, qu'èren tanben plan nombrosi. Aguestes aumòines e despenes les costejauèra universitat de Vielha. Es responses son molt eloqüents: es testimònis ribagorçans responeren qu'er espitau de Vielha ère situat apròp deth pòrt en un lòc desèrt, desabitat e tèrra molt aspra e dehòra de tota poblacion. Es viatgèrs que crotzauen eth pòrt èren plan nombrosi e hègen estada en espitau, e en aguest, quan hège mau temps se rescabalauen des grani heireds, ploges, nhèus e vents qu'aquiu queiguien, e gràcies ad açò fòrça d'eri sauvauen era vida. Pere Moliner, vesin d'Aneto damb cinquanta ans de memòria, ac dèishe plan clar: peth pòrt i passaue fòrça gent e un gran nombre d'aguesta arribaue en espitau cansada e auien de restablir-se autant eres coma es sòns bens; aqui èren acuelhuts e auien huec, minjar, béuer e tot aquerò qu'auessen de besonh. Pere Escuder, vesin de Senet damb mès de setanta ans, explique qu'eth a crotzat fòrça viatges eth pòrt de Vielha damb gran perilh pera grana quantitat de nhèu e mau temps que hège, e se non auesse trapat en Espitau recapte, ara serie mòrt. En ospici i auie un espitalèr e un o dus caperans, dera comunautat eclesiastica de Vielha, qu'administrauen es sacraments as viatgèrs en cas de besonh e celebrauen misses. Era vila de Vielha nomentaue un individú, er espitalèr, que hège es foncions de baile qu'exercie era jurisdiccio en nòm des autoritats deth caplòc aranés e, ath delà, remuneraue a uns individús per apraiar eth pòrt tà auer-lo toti es dies der an dubèrt, netejant eth camin de nhèu, tà qu'es marchants, prevères e praubi lo podessen crotzar.

Eh segon testimoniau, hèt en Castèth Leon, ena cort deth governador reiau d'Aran en an 1606, lèu lèu era mitat des preguntes (ueit des dètz-e-sèt) hèn referéncia ara importància der espitau es mesi d'iuèrn. Era siesau qüestion, ditz qu'entà que damb mèns comoditat e mens perill se podesse passar eth pòrt de Vielha s'edifiquèc ath sòn pè, entre es territòris d'Aran e Barravés, era casa de Sant Nicolau des Pontelhs, autament, er espitau de Vielha. Era setau qüestion, afirme qu'era vila de Vielha auie individús en aguest establiment entà recéber es viatgèrs venent-les vitalhes; dant de minjar, béuer e lotjant, per amor de Diu, as peregrins e d'auti praubi que per aqui i passauen qu'èren molt nombrosi. Es tres testimònis aranesi cridats a respóner ratifiquèren aquestes donades. Dera ueitau ara dotzau pregunta se centre en destacar era importància principau der endret a on ère construït er espitau: ère edificat en un emplaçament molt desèrt, e era grana utilitat qu'auie ère era foncion d'ostau pera grana quantitat de viatgèrs que crotzauen eth pòrt. Mès, sustot, important ère era foncion de refugi, ja que se non existisse, plan passatgèrs moririen ath sajar de crotzar-lo. Estant coma estaue eth predit pòrt, era major part der an cubèrt de nhèu e damb era incertitud de mau temps, passant aqueth a molta gent es incleméncies meteorologiques les cuelhie de camin e les deishau e a punt de pèrder era vida e es bens que portauen, senon arribauen en espitau; ath que i arribauen ja lèu mòrts e aqui se rescabalauen. Destaquen eth hèt que non n'i auie cap aute emplaçament milhor a on auer lheuath er espitau, ja que s'er edifici siguesse mèns luenh deth pòrt fòrça caminaires perderien era vida, en non poder arribar-i pera manca de fòrces. Er ospici ère un lòc avient entath adobament des viatgèrs, ja qu'aqui se les venie pan, vin, carn e d'auti aliments; e s'acuelhien e dauen de minjar, béuer e tot aquerò de besonh entàs peregrins e d'auti praubi que per aqui i passauen. I auie ua glèisa jos era avocacion de Sant Nicolau a on s'administraue es sacraments as passatgèrs, e un cementèri entà enterrar as qu'en pòrt de Vielha o espitau morien. Era vila remuneraue a un o dus caperans que i demorauen a long de tot er an. Es testimònis ratificauen era informacion dada damb vivéncies pròpies. Fòrça viatges crotzant eth pòrt, damb gran

perilh de pérder era vida, didien que l'auessen perduto senon auessen trobat er espítau aquíu a on ère, a on se rescabalauen deth dur e perilhós camin. Auien vist fòrça persones a punt de morir, qu'ac auessen hèt senon existís er ospici. Era idoneïtat der emplaçament la defensauen dident que bèth còp les auie atrapat eth mau temps passant eth pòrt, arribant ath punt de defalhir e morir, e, per molta fòrça qu'auessen agut non auessen podut arribar mès luenh der endret a on se plaçau er espítau. Auien vist bèri caminaires mòrts en pòrt e tanben apròp der ospici, les auie faltat fòrces tà arribar-i, n'es que ja èren en aqueth non èren a temps de secórrer-les. Era catorzau pregunta tracte deth finançament der establiment: era vila de Vielha logau er espítau e es sòs que ne treiguie servien tà guarnir era glèisa de Sant Nicolau, mantier e remunerar as caperans que la servien, dar es aumòines as peregrins e d'auti praubi que per aqueth i passauen e entà sustentar e reparar er ospici-ostau. Es testimònis ac corroborauen dident que fòrça viatges auien assistit as conselhs dera vila, a on es cònsols lo logauen o eth clavetèr ne passaue es corresponents compdes.

Eth tresau e darrèr testimoniau, de 1688, en realitat son cinquanta quate articles formulats tara vila de Vielha, mès sense responses de testimònis. Dètz d'aguesti se centren en emplaçament der espítau de Vielha, repetint es madeishi arguments qu'es dus anteriors *ad futuram rei memoriam*. Es nauetats se redusissen a sonque dus punts: eth tretzau article, a on se ditz qu'eth pòrt de Vielha, ath delà d'èster ua montanha desèrta, nauta e dolenta, ueit mesi der an ei cargada de nhèu e part d'eri damb mès de dues canes de nautada. E eth vint-e-ueitau, en eth que s'informe qu'era universitat de Vielha, remuneraue e assumie es despenes des sacerdots que viuen en espítau. Era foncion d'aguesti prevères ère, durant tot er an, ath delà d'administrar es sagraments e díder missa ena glèisa de Sant Nicolau, atier, consolar e ajudar a restablir-se es viatgèrs qu'arribauen damnatjats peth dur camin. Tanben èren es encargats d'acuelher e alimentar, en temple, as praubi e peregrins.

2.2.4. Era glèisa de Sant Nicolau

Iniciaument era glèisa de Sant Nicolau depenie des espitalèrs e servents que regien er espitau, non èm guaire segurs qu'aguesti individús formèssen part de cap orde religiosa e militara, ne dera des *Hospitalers de Sant Joan* der espitau de Jerusalèm, ne dera deth *Temple*. Non auem cap notícia d'aguest temple ena epòca medievau, sonque sabem qu'existie gràcies ara mencion que ne hèn es privilègis qu'era corona concedic ar ospici e d'auti documents reiaus, entre es sègles XII e XV. Sabem que tanben i auie cementèri, mès desconeishem a quin bisbat pertanhie. Mès informacion s'a dera glèisa a compdar dera quinzau centuria, quan era vila de Vielha aqueric, a traucès de crompa, er Espitau des Pontelhs damb toti es edificis, dependències e territòri ada eth junhut. Maugrat traparse ena vessant meridionau deth Pirenèu, a ues quate ores e mieja deth caplòc aranés, ère ua glèisa sufragant dera parroquiau de Sant Miquèu de Vielha, a on demoraue un des porcionaris dera glèisa matritz⁶⁰. A compdar d'aqueth moment, coma tota era Val d'Aran, eth territòri des Pontelhs e era sua glèisa formèc part deth bisbat de Comenges. En an 1805, despús dera supression deth bisbat francés ath qu'enquia alavetz pertanhie –dictada pes autoritats dera Prumèra Republica francesa– damb tot er Aran, s'integrèc ena diocèsi d'Urgell.

Era comunautat eclesiastica de Vielha, en sègle XVII, solie logar, per sies ans, es rendes dera parròquia e des sues glèises ath conselh dera vila. Logauen toti es fruts, rendes e emoluments des temples dera vila e eth de Sant Nicolau des Pontelhs, per un prètz ath torn de vint-e-sèt liures cada an. Ath delà de pagar aquesta quantitat de sòs, era vila auie d'illuminar es glèises d'òli, cera, encens e auien d'auer dues tèdes entàs oficis divins e provedir-les damb tot çò de besonh entath culte divin. Tanben èren obligats a pagar es collacions acostumades as prevères de Vielha, es censi antics e es deutes corresponents. En toti es temples i auie d'auer lampes alugades entàs hèstes solemnes e auer còrdes entà poder tocar es campanes. Es convidades se pagarien a parts iguals, entre era comunautat eclesiastica e era vila.

Era vila de Vielha, coma arrendatària de totes es rendes des glèises dera parròquia, solie subarrenda'c parciaument. Atau, logaue a particulars er Òli de Sant Nicolau der espitau. Eth subarrendador pagaue, cada an, ues trenta dues liures barceloneses, e auie coma obligacions: provedir de cera, òli e encens aguest temple; e bestrèir ara vila aquerò que serà de besonh tàs guarniments e ornamentals d'aguesta glèisa.

Era glèisa de Sant Nicolau, ère coma un edifici mèns der espitau, e er espitalèr auie de hèr e pagar era mantenença, milhores e reparacions. En 1631, era vila li demanèc que hesse granes milhores ena badia e en ua bòrda. Era universitat se comprometie a subministrar tot çò de besonh entà hèr era badia naua dera glèisa e eth campanau.

En sègle XIX, ja non i a arrendaments des rendes eclesiastiques coma se solie hèr ena dètz-e-setau centuria, mèns era vila de Vielha contunhe estant obligada damb era glèisa de Sant Nicolau. Ara enes contractes d'arrendament der espitau s'especifica es obligacions concrètes qu'a er espitalèr vèrs eth temple. Era principau obligacion der espitalèr, ère auer lugada era lampa d'aguest sant totes es hèstes der an, garantint que tostemps i auesse òli. Ath delà, eth temple auie de dispausar de candelas, vin e òsties entara celebracion des misses. Auie de provedir de vin blanc de bona qualitat ath caperan e entara celebracion des ceremònies liturgiques. En 1836 e següents se li obliguèc a dispausar de tovalhòles, aubes, suberpelisi, un costumari, breviaris e d'auti guarniments de besonh entara glèisa. Ua auta obligacion ère facilitar dus shugamans: un tara glèisa e un aute entara cramba deth caperan. E, cada an, entàs sermons des hèstes de Sant Miquèu (titolar dera parroquia de Vielha) e Sant Nicolau (titolar dera glèisa der espitau), pagaue vint duros per cada un ara vila. Totun, es autoritats locals dera vila de Vielha li demanauen que paguèsse dirèctament o hesse hèr ath sòn cargue causes puntuaus. Atau, en 1824, li demanèren que hesse un drapèu vermelh, que serie eth penon dera glèisa parroquia de Sant Miquèu; e en 1828, li manèren qu'enguishèsse , eth prumèr an der arrendament, peth dauraire, eth retaule principau e eth collaterau dera glèisa de Sant Nicolau.

Era construccion dera glèisa e deth cementiri nauí⁶¹

Era glèisa e cementèri originaris, a principis deth sègle XIX, sigueren substituït per uns auti nauí. Entre es ans 1820 de 1824 se bastic un nau temple e er antic serà reconvertit en magazèm. Atau doncs, era glèisa actuau der espitau de Vielha, jos era avocacion de Sant Nicolau coma era antica, edifici exempt perpendicular ath camin, non se lhuèc a on ère era antica, senon que càmbie d'emplaçament. Un còp bastida e prèsta entà dider-i missa s'i auie de trasladar eth retaule dera glèisa antica. Eth temple vielh, qu'er arrendatari s'obligauè a conservar eth tet e d'autres parts coma se li liraue en inici der arrendament, serà mantengut e harà es foncions de magazèm a on salvar tot aquerò que carrejauen es marchants que passauen peth pòrt de Vielha. Sonque en cassi plan excepcional en aquest espaci se poderien tancar el animaus. Eth magazèm se tancaríe damb clau e l'aurie er espitalèr, quedant responsable de tot aquerò que se li liuraue e aquíu se sauvaue.

Eth contracte d'arrendament der espitau (1820 ath 1824) estipulaue coma auie d'èster eth nau temple. Er arrendatari n'auie de pagar es òbres. Er edifici auie d'èster de pèira, de cinc canes e mieja araneses de longada per vint-e-quate pams d'amplada (tres canes), era superfícia interiora, sense compdar es cornisses e penaus. Serie cubèrta damb ua vòuta hèta, tanben, de pèira. Aurie ua nautada, enquiàs cornisses d'uns dètz-e-ueit pams, sense compdar era vòuta, es fonaments e aquerò que s'aurie de ramplir. Er arrendatari, ath delà, auie de sufragar eth cor, escales, tet cubèrt de bona lòsa e clau, pòrtes, panhs, rèishes, veirières, relhes e plafon baish. Tanben auie de hèr eth passadis damb eth sòn cubèrt de lòsa, e, en cas que siguesse de besonh, hèr-lo passar des dera casa tara glèisa naua. Eth temple aurà es pilars de besonh, es cornisses e sauva huec e aue d'èster edificada seguint eth plan que se li liurèc, damb eth campanaret entàs campanes. Era glèisa ère revocada e alisada per laguens e per dehòra.

En contracte d'arrendament següent, s'establís qu'er espitalèr aurà de desrocar eth cementèri existent, aumplir-lo de tèrra o anivelar-lo damb

eth terren adjacent e empeirar-lo, ath madeish temps que hège açò, tanben, auie de bastir era cauçada e un cementèri nau aqui u a on era vila li indiquèsse.

Es caperans der Espitau

Hònt: Archiu Generau d'Aran. Colleccion Mn. Xavier Esplandiu Xuclà, 5.

En Espitau des Pontelhs tostemp, o des deth sègle XVI qu'auem documents qu'ac documenten, n'i auie individús entà recéber es caminaires e un o dus caperans, membres dera comunautat eclesiastica dera parròquia de Vielha.

Aguesti clèrgues, pagats pera universitat deth caplòc aranés, cada dia celebrauen missa ena glèisa e administrauen es sacraments as praubi, malauts e d'auti caminaires⁶². Peth pòrt de Vielha i passaue fòrça gent e grana part d'aguesti se lotjauen en ospici, e en aguest, pr'amor des dolentes condicions meteorologiques, fòrça arribauen en maishantes condicions, sense fòrces e auien de besonh rescabalar-se des grani heireds, ploges e nhèus, se non ac podien hèr fòrça en perdien era vida. Ère eth capelhan, resident en espitau, qui les atreiguie ena madeisha glèisa, coma igual hège damb es praubi e peregrins, dant-les de minjar, béuer e un lòc tà cauhar-se.

Un aute ahèr deth clèrgue ère dar sepultura, en cementèri der espitau, a toti aqueri viatgèrs que non se rehègen deth suberesfòrç hèt en camin e morien, tant aqueri que i auien arribat, coma d'auti desafortunats que non ac auien podut aconseguir e auien mòrt en camin.

Era despena d'aguesta aumòina l'assumie era vila indirèctament, perquè era quantitat de dinèrs qu'aguesta somaue se redusie deth prètz der arrendament qu'er espitalèr l'auie de pagar. Eth conselh dera vila, en 1638, acordèc qu'eth capelhan resident auie d'auer anotades totes es caritats dades e, sonque aguestes seràn acceptades e se pagaràn, es que non apareishen en aguest listat non s'auràn en compde. Enes clausules dera taula d'arrendament der espitau (1603-1609), aprovades eth 22 de juriòl de 1602, s'establie que d'ara endeuant es caperans èren obligats a anar e servir eth culte divin ena glèisa de Sant Nicolau e hèr contunha residència en ospici, d'aguesta manèra non lo podie abandonar e anar-se'n enquia que non i arribaue eth clèrgue que lo substituïrie.

Ath prevèrè resident, er espitalèr li auie de dar de dinar e sopar ena cambra des caperans, tostemp qu'aguest ac demanèsse. Era vila, a trauès der espitalèr, pagaue trenta liures barceloneses, en efectiu, pes servicis des caperans. S'es clèrgues non hègen es servicis divins non crubauen aguest salari. Era vila auie era libertat de manar ath prevèrè anar a on les semblèsse. Er espitalèr ère obligat a auer, contunhament, un escolan tà ajudar a díder missa ath caperan⁶³.

Es relacions entre er arrendatari der espitau e es clèrgues non tostemp èren bones, atau eth conselh de Vielha, en an 1620, ena taula d'arrendament, especificaue clarament que tath culte divin e administracion des sacraments en espitau era vila i auie un prevèrre e, ère causa justa e decenta, qu'aguest caperan siguesse apartat e recuelhut ena sua cambra e en aguesta se li auie de dar es minjars e era servitud de besonh. Per tant, s'ordenaue qu'er espitalèr auie de salvar, respècte ad açò, es capítols vigents enquia alavetz, mès d'ara endeuant s'es clèrgues volien minjar separadament les auie de provedir ena sua cambra, dant-les es provisions de besonh, un lhet bon e era husta entà hèr huec ena predita cambra⁶⁴. Aumens des der an 1631, quan se bastic ua naua badia, aguesta auie ua humenèja, un arquibanc, ua taula entà minjar, una escala de man e dus candelèrs.

Er espitalèr, quan arribaue eth temps de deimar, cada an, jos pena de pagar un dinar tà tota era vila e de tot aquerò qu'era vila li volguesse demanar, auie d'avisar as cònsols, qu'auien d'anar a deimar e recéber es dèimes que corresponien ad aqueth an. Er an 1626, s'acordèc qu'er espitalèr, per rason des dèimes des bestiars que peishien es montanhes der espitau, pagarie sies liures annaus ara vila⁶⁵. Aqueth madeish an, era universitat de Vielha metec fin ath procès qu'auie damb era comunautat eclesiastica dera madeisha localitat pera renda decimau des anhèths deth bestiar que peishien enes montanhes municipaus en estiu. Es dues parts acordèren qu'era vila pagarie as prevèrres ueit liures, annaument, tà St. Miquèu de seteme. Aguesta concòrdia hec reescriuer er acòrd prealable damb er espitalèr, ara aurà de pagar eth aguesta quantitat de dinèrs (8 liures), mès se descompdarie deth prètz der arrendament. Totun, es caperans der espitau crubauen eth sòn salari, era part corresponenta deth dèime e totes es regalies acostumades: Santes Creus de mai (3 de mai), Santa Quiteria (22 de mai) e d'outes acostumades⁶⁶. S'eth prevèrre prenien vin, se li auie de crubar ath prètz qu'aguest ère venut ar en gròs en espitau, descompdant-lo des dinèrs que se li auie de pagar.

Er espitalèr anotaue es dies qu'es caperans non auien complèrt damb era sua obligacion e ac descompdaue des sòns salaris.

Era vila de Vielha, en 1644, en temps de guèrra, acordèc que quan i anèsse un caperan, de quinze en quinze dies, entar espitau, era vila li pagarie aquerò qu'acordèssen, e era despensa serie pagada per espitalèr dirèctament ath prevèrre quan i anèsse a díder missa, auent en compde eth temps que demorarie en Pontelhs.

En sègle XIX, en espitau i seguís auent-i un caperan de forma contunha, damb es despenses pagades per espitalèr. Eth prevèrre contunhaue estant un des porcionaris dera comunautat eclesiastica de Vielha, mès a mieja centuria, coïncidint damb es procèssi de desamortizacion eclesiastica e era reduccion de clergat, es caperans solien vier des pòbles d'Aneto e Senet. Ara fin de 1832, er ajuntament se queishaue ath rector dera manca de caperan de forma contunhada en espitau, desistint d'aguesta manèra era sua obligacion espirituau. Enquiar an 1840 es funeraus les celebrauen es caperans de Vielha. En an 1856, siguec eth caperan d'Aneto qui hè es enterraments e es següents son es deth madeish pòble d'Aneto o de Senet. Ara fin deth sègle XIX, era preséncia de clèrgue non ei assegurada, atau er an 1881, morís ua parella que sigueren sepultats "*en preséncia de l'escrivà en abséncia del sacerdot pel mal temps que feia*". Aguest madeish an se celebrèc eth darrèr funerau en Sant Nicolau des Pontelhs.

Er arrendatari auie de pagar annaument ara comunautat eclesiastica 42 liures e 4 sòus entà mantier ath caperan, mès en 1820 s'especificaue que non se les darà era carga de vin que se les acostumaue a dar. Aguest pagament se hège dirèctament ath sacerdot qu'anaue tar espitau, en 1820, li paguèren 8 sòus diaris e li dèren es aliments a baish prètz e carn fresca, tant en iuèrn coma en estiu. A compdar de 1828 ja èren 2 pessetes per dia. Er an 1832 s'establic qu'er espitalèr auie d'auer, a long der iuèrn, dètz-e-ueit o vint caps de bestiar de lan e aucir-ne un cada quinze dies entà que podesse minjar eth caperan, cada dia, carn fresca, jos pena de 25 liures.

En 1819 s'establie qu'eth lhet auie d'èster comòde entath caperan que demoraue en ospici, segontes meritaue eth sòn estat sacerdotau, damb era obligacion de rebàter eth matalàs e higer-ne dotze liures de lan e dar dues hlassades dobles e naues damb es sòns linçòs, dar-li lum damb òli tara serada e mudar es ròbes deth predit matalàs e meter-les de coton. Ans despús, en 1831, quan era residència des caperans en espitau ère mès dificil, er ajuntament de Vielha acordèc que s'er espitalèr non daue era mantenença deth sacerdot, verificada era queisha d'aguest, serie obligat a pagar-li dues pessetes diàries e dar-li es aliments. Ath delà, eth caperan auie d'auer ua farmaciòla damb: un pòt d'etèr en un flascon damb eth tap corresponent, mieja liura de laudànnum liquida, tanben damb flascon, ua liura d'alcalin volatil, e un dragma de tartre metic, quate onces de cremor tartre e flor de camamilha.

Er espitalèr e era sua familia auien d'èster respectuosi damb eth caperan, jos pena de cinc liures. Auie de dar ath caperan quan marchaue entà Vielha un quart de vin, pan e un tròç de carn entath viatge e passar eth pòrt.

Era hèsta de Santa Quitèria

Hònt: Fondacion Privada Musèu Etnologic dera Val d'Aran. Colleccion Isabel Riu.

Era hèsta de Santa Quitèria se celèbre eth 22 de mai, dia en qu'es vesins des pòbles d'Aran e dera Ribagòrça s'amassen encara aué en Espitau. Enquia mejan sègle XX, abans dera dubertura deth tunèl de Vielha, era celebracion ère oficiada pes caperans de Senet, e era gent que i anau majoritàriament èren ribagorçans, encara que totemp damb ua representacion dera vila de Vielha. Eth rituaiu consistie en acabada era missa, eth caperan benedie eth tèrme e tot seguit se repartie era caritat e contunhaue era hèsta damb eth dinar e damb un balh popular⁶⁷.

Cent ans endarrèr, ena prumèra mitat deth sègle XIX, ère er espitalèr qui repartie era caritat (pan, hormatge e vin) entre es assistents. Es contractes d'arrendament der espitau d'aguesta epòca mos informen des productes e quantitats a dispensar: iniciaument auien d'èster quate cantres de vin, dus galins de pan de horment e dètz liures de hormatge; en an 1824, sonque se nomete ath pan, qu'ère quaranta liures de pan moret; e, a compdar de 1832 s'aumente es quantitats, ara seràn cinc cantres de vin, vint galins de pan pastat e quinze liures de hormatge.

Era origina deth cerimoniau dera hèsta de Santa Quitèria, creigui que s'a de cercar en ua possible concòrdia impausada pes autoritats reiaus, a mejan deth sègle XIV⁶⁸, abans qu'era vila de Vielha aquerís er Espitau des Pontelhs en an 1418, que met fin as nombroses desavenences, atacs, apròpriacions, pertorbacions... que patic er Espitau des Pontelhs per part des abitants des pòbles vesins, tant dera val de Barravés, ath sud der ospici, coma des dera vila de Vielha, ath nòrd. Ja que, clèrgues e vesins des dus territòris, ribagorçans e aranesi, cada 22 de mai, s'apropauen ara glèisa de Sant Nicolau des Pontelhs damb andues processons.

Eth conselh de Vielha nomentaue uns representants dera vila, qu'en nòm d'aguesta auien d'acompanhar as caperans ena processon. A principis deth sègle XVII, er espitalèr ère obligat a hèr era despena as qu'anauen tà Santa Quitèria a compde dera vila. Aguesti arribauen en espitau era vigilha, i èren tot eth dia 22 de mai, e se hège mau temps e es condicions meteorologiques non permetien hèr eth viatge de tornada tà Vielha aquera tarde, podien hèr-i net e demorar-i enquia dempús de dinar de londeman. Pendant era Guèrra des Segadors, es condicions se restringiren, atau en an 1644, era vila acòrde qu'aquera diada, per encargue dera universitat, sonque i anèssen tara processon acompanhant as vesins: dus caperans, un cònsol e dus proòms. Ad aguesti era vila les pagaue era despena deth camin, tant era anada coma era tornada, e er espitalèr auie d'assumir era despena que harien eth temps acostumat de demorar en espitau. Tad aguesta hèsta e entara de Santes Creus (3 de mai), era vila li ordenaue qu'aufrís vin de franc as assistents, entà que, li daue dètz miegères de vin⁶⁹.

A prumèrs deth sègle XIX, er espitalèr continuaue obligat a hèr-se carge des despènes des representants dera vila qu'anauen entar espitau tà Santa Quitèria, ara se li somaue eth hèt qu'aguesti pòràn vier damb montura e ara, tanben, aurà d'alimentar es animaus. Ath delà, en auer es machos en espitau, s'es individús qu'auien vengut per encargue dera vila les auien de besonh tà tornar tà Vielha, se les auie de deishar enquia aqui a on podessen pujar. Aguesti individús, iniciaument non podien convidar a mès personas tà anar tar espitau aqueth dia damb es despènes pagades. Açò càmbie en an 1823, alavetz òc qu'ac podien hèr. Entà esvitar-ne abusi, en 1832 s'establís qu'era vila a de pagar-ne ua pesseta per cada convidat. Er espitalèr ad aguestes personas, per camin de tornada, peth pòrt, les auie de dar ua miegèra de vin, carn o peish e eth pan de besonh e ua carga de vin a utilitat dera vila⁷⁰.

Parionament, es clèrgues e vesins des pòbles dera Val de Barravés anauen tara glèisa de Sant Nicolau tara hèsta de Santa Quitèria en processon. Enquiara fin deth sègle XVIII, era vila de Vilalhèr, cada an, se gastaue uns dinèrs tà pujar tar espitau⁷¹. Joan Torrent, prevèr de Vilalhèr, en responsa a una pregunta deth testimoniau *Ad futuram rei memoriam* de 1570, descriu era processon que hègen es pòbles dera val de Barravés tà arribar en Espitau, eth 22 de mai. Era vila de Vilalhèr, eth dia e hèsta de Santa Quitèria, acostumen e auien acostumat anticament hèr processon, damb crotz, drapèu e ornaments liturgics entà anar tar espitau e aqui, ena glèisa de Sant Nicolau, celebrauen missa conventuau. Fòrça antics vesins de Vilalhèr, de temps immemorial, hègen grani sacrificis, pera grana devocion que n'auien, entà anar-i. Er ospici ère luenh dera vila ribagorçana, apròp de dues longues lègues, maugrat açò era processon de toti es pòbles dera val de Barravés, que se junhien toti a ua, i arribaue. Eth testimòni ditz, qu'estant aqui auie vist e ère atau, anticament, qu'es caperans dera vila de Vielha, amassa damb es cònsols e proòmns recibien damb tota solemnitat e reveréncia ara predita processon ribagorçana. Es cònsols de Vielha regien aqueth dia er espitau, dant de minjar e béuer, organizant e contrarotlant ara gent qu'aqui s'amassaue⁷².

Era origina dera hèsta de Santa Quitèria, molt probablament, sigue estretament junhuda damb era definicion dera linha divisòria entre eth territòri de Pontelhs e eth tèrme comun des pòbles de Senet e Aneto, concrètament damb eth moment en eth que se decidic qu'era *Pedra Bisbal* o *Pèira Chispau* o *Santet* se convertisse en ua des sues pèirahites o tèrmes. Ja siguesse damb era signatura d'ua concòrdia signada pes dues parts enfrontades: era val de Barravés, per un costat, e er espitalèr e servents der Espitau des Pontelhs, per ua auta, o ben, acatant ua senténcia arbitrau. Possiblament, se decidic qu'entà ratificar eth tèrme acordat es vesins, clèrgues e autoritats des pòbles dera val de Barravés concorrierien, annaument, solemnement en processon tar espitau e, er espitalèr e membres dera sua comunautat les receberien damb tot aunor celebrant-i ua missa conventuau e hènt un romieuatge d'afraiment. Eth 22 de mai, hèsta de Santa Quitèria, versemblablament siguec una d'aguestes dates importantes: eth dia que se signèc era concòrdia, era jornada ena que se dictèc era senténcia arbitrau, o ben, quan s'anèren a plantar es hites, per aquerò era trobada se hè aguesta diada. Iniciaument, es aranesi non i i anarien, en non èster implicats en ahèr. Quan era vila de Vielha aqueric er espitau, a principis deth sègle XV, e se convertic ena sua senhora jurisdiccionau ei quan, substituïnt o prenent eth papèr qu'enquia alavetz hège era comunautat espitalèra, comence a participar anant-i tanben damb processon. Aquerò qu'iniciaument ère era cerimònia de ratificacion der acòrd des limits termiaus, damb eth temps, se convertic en un romieuatge que combinaue actes religiosi damb ludics.

Era pèira bisbau

Tot e auer documentat er espitau des Pontelhs, des de finaus deth sègle XII, non auem descrit eth sòn entorn, ei a díder, eth perimètre deth sòn tèrme. Maugrat qu'aguest seguís es crestes e cimалhs des montanhes i a un tram, ath hons dera val, apròp deth camin reiau e deth riu Noguera Ribagorçana, a on non i a cap element orografic que servisque coma tèrme. Atau doncs, damb eth temps identifiquèren ua grana ròca de pèira

de barrina, apròp deth camin reiau e deth riu Noguera Ribagorçana, coma hita. Aquesta grana pèira definís es limits des tèrmes locals de Vielha, ath nòrd, e Aneto e Senet, en sud. Ère, tanben, era linha divisòria entre eth domeni jurisdiccional reiau, era Val d'Aran, e era senhoria episcopau deth bisbe de Lleida, era val de Barravés. E, aquerò que li dèc eth nòm de *Pedra Bisbal*, separaue eth territòri deth bisbat de Comenges, e a compdar de 1804 eth d'Urgell, ath que pertanhie Aran, deth dera diocèsi de Lhèida, actuaument es de Barbastre e Lhèida, dera que formauen part es pòbles d'Aneto e Senet.

As vesins des dus pòbles ribagorçans, ja des d'antic, les cridèc plan era atencion eth hèt qu'era termièra damb er Aran non siguessen es cimалhs des montanhas e ac siguesse ua grana penha a mès de dus quilomètres deth cap dera val de Barravés. Trapèren ua explicacion damb era legenda dera Ròca deth Santet. Era madeisha responsa aueren es abitants dera val de Boí e es dera val d'Espot, entà poder explicar coma eth lindau d'aguestes dues vals, tanpòc, non coïncidie damb es aigües vessants. Es dues legendes narren qu'entà acabar damb es grèus desavenences qu'auien es pòbles de costat e costat deth tèrme, sus era propietat des tèrres e montanhas, acordèren hèr ua corsa: un corredor de cada costat gesserie dera plaça deth sòn pòble en direccion ara der aute; eth punt a on es dus corredors se trobèssen mercarie eth nau limit. Era conclusion dera corsa ei diferenta en cada ua des dues legendes: en cas des vals de Boí e Espot, eth nau limit de tèrmes siguec fixat aqui a on se trapèren es dus corredors, sense que cap des dus auesse cap contratemp; en cambi, en cas dera val de Barravés, eth corredor de Senet, confiat qu'auie auantatge sus eth sòn contrincant aranés se confièc e despús de hèr un bon vrespalh se quedèc dromit ara ombra d'ua grana ròca, un shinhau mès tà naut deth barranc de Besibèrri, a on ores despús lo trobèc encara endormiscat eth corredor de Vielha.

Mès enlà dera tradicion orau, es hèts istorics òc que mos expliquen coma se definiren es hites que mercauen era linha divisòria. En cas des vals de Boí e Espot, coneishem qu'en an 1324, es dus senhors jurisdiccionalaus: eth baron d'Erill, pera val de Boí, e eth comde de Pallars, pera val d'Espot,

nomentèren a uns procuradors qu'en nòm des dus territòris, entà méter fin as reiterades e grèus disputes, peleges e desavenences pes partides de tèrme adjacentes ath termiau, e definissen exactament es limits territoriaus des dues vals⁷³. Era linha de demarcacion deth tèrme comun de Senet e Aneto, damb eth territòri der Espitau des Pontelhs e, posteriorament, tanben, tèrme de Vielha, maugrat non auer trobat cap document que mos informèsse dera data exacta, plan probablament tanben se fixèc damb ua senténcia arbitrau, damb era intervencion des dus senhors: un representant deth rei d'Aragon e comde de Barcelona, coma senhor dera Val d'Aran e Espitau de Vielha, e un procurador deth bisbe de Lhèida, en nòm dera val de Barravés e des pòbles de Senet e Aneto.

Òc qu'auem diuèrsi documents, deth darrèr tèrç deth sègle XIII e prumèr deth sègle XIV, que mos testimónien ua molt nauta conflictivitat entre es vesins d'Aneto e Senet vèrs es espitalèrs que regien er Espitau e es aranesi en generau, per aprofitament des pastures. Era definicion exacta dera linha divisòria s'a de trobar coma responsa ad aguestes grèus desavenences. Eth rei Jaume II, en an 1314, ratifiquèc eth privilègi de Jaume I, de 1259, damb eth que metie er espitau jos era proteccion reiau, sustot deuant de pretensions territoriaus des pòbles vesins de Senet e Aneto per aprofitament agropecuari. Aquesta reiau gràcia a favor der espitau des Pontelhs non esvitèc es conflictes qu'apareisherèn entre es aranesi e es vals vesies de Pallars, Boí e Benasc e, en nòste cas, damb es pòbles e abitants de Barravés. Eth madeish ospici se vedec saquejat per gent de Senet e Aneto pera disputa der aprofitament des pastures, arribant, inclús, a expulsar es sòns residents e impedir-les, pera fòrça, recuèlher e véner es fruts des sues pròpies montanhes. Eth 2 d'agost de 1318, eth madeish rei, ordenèc ath suberjunter de Ribagòrça, Sobrarbe e Les Vals, que hèsse ua investigacion e castiguèsse as autors des panatòris e vexacions cometudes en espitau. Era investigacion auie d'examinar as òmes de Senet e Aneto qu'auien envadit e saquejat eth predit ospici, e s'emportèren es animaus der espitalèr, es dinèrs e d'outes causes que trobèren aqui; ath delà, heriren a un òme que fin finau moric. En an

següent, eth 29 de mai de 1319, eth monarca ordenèc ath suberjunter de Ribagòrça que desistisse de procedir contra es abitants de Senet e Aneto pes maus causats ar espitau de Vielha, ja que d'aguest ahèr se hège cargue Jaume Torroella, governador dera Val d'Aran. E, eth 4 de junh de 1320, eth madeish sobiran, ordene ath suberjunter de Ribagòrça que protegisse er Espitau des Pontelhs contra es vexacions des abitants de Barravés e, tanben, ordenèc ath casteran de Castèth Leon que lo protegisse des aranesi.

Aguesta conflictivitat molt probablement acabèc damb era corresponenta senténcia arbitrau, damb era qu'es vesins de Senet e Aneto, per un costat, e es espitalèrs der espitau, per er aute, acceptauen plan era linha divisòria deth respectiu tèrme comun des dues localitats ribagorçanes e eth territòri pròpri der espitau des Pontelhs qu'auien definit, damb era Pèira Bisbau coma hita, es òmes distinguits escuelhuts pes dues parts coma arbitres. A finaus dera Edat Medievau, a trauès de crompa, era vila de Vielha aqueric er espitau, eth territòri e montanhes ad aguest pertanhents, a compdar d'alavetz eth tèrme dera vila aranesa s'alonguèc enquiara Pèira Bisbau.

Era Pèira Bisbau, plaçada apròp deth vielh camin reiau deth pòrt de Vielha, l'auem documentada ja a principis deth sègle XVII. En an 1609 la descriuen dident qu'ei ua pèira grana que hè de hita damb es armes d'Aragon gravades⁷⁴. Eth cartograf portugués Juan Bautista Labaña descriu era termièra deth comdat de Ribagòrça: *"... los Pyreneos (Pirineos) hasta el puerto de Biela (Viella), Val de Aran (Valle de Arán) del obispado de Comenga (Comminges) de França (Francia), y en el comienzo de este valle en la vertiente de los Pyreneos (Pirineos) a Hespanha (España) hay una peña que se llama La Obispal, donde nace el río Noguera y es término de los obispados de Lérida y Comenge. Y el río Noguera Ribagorzana: 'El río Noguera nace ¼ de legua encima de la Peña Obispal, y el prumèr lugar por donde pasa a mano derecha es Aneto, a 1 legua de la Peña Obispal'"*⁷⁵. Ara fin deth sègle XVIII (1790), Francisco de Zamora descriu era pèira dident qu'èrre un gran ròc en eth que i auie diboishades es quate barres catalanes, e servie de limit d'Aragon e Catalunya, e as bisbats de Comenges, Lhèida e Urgell⁷⁶. E a

prumèrs deth sègle XX, Juli Soler e Santaló explicant es sues excursions pera nauta Noguera Ribagorçana mos ditz: *“Allí, com jo tenia'l plan d'anar a fer nit a l'Hospital de Viella, tot seguit remontàrem per la dreta la Noguera Ribagorçana, y per l'Hospitalet [Hospitalet de Senet] y pla de Biciberri, un quart més tard passaven davant del Santet, petit oratori que dintre una roca s'aixeca en l'aglebat a manera de gros menhir y prop del camí. És la fita frontera de la Vall d'Aran, per aquest costat tant estranyament perfilada, com que la topografia del país per res ho justifica...”*⁷⁷

Coma descriu er excursionista Juli Soler, era Pèira Bisbau tanben ei coneishuda com *la Roca del Santet*, ja que i auie ua capelèta dedicada a sant Nicolau. Cau destacar qu'aguesta hita ère tanben eth limit des bisbats de Comenges ath nòrd, e Lhèida ath sud. E, possiblement, en toti es punts fronterers des diocèsis que se trobèssen enes camins reiaus i auesse un pilaret o petita capelèta damb ua imatge d'un sant o santa perquè es vianants en passar d'un bisbat a un aute ac sabessen e podessen pregar. Ena val de Boí, un shinhau mès enjós der actuau ostau des Cabanasses, tanben trobam *la Roca de la Santeta* ena portalada de Boí, a on abans dera construccion dera ermita de *Nostra Senyora de les Cabanasses*, en an 1622, se lheuau un pilaret dedicat e damb era imatge d'aguesta vèrge. Ua vielha portalada formada per dues granes ròques, qu'entre eres passaue eth camin reiau dera val e, tanben, ère era termièra deth bisbat d'Urgell, ath nòrd, e eth de Lhèida, ath sud.

3. ER ISCLET DE SANT NICOLAU DES PONTELHS, SENHORIA DERA VILA DE VIELHA

3.1. Era vila de Vielha, senhora Campal, territoriau e jurisdiccional deth territòri des Pontelhs

Ena endonviada descripcion que hè era istoriana M. Àngels Sanllehy e Sabi dera Val d'Aran sus es sègles XVI e XVII: *«la Val d'Aran va maldar històricament perquè la seva organització política, social i econòmica no fos una peça al servei dels interessos estratègics dels poders centrals. Als segles XVI i XVII hi havia un joc d'equilibris difícil de mantenir: per una banda, un governador delegat del rei que exercia un control rígid; per l'altra banda, un poder de la Terra que lluitava per no acabar sotmès inexorablement a aquesta figura. Entremig, tota una xarxa de dependències, abusos de poder, fidelitats i privilegis que alevaven els poders locals i determinaven una societat, que tenia en el comerç una de les bases fonamentals de la seva economia»*⁷⁸, en aguesta realitat non ère includit er isclet de Sant Nicolau de Pontelhs, mès, dirèctament, òc que n'auèc un papèr fòrça destacat en dus des eveniments mès importants dera setzau centuria en aguest territòri, que fin finau li supausèren era pèrta dera sua condicion d'isclet ena darrèra decada des setzaus.

Era singularitat deth territòri des Pontelhs ei degut a qu'eth tèrme dera vila de Vielha, jurisdiccionalment serie dividida en dus districtes diferenciats. Era linha divisòria serie era cadia pirenenca, eth territòri dera vessant septentrional deth pòrt de Vielha formarie part, pleament, dera Val d'Aran, ei a díder dera Tèrra, a on eth Conselh Generau exercie era sua "sobirania" a trauès: deth compliment des leis de Catalonha e des privilègis dera Val; damb era negociacion, acòrds e concòrdies damb era Generalitat, era corona...; e damb eth contraròtle des autoritats d'Aran e es sòns oficiaus⁷⁹. Aciu, com domeni reialenc, era jurisdiccio ère exercida peth governador, nomentat peth monarca, qu'ostentaue era nauta justícia, ath delà des foncions executiues e administratiues devengudes dera sua doble categoria de maxima autoritat civiu e militar

dera Val, eth jutge, que mostraue era baisha justícia, presidie era curia reiau e assessoraue eth governador e, per dejós d'aguesti dus, es bailes e es sòns lòctenents locaux èren es executors des sues ordes e manaments⁸⁰. En aquest encastre territorial, es cònsols o còssos dera vila, qu'èren quate, sonque ne podien exercir era jurisdiccion civiu e simple o minima, coneishuda damb eth nòm de *civilíssima*. En cambi, en territòri dera vessant meridionau deth pòrt de Vielha, en isolet de Sant Nicolau de Pontelhs, era realitat enquia finaues deth sègle XVII ère ua auta ben diferenta.

Era baronia de Les s'a considerat coma er unenc senhoriu existent ena Val d'Aran ena Edat Modèrna, anteriorament en epòca medievau n'i auet d'outes petites senhories locals que damb eth pas deth temps desapareisherent⁸¹. Aquesta afirmacion non ei cèrta, ja qu'enquiara fin deth sègle XVII, n'i auet un aute senhoriu, eth der Isolet de Sant Nicolau des Pontelhs deth qu'era vila de Vielha n'ère senhora campau⁸², territorial⁸³ e jurisdiccionau⁸⁴. Es caracteristiques d'aquesta senhoria son singulars perquè eth sòn districte jurisdiccionau non compren tot eth tèrme dera vila de Vielha, senon que sonque includís eth territòri plaçat ena vessant meridionau deth pòrt de Vielha. Ei a díder, aquest espaci ère un isolet jurisdiccionau: un enclauament territorial en un tèrme superior, en aquest cas eth tèrme de Vielha, damb ua jurisdiccion diferenciada respècte ara rèsta deth municipi. Aquest tipe de senhoriu se solien centrar en ua edificacion (existent o desapareishuda), en nòste cas, eth qu'exercie de nuclèu ère er espitau e glèisa de Sant Nicolau des Pontelhs. Aquest isolet se regie pes acòrds, ordinacions e privilègis pròpris dera vila de Vielha e non pes dera Val d'Aran. N'eth baile generau⁸⁵ o principau deth terçon n'eth sòn lòctenent locau n'auien cap autoritat ne facultat, ja qu'en aquesta demarcacion n'eth governador n'eth jutge d'Aran auien competències jurisdiccionaus. Èren es cònsols dera vila de Vielha, o eth baile⁸⁶ que n'escuelhien, que solie èster er individú qu'auie arrendat er espitau, ei a díder, er espitalèr, qui exercien era jurisdiccion.

Es cònsols e eth conselh dera vila de Vielha , coma senhors der isclet, possedien des de temps immemoriau era facultat de nomenar-ne baile tà exercir era jurisdiccio metent era insignia deth baile e baston naut en districte d'aguesta, sense auer de demanar autorizacio, consentiment ne comunicar-lo ath governador d'Aran. Aguest baile, damb coneishement deth delegat reiau, exercie era pre dita jurisdiccio en nòm dera vila e cònsols, capturant e castigant es delinqüents en quinsevolh genre e espècia de delictes que devenguien enes entorns der isclet⁸⁷. En Espitau, era vila auie ua preson damb es sòns grilhons, anèth, cadies e d'outes airines de besonh tà capturar, retier e susvelhar es presoèrs qu'auien delinquit en aguest districte⁸⁸. De temps immemoriaus, en senhau dera sua jurisdiccio, era vila de Vielha, auie agut horques plantades en isclet⁸⁹.

Es quate cònsols dera vila de Vielha, representants escuelhuts pes vesins dera poblacio cada an, auien era plea jurisdiccio sus er isclet de Sant Nicolau des Pontelhs, ei a díder, auien eth mèr e mixte empèri⁹⁰ e era jurisdiccio civiu e criminau, nauta e baisha⁹¹. Er espitalèr de Sant Nicolau, enquiara fin deth sègle XVII, non podie apellar a cap tribunau senon ara justícia des cònsols de Vielha en quinsevolh procès que hesse referència o tractèsse ahèrs dera vila e der espitau⁹².

3.2. Un territori diferenciat “entre es encastres de Val d’Aran e Barravés”⁹³

Hònt: Archiu Generau d’Aran. Archiu Feliu Izard, 109.

Eth memoriau sus era Val d’Aran redactat a principis deth sègle XVII per Juan Francisco de Gracia de Tolba⁹⁴ respon ara pregunta: a on comencen

es tèrmes e territòri dera Val d'Aran? es tèrmes e territòri dera Val s'endintrauen dues lègues en Espanha pera part de miedia, en espaci que i a des deth cimelh deth pòrt de Vielha, enquiàs tèrmes des pòbles d'Aneto e Senet. Mès tàs representants dera vila de Vielha açò non ère atau, era Val d'Aran e eth districte jurisdiccional a on auien facultat es autoritats reiaus, eth governador, jutge e bailes d'exercir era jurisdiccion ère exclusivament des deth pòrt de Vielha vèrs eth nòrd, en isclet de Sant Nicolau des Pontelhs non n'auien. Es cònsols e conselh generau dera vila de Vielha des deth 1570⁹⁵, ac defensauen afirmant qu'er isclet non se trapaue includit n'ena val nauta ribagorçana de Barravés n'ena Val d'Aran, diden qu'ère emplaçada "*entre els àmbits de les valls d'Aran i Barravés*". Aquesta afirmacion ère utilizada tà demostrar qu'eth territòri des Pontelhs non formaue part dera "Tèrra" dera Val d'Aran, non pertanhie ath domeni reiau d'aguesta val e es sues autoritats non ne i auien cap potestat ne competència. Es privilègis, costums e usi d'Aran non èren vigents, aguest districte jurisdiccional se regie pes privilègis e ordinacions pròpris dera vila de Vielha.

Entre era documentacion deth segon *Procés de l'ajuntament de Vielha contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau dels Pontells*⁹⁶, iniciat en an 1688, trapam tres testimonius "*ad futuram rei memoriam*". Eth mès antic, de sies preguntes damb tretze testimònis, datat eth 20 d'abriu de 1570, en Vilalhèr, qu'es cònsols de Vielha lo presentèren ena cort deth Sr. Miquel Boil, donzelh, baile generau dera val de Barravés, nomentat peth bisbe de Lhèida coma baron d'aguesta val. Eth 21 de seteme de 1606, heren eth madeish ena cort de Carlos Mendoza, governador d'Aran, aguest segon damb dètz-e-sèt qüestions, mès damb sonque tres testimònis. Eth tercèr e darrèr, eth 26 d'agost de 1688, eth sindic dera vila de Vielha presentèc un interrogatòri de cinquanta quate articles entà recuèlher e validar es donades e informacions sus er exercici dera jurisdiccion que possedie era vila e es sòns cònsols en isclet de Sant Nicolau des Pontelhs peth procés qu'auien interpausat contra Francisco de Planes, governador, es autoritats dera Val d'Aran e eth Procurador Fiscu deth Patrimòni Reiau; d'aguest

sonque compdam damb es preguntes o articles, mès sense cap testimòni, ja qu'era causa judiciu finalizèc prealablement.

Eth prumèr qüestionari, de 1570 ena curia deth baile generau dera val de Barravés, celebrat ena plaça comun de Vilalhèr, tres des sies preguntes hèn referéncia dirècta ar exercici dera jurisdiccio civiu e criminau dera vila de Vielha en isclet des Pontelhs. Era prumèra pregunta didie s'era universitat aranesa e es sòns cònsols possedien era casa e isclet de Sant Nicolau, plaçada ath pè deth pòrt de Viella entre es encastres dera Val d'Aran e dera val de Barravés, e aguesta la possedien pacificament sense cap contradiccio de hège 10, 20, 30, 40, 50, 100, 200 e 300 ans ençà. Era cincau qüestion, incidie que, immemoriaument, era vila e es cònsols de Vielha auien e exercien tota era jurisdiccio, atau civiu coma criminau, mèt e mixte empèri, nomentant baile en aguest isclet, e aguest en nòm dera universitat exercie tota era jurisdiccio ena casa, isclet e es sòns tèrmes liurament e sense cap contradiccio. Era siesau e darrèra pregunta, reafirmaue qu'es cònsols e universitat de Viella coma senhors dirèctes dera predita casa e isclet, immemoriaument, èren en pacifica e quieta possession d'exercir tota era jurisdiccio ena predita casa e isclet, nomentant-ne baile que l'exercie en sòn nòm. Ath delà, contunhaue aguesta pregunta, qu'entà pagar es cargues e despenses de mantier eth pòrt de Vielha dubèrt e es qu'ocasionauen es vianants, prevères e praubi, s'arrendauen es èrbes deth predit isclet e casa entà peisher-les a qui mès ben les semblaue; ath delà, se crubraue es carnalatges deth bestiar que per aqui i passaue hèn d'açò coma causa pròpria, sense cap contradiccio deth casteran dera Val d'Aran e d'auti oficiaus reiaus e eclesiastics.

Tretze testimònis dera val de Barravés responeren ad aguest qüestionari: sies de Vilalhèr, quate d'Aneto e tres mès de Senet. Toti eri, òmes d'auançada edat, un d'eri, afirme auer ua memòria de mès de ueitanta ans. Totes es declaracions, damb diferents paraules e damb matisi, afirmauen çò de madeish: qu'era vila de Vielha ère era senhora dirècta der isclet e espitau e que ne nomentaue baile, eth quau ère er espitalèr, e aguest exercie tota era jurisdiccio civiu e criminau quan ère de besonh,

sense qu'arrés protestèsse. Ath delà, qu'era universitat de Vielha arrendau e es èrbes d'aguest isclet a qui les semblaue milhor e ne crubaue eth carnalatge deth bestiar que i passaue tot açò damb eth vistepplatz deth casteran d'Aran e es auti oficiaus aranesi. Bèth un des testimònis, coma eth mèstre Antoni Garcia, cirurgian naturau de Vilalhèr, afirma que se'n rebrebaue de mès de cinquanta ans qu'es cònsols de Vielha possedien er isclet perquè eth ac auie vist e, ath delà, ac auie escotat a díder publicament a fòrça vielhs ena val de Barravés, qu'era universitat de Vielha auie e possedie era casa e isclet pacificament. De dus cents ans ençà, non n'i auie memòria d'òmes que didessen eth contrari, qu'era vila de Vielha auie aqui un òme , er espitalèr, eth qu'ère nomentat pes cònsols dera vila coma baile, eth quau auie e podie exercir tota era jurisdiccion nauta e baisha ena predita casa e isclet de Sant Nicolau des Pontelhs, totun dit er espitau de Vielha, liurament sense contradiccion de cap persona, e açò coma senhors dirèctes der isclet. Un des quate testimònis d'Aneto, Antoni Pujol, declarèc qu'eth comun de Vielha daurie es dus pòrts [segurament se referie as de Vielha e Rius] des nhèus tà qu'es caminaires i podessen passar. Pere Taüll, testimoni de Senet, vila qu'ei apròp der espitau de Vielha, a ua bona lèga, cada dia s'apropaue ad aquera casa e isclet de Sant Nicolau pes sòns ahèrs damb es sòns bestiars, de seishanta cinc ans de bona memòria e recòrd, declarèc qu'auie sentut a díder a fòrça òmes vielhs e auantpassats sòns difunts qu'er isclet hège mès de cent ans que lo possedien, coma ara la possedie era vila de Vielha, damb eth sòn bon e just títol. E eth darrèr testimoni, tanben de Senet, Pere Escuder, de setanta ans de bona memòria e recòrd, confirmaue es donades facilitades pes cònsols dident qu'atau n'i auie memòria de dus cents ans ena val de Barravés. Cau auer en compde qu'es dus cents ans que bèri testimònis nomenten, (er an 1570 mens 200 = 1370) non ei ua data molt aluenhada ar an 1418, quan es cònsols de Vielha aquerien er espitau.

Eth segon testimoniau de 1606, celebrat en Castèth Leon ena cort de Carlos de Mendoza, governador d'Aran, de dètz-e-sèt preguntes e sonque tres testimònis aranesi, sonque ua pregunta, era darrèra, hè referéncia

ara jurisdiccion. Es cònsols de Vielha didien que coma senhors dera casa, isclet e espitau contunhament exercissen justícia en aqueth districte, nomentant-i baile perqué en era, en abséncia sua, l'administrèsse. Es testimònis (Bartomèu Soler, de 70 ans; e Joan deth Rei, de 74, es dus agricòles de Gausac; e Guilhem de Morello, notari de Betren, de 69) ratifiquèren era informacion des representants dera vila de Vielha.

Eth 26 d'agost de 1688, entre es cinquanta quate preguntes o articles deth qüestionari preparat peth procurador dera vila de Vielha tà recuèlher testimònis ena encausa judiciu contra Francisco de Planes, governador d'Aran, es autoritats araneses e eth Procurador Fiscal deth Patrimòni Reiau⁹⁷, n'i a bères ues que dèishen molt clar quina ère, pes autoritats dera vila de Vielha eth limit, jurisdiccionau, dera Val d'Aran. Atau, era siesau ditz: qu'eth tèrme, territòri e districte de tota era Val d'Aran sonque arribe en cap deth pòrt de Vielha. Era setau: eth territòri qu'immediatament se seguís despús deth pòrt de Vielha ei territòri pròpri e isclet dera vila de Vielha, a on i administre tota jurisdiccion, atau civiu coma criminau, mèr e mixte empèri. Era onzau pregunta: er isclet e eth sòn districte de Sant Nicolau des Pontelhs, vulgarament nomentada er espitau de Vielha, comence immediatament des deth cap deth pòrt de Vielha enquia ua pèira o ròca, vulgarament nomentada era Pèira Bisbau. Era trenta tresau: es senhors reis se dignèren a dar e concedir tota era jurisdiccion civiu e criminau, mèr e mixte empèri ena universitat e cònsols de Vielha en pedit isclet e espitau. Era trenta quatau: es cònsols de Vielha, de hè 10, 20, 30, 40, 50, 100 e mèr ans, coma senhors der isclet nomentat de Sant Nicolau des Pontelhs, aliàs er espitau de Vielha, an estat e son ena quieta e pacifica possession d'exercir tota espècia de jurisdiccion civiu e criminau, mèr e mixte empèri en territòri e districte d'aguest isclet contra totes e quinsevolh persona encara qu'aguestes siguen naturaus dera Val d'Aran, com autament capturant e castigant es delinqüents enes entorns deth pedit isclet damb coneishement e paciéncia deth governador d'Aran e d'auti oficiaus. Era trenta nauau: es governadors dera Val d'Aran, o d'auti oficiaus reiaus quan les calie entrar en isclet e en sòn districte entà capturar bèth delinqüent qu'auesse

perpetrat quauque delicte ena Val d'Aran o enes pòbles qu'entornegen eth pedit isclet, de temps immemoriau an acostumant demanar prumèr *territòri e assisténcia* as cònsols de Vielha e aqueri l'an acostumada a dar tostemp que s'a aufrít rason e escadença de dar-la. Era quaranta ueitau: eth 20 d'abriu de 1570, a instància des cònsols de Vielha coma senhors der isclet, sigüec recebuda ena cort deth baile generau dera val de Barravés ua suplica demanant era declaracion *ad futurum rei memoriam* de tretze testimònis d'auançada edat, declarant e contextualizant damb fòrça e diferents actes de justificacion dera sua jurisdiccion, dera lectura dera que rèsta irrefutablement justificada en poder des cònsols de Vielha. Era quaranta nauau: ei possible qu'es governadors d'Aran alleguèssen quauqui actes de jurisdiccion que probablament aurien hèt bèri uns d'eri. Era cinquanta: aguesti actes serien hèts damb eth consentiment e vistepplatz des cònsols de Vielha dant-les *assisténcia* o concedint-les *territòri*. Era cinquanta ua: aguesti actes, tanben, poderien èster hèts contunhant es governadors auent es *somatents* auçats entà perseguir bèri maufactors delinqüents dera madeisha val que s'aurien amagat e refugiat entre er espessulièr e huelhosa vegetacion des montanhes der isclet de Sant Nicolau des Pontelhs, concurrent-i es auti bailes deth comun dera Val d'Aran, era quau causa ei permetuda sense besonh, en aquest cas, dera concession de *territòri e assisténcia* e poder-ne, tanben, entrar contunhant *somatent* en jurisdiccion aliena. En article o pregunta numèro cinquanta dus: s'excusen de non poder exhibir-ne privilègi literau dera facultat e potestat d'exercir plea jurisdiccion en isclet de Sant Nicolau des Pontelhs, per açò presenten documentacion antica que corrobòre aquest exercici. E fin finau, en cinquanta tresau article deth qüestionari ditz: era vila de Viella a estat cremada e saquejada dues o tres vitges per exercit francés e per aquesta rason s'an perdut, cremat e degalhat fòrça papèrs e escriptures, autan dera vila de Vielha coma de particulars dera Val d'Aran.

3.3. Braca istòria dera Senhoria

3.3.1. Era crompa der Espitau de Sant Nicolau des Pontelhs, en an 1418

Hònt: Archiu fotografic CEC. Fotografia: Lluís Estasen

Ei coneishut, pes istoriaires, un document datat en an 1501 qu'ei era prumèra referéncia documentau dera vila de Vielha coma propietària der Espitau des Pontelhs. Maugrat saber-ne dera sua existéncia, poderiem díder que pògui o cap istoriador l'an liejut damb un minim d'interès. Enquia aué, sonque s'a dit qu'a començament dera setzau centuria er espitau siguec objècte de reformes e passèc a propietat dera vila caplòc d'Aran⁹⁸. Mès en realitat aqueth an aquerò qu'arribèc a èster siguec qu'es cònsols dera vila de Vielha, en pèrder eth document originau der

aqueriment der espitau ans abans, demanèren ath jutge d'Aran que manèsse a un notari qu'en redactèsse ua còpia veridica a compdar des nòtes deth manuau de protocòls der escrivan qu'iniciaument auie hèt testimòni dera crompaventa e redactèc eth corresponent document. Atau ac recuelh un pergamin datat en Vielha, eth 21 d'agost de 1501⁹⁹.

Gràcies ad aquest document que consèrve era transcripcion dera escriptura originau dera crompa der Espitau des Pontelhs per part dera vila de Vielha, sabem que siguec aquerit en an 1418. Es nòtes deth document originau èren entre es protocòls redactats peth discrèt Guillem Ros (Rubey), notari emperiau, e se transcriu letra a letra.

Eth 17 d'octobre de 1418, en Vielha, deuant es testimònis: Berenguer de Torrent, senhor de Vilalbor, domiciliat en Vilalhèr, Pere de Camps de Vila, [...] de Pena d'Arresio e Pere de Condoera, abitant en Vila Arresa; Sanç de Ripriono o Repreono, aliàs Perico, Maria Baga, era sua mair e vedua realista deth difunt Guillem de Repreono, aliàs de Perico, pair deth predit Sanç, toti abitants de Vielha, damb eth coneishement e consentiment des parents e amics, vien, damb contracte de venda licit e onèst, perpetualament, a Joan de Vila, Roger Treserras, Vital Puserabio, abitants dera madeisha vila, en nòm dera universitat e singulars persones deth caplòc aranés, er espitau des Pontelhs plaçat ath pè deth pòrt de Vielha e en tèrres de Pontelhs, damb er ospici o espitau aqui existent, damb tot el sòn territòri, damb totes es tèrres cultivades e non cultivades, prats, arbes e damb es auti bens mòbles qu'aquiu i auie. Atau coma tanben, es sòns tèrmes, montanhes e d'auti bens e drets qu'en predit espitau pertanhien, tant eth dret espirituau coma eth temporau. Eth prètz d'aquesta compravenda siguec: 320 florins d'aur aragonesi.

Eth defunt Guillem de Perico, pair e espós, des venedors, qui per dret ereditari possedie er espitau, pògui ans abans dera venda hec ua suplica ath rei Martin er Uman. Eth 29 de març de 1407, des de València, aquest monarca autrejaue ua naua confirmacion des privilègis que ja auie concedits er Espitau des Pontelhs¹⁰⁰. Coma ben destacaue Ferran Valls e Taberner, istoriaire deth dret, er an 1918¹⁰¹: despús d'aquest nau reconeishement des privilègis, era vila de Vielha [sense nomenar era

data] l'aquerie per crompa damb totes es sues pertinences, e en 1542 Carlos V concedic as cònsols e comunautat d'aguesta poblacion un privilègi reiau peth que se confirmaue totes es concessions hètes pes reis d'Aragon en predit refugi; obtenguent encara ua auta confirmacion en 1584 deth rei Felip II. Posteriorament, en 1645, damb motiu d'un important deute qu'era vila de Vielha auie damb François Bartier, mercadèr de Sant Beat, siguec venut ad aguest, per carta de gràcia, er espitau damb es sues pertinences, deth que se li dèc possession, encara qu'un shinhau despús siguec espoliat d'era. Alavetz, mejançant autorizacion deth parlament de Tolosa, es de Sant Beat executèren represalhes contra quinsevolh comerciant dera Val d'Aran¹⁰².

3.3.2. Eth sègle XVI, era concession des privilègis reiaus

Espitau des Pontelhs en 1907. Fòto Juli Soler i Santaló

Aquerò que coneishem aué der Espitau des Pontelhs deth sègle XVI ac deuem en gran part a Ferran Valls Taberner e ar excursionista e gran

coneishedor d'Aran Juli Soler Santaló. D'aguest segon, ath delà dera prumèra guida dera Val d'Aran (1906), d'ua des prumèras fotografies der Espitau de Pontelhs (1907) e era installacion peth sòn compde en Vielha dera prumèra estacion meteorologica de montanha (1908), ac auem d'arregraïr era identificacion de dus documents deth sègle XVI, que se conservauen en archiu de Vielha¹⁰³. Son nombrosi es articles qu'en parlar der ospici des Pontelhs ne hèn referéncia en èster ues des pògues informacions istoriques que n'auem¹⁰⁴. Un d'aguesti, erronèament Soler Santaló l'identifiquèc coma un testimoniau des Corts de Benavarri der an 1570; entà hèr aguest estudi istoric, e aguest capítol concrètament, mos a estat de grana utilitat. Eth document òc qu'ei un testimoniau *ad futuram rei memoriam* de 1570, mès siguec hèt pera cort dera val de Barravés, baronia episcopau deth bisbe de Lhèida e non pas pera cort de Benavarri. Er excursionista, tanben hè referéncia a un document deth rei Felip II (1584) damb eth que concedie e confirmaue as cònsols de Vielha toti es privilègis qu'auien estat concedits pes reis d'Aragon-Catalonha, e posteriorament per Carles V, en favor der Espitau de Pontelhs, damb totes es sues tèrres, èrms, montanhes e pastures, que tanben se conservaue en archiu deth caplòc aranés. Ua còpia d'aguest document aué se consèrve en Archiu dera Corona d'Aragon¹⁰⁵.

Probablament eth besonh qu'auien es autoritats locals dera vila de Vielha, a principis dera setzau centuria, d'auer ua còpia irrefutable deth document dera crompa der espitau ère vinculada damb ua sollicitud ara corona tà que li siguessen confirmats es privilègis coma proprietaris, coma atau assolidèren en an 1542¹⁰⁶. Parionament, a mejan de sègle XVI ac tornèren a hèr. Atau, es autoritats dera Val d'Aran en an 1564¹⁰⁷ hègen un informe damb era voluntat de hèr ua suplica ath rei. Damb eth que confirmauen qu'er espitau ère plaçat e fondat ath pè deth pòrt de Vielha en miei deth Pirenèu e en eth n'i auie ua glèisa fondada jos era avocacion de Sant Nicolau. En aguesta glèisa e espitau de contunh i auie bèri prevèras dera vila de Vielha, que celebrauen diàriament oficis divins e administrauen es sants sagraments tàs praubi caminaires, malauts e d'autes personas. En aguest ospici se hège ordinàriament aumòines tàs

praubi de Jesucrist que peth pèdit pòrt e camin passauen, acuelhent aqueri e subministrant-les aquerò de besonh entara sua superviuença; moltes persones auessen mòrt se non auessen trapat er espitau. Se destaque qu'eth sòn plaçament ère un endret lèu inhabitable. Ath delà, s'informe qu'era vila de Vielha auie ues persones que caminauen e ajudauen a crotzar eth pòrt, en iuèrn, as caminaires. Concludís afirmant que se Vielha non siguesse era vila mès importanta dera Val d'Aran, e non auesse gastat cada dia fòrça sòs e trabalhs entà auer eth pèdit pòrt e pas dubèrt e de ben segur eth pèdit ospici harie temps que ja sèrie desrocat e non se n'aurie cap memòria o rebrembe d'eth.

Eth testimoniau *ad futuram rei memoriam* der an 1570 tanben deuie formar part dera documentacion qu'es autoritats de Vielha envièren ena segona mitat deth sègle XVI ara corona tà qu'eth rei confirmèsse es privilègis qu'auie eth caplòc aranés sus er Espitau des Pontelhs. Aguesta documentacion dèc eth frut demorat. Felip II, eth 1584¹⁰⁸, se confirmaue.

Es privilègis reiaus de 1542 e 1584

Eth rei Carles V, eth 10 de seteme de 1542 des de Montsó, confirme as cònsols e ara vila de Vielha es privilègis concedits pes reis d'Aragon ar Espitau des Pontelhs qu'auien aquerit. Felip II ac confirmèc eth 4 de març de 1584 en Madrid¹⁰⁹.

Carles V deth Sacre Empèri Romanogermanic e I de Castelha (1519-1556) amassa damb era sua mair Joana I de Castelha, maugrat que considerauen pleament valids es privilègis autrejats pes reis d'Aragon, predecessors sòns, pr'amor dera suplica que les auien hèt es cònsols dera universitat de Vielha les confirmauen e les tornauen a concedir de nau. Es autoritats locaus araneses li demostrèren qu'era vila possedie, per títol de crompa, er Espitau des Pontelhs, situat as pès deth pòrt de Vielha. Eth darrèr privilègi reiau autrejat ère eth que Martin er Uman autregèc en València en an 1407 e se demanaue que siguessen confirmades totes es gràcies reiaus concedides ar espitau, anteriors e posteriors, ad aguesta data. Atau eth monarca reconeishie de nau toti es privilègis reiaus, gràcies,

immunitats, sauvagardes, proteccions e d'aites causes concedides pes reis d'Aragon, antecessors sòns, ar espitau, ar espitalèr deth madeish e tanben as frares e òmes der espitau. Autrejaue un nau privilègi as cònsols, ara universitat dera vila de Vielha, ath nomentat espitau, ara sua espitalitat e as persones que i viuien aqui. E establien de nau, en emfiteòsi, a favor dera vila de Vielha er Espitau des Pontelhs.

Ans mèts tard, es cònsols dera vila de Vielha tornen a hèr ua suplica ath monarca demanant-li que confirmèsse eth privilègi autrejat en an 1542. Quaranta dus ans despús Felip II, princep d'Astúries e Girona, en Madrid eth 14 de març de 1584, tornaue a autrejar un nau privilègi reiau confirmant toti es drets qu'era vila de Vielha auie en Espitau des Pontelhs.

3.3.3. Eth sègle XVII, ua centuria damb granes dificultats

S'eth sègle XVI se caracterizèc per èster ua centuria ath long dera quau es autoritats locaus de Vielha artenheren dus nauis privilègis reiaus que reconeishien qu'er Espitau des Pontelhs ère propietat e senhoriu dera vila de Vielha, era dètz-e-setau centuria siguec un periòde istoric dificil. Er elevat endeutament que patic era universitat e es particulars deth caplòc aranés met en risc es drets qu'auien es cònsols e vesins de Vielha en islet des Pontelhs. Eth problèma mèts grèu qu'auien de hèr front siguec eth gran deute contrèt damb François Bartier, marchand de Sant Beat, ath long des quate prumèras decades deth sègle XVII que non se paguèren enquia principi deth sègle XVIII. Deuant d'aguest dificil panorama e eth risc de pèrder era propietat e senhoriu der espitau, plan lèu, era comunautat locau, en an 1629, creèc ua frairia entà esvitar-ho.

Era frairia de 1629

En 1629 eth conselh en plen de Vielha, damb era assisténcia des quate cònsols e seishanta cinc vesins, creèren ua frairia (ua union municipau d'objectiu defensiu – eth compromís de velhar pera pròpria seguretat-

que se ratificauè mejançant un ligason sacramentau de fidelitat¹¹⁰). Com ben ditz M. Àngels Sanlhey siguec un frairement entre toti es caps de casa dera poblacion tà garantir era defensa des drets qu'auie era vila de Vielha en Espitau des Pontelhs, s'establic eth pacte damb er objectiu de defensar eth territòri comun, tà evitar era pèrta d'uns terrenes estrategics e fòrça importants entara comunautat locau¹¹¹. Tàs abitants de Vielha er espitau, ath delà d'èster un isolet jurisdiccional a on es cònsols dera vila auien en exclusiua era plia senhoria, ère ua zòna de pastura plan ampla que se solie logar a ramadèrs aragonesi.

A mejan sègle XVII, se hè ua avaloracion des bens, rendes, propietats e emoluments que possedie era universitat de Vielha que somauen, annaument, uns 8.300 liures barceloneses. Mès dera mitat d'aguesta quantitat, 4.600 liures barceloneses, èren deth loguèr der espitau, des sues montanhes, prats, bòrdes, cases, uart, mòla-ressèc e damb es auti emoluments e drets que pertenhien ath predit ospici¹¹². A principis deth sègle XVIII, en 1716, contunhaue estant ar arbitri mès important dera vila damb ua valor annau de 400 liures¹¹³, e, en 1724, de 100 liures¹¹⁴.

Eth 2 de juriòl de 1629, eth conselh de Vielha creèren ua union tà defensar es drets dera vila en Espitau des Pontelhs¹¹⁵, acordèren per unanimitat defensar eth dret qu'era vila auie en aquest ospici e eth sòn territòri e decidiren:

1. Que toti es vesins dera vila hèn union e frairia de valer-se es uns des auti, autant de persones coma de bens, e valer-se en tot aquerò que serà de besonh enquia pèrder era vida s'ei de besonh.
2. Que se cap vesin dera vila ère premanit tà defensar eth predit espitau o ère en un aute ahèr, era vila assumirà era sua defensa damb tota diligéncia e puntualitat en tot aquerò que calerie.
3. Que se se forçauè a cap vesin de Vielha, qu'era vila e es sòn abitants l'auien de defensar e valer damb totes es fòrces e diligéncies.
4. Cap vesin de Vielha non podie díder ne hèr arren en contra des presents acòrds.
5. Auien de sauvar secrèt de toti aquesti punts.

6. Qui contravenguesse açò acordat serie castigat, vetant-lo de toti es aliments dera vila de manèra qu'eth n'es sòns non podessen jamès èster admetuts e que, ath delà d'açò, siguessen tenguts per infames e castigats damb tot rigor.

Aguesta union o frairia se fundamentaue en sistèma tradicionau medievau, en eth qu'era defensa deth tèrme municipau requeiguie enes municipis, es vesins èren obligats a préner es armes en cassi de perill imminent. Autant ena epòca medievau coma ena modèrna, es comunautats locals, damb o sense intervencion dirècta deth poder superior, recorren a formules de convèni, tà méter fin a concrètes situacions conflictives, e d'associacionisme, superiors des exclusivismes locals e creadors d'un marc de relacions intermunicipaus fluïdes que van des des vesinatges collectius, autrejats conjuntament per un centre urban e ua o diuèrses comunautats ruraus, enquiara constitucion de frairats interlocaus, institucion aguesta que presente ua plan variada escala de modalitats tara sua composicion e objectius, pretensions de vigéncia e encastre d'actuacion. En tot cas, ena basa de totes eres e a despart des concrètes circumstàncies dera sua genèsi e des interèssi que defensauen, se hèr present en major o menor mesura era aspiracion ad aquera superacion des exclusivismes o particularismes locals des sòns membres ath desenvolopament d'ua gestion solidària tant ena defensa des sòns comuns interèssi front ar exterior coma enes relacions damb eth poder superior, e inclús ara creacion de vertadères formes de vesinatges supralocau generadora d'estretes solidaritats interlocaus que, eventuaument, poden ténder ara sua institucionalizacion¹¹⁶.

Maugrat qu'eth territòri e drets der islet des Pontelhs, a estat causa de litigis damb pòbles limitròfs¹¹⁷ ath long dera istòria, era grèu amenaça ara seguretat ciutadana que comportèc es bandolèrs enes sègles XVI e XVII e era extrema fragmentacion dera facultat d'exercir era baisha jurisdiccion, que possedien es autoritats locals municipaus en sòn territòri, tà lutar contra era delinqüéncia non semblen èster aguestes era rason pera qu'es caps de casa dera vila de Vielha decidiren crear aguesta frairia. A diferéncia deth gran nombre de frairies que se constituïren en

aqueth periòde istoric, qu'èren formades per diuèrsi conselhs municipaus limitròfs o petites senhories contigües, tà lutar contra eth bandolerisme imperant e facilitar era captura de delinqüents en territòris vesins a on non s'auie era facultat jurisdictionau; era de Vielha, der an 1629, ère constituïda pes vesins exclusivament d'aguesta comunautat locau. Eth secretisme, quatau punt des acòrds, ei ua auta característica singulara d'aguesta frairia. Açò pòrte a pensar qu'en cap cas es motius dera sua creacion siguec era defensa deth territòri deuant des pretensions que podessen auer poblacions limitròfes e esvitar-ne eventuaus ocupacions. Ja que, era defensa territoriala, com s'a dit, ère ua obligacion des vesins e entà exercir-la non ère de besonh crear cap frairia.

Es vesins de Vielha an auti grèus maus de caps, preocupacions e inquietuds mès importants, a principis deth sègle XVII, que les afècten exclusivament ad eri. Aquerò mès probable d'aguesti, ère eth naut endeutament que patie era universitat e particulars deth caplòc aranés. Aquerò que supausaue un risc naut que bèth un des sòns creditors, aprofitant es impagaments des quantitats de dinèrs deguts, s'aproprièsse der Espitau des Pontelhs. Era vila de Vielha tanben auie de deféner era senhoria der islet des Pontelhs que possedie, deuant es pretensions qu'auien es autoritats araneses qu'aqueth territòri formaue part dera Val d'Aran, coma atau ac assolidèren, via judiciu, ara fin deth sègle XVII.

Ei plausible qu'era frairia actuèsse, coma tanben, possiblement, ac auesse hèt abans, en an 1645 quan despús d'un acòrd entre era universitat de Vielha e François Bartier, marchant de Sant Beat e gran creditor dera vila, acordèssen que tot eth tèrme e drets que possedie eth caplòc aranés en Espitau des Pontelhs servissen coma pagament des deutes. Eth mes d'agost de 1645 se hè era cession, mès pògui mesi despús, abans d'acabar er an, eth creditor a de renunciar ad aguesti drets, ospici e territòri, pr'amor dera protèsta violenta des vesins.

Er ahèr Bartier

Er istoriaire Patrici Poujade ena sua tèsi doctorau, damb era qu'estúdie era Val d'Aran en sègle XVII¹¹⁸, apregondís en ahèr Bartier, pera sua omnipreséncia durant mès de setanta ans, a compdar deth segon tèrç deth sègle XVII, e afirma qu'empodoèc es relacions comerciaus entre aguest territòri e es mercadèrs francesi enes pòbles fronterèrs, especiaument damb era familha Bartier¹¹⁹. Hè un repàs der estat des institucions araneses despús dera Guèrra des Segadors. Damb era anàlisi dera situacion economica, essenciaument era comerciau, a compdar des ahèrs qu'afrontèren Aran a diuèrsi comerciants dera termièra, principalement es Bartier – damb qui se contreigues un deute enorme- a compdar dera observacion dera dificil aplicacion des tractats de patzeries e des privilègis comerciaus, situacion que generèc moments de fòrta tension damb es mercats d'abastament aranés.

François Bartier, marchand de Sant Beat, e despús eth sòn hilh Exupère, acumulèren eth 60% deth totau des deutes deth Conselh Generau. Coma ditz M. Àngels Sanllehy, era complicada telaranha des hilhs der endeutament estaquèc persones e institucions e mediatizèc tota era vida sociu e economica dera Val¹²⁰. Coma ben explique era madeisha istoriaira, era responsabilizacion dera comunautat pes actes des sòns membres se daue enes diferenti nivèus comunitaris, non quedaue circumscriba en encastre dera comunautat locau, senon que fòrça viatges lo superauen e arthenien encastres supralocaus: eth terçon e era Val¹²¹. Aquesta responsabilizacion anaue mès enlà der encastre juridic o legau, comprenie tanben er economic. Es deutes des vesins èren assumits comunitàriament. Per exemple, er endeutament de bestiar non se hège sonque per rason d'infraccions des limits territoriaus, tanben podie èster per deutes, soentegen era retencion de caps de bestiar ena termièra de Sant Beat per impagament de drets. Maugrat qu'es *Ordinanciones* de 1616¹²² censurèren e proïbiren aguesta responsabilizacion en nòm deth comun, eth sindic d'Aran auie d'anar en defensa des drets e des bens aranesi tà França, mès es despenes sonque anarien a cargue deth Conselh

Generau en cas que siguesse per ahèrs comuns. S'eth conflicte ère per causa particulara, per interès individuau d'un o diuersi vesins, es interessats auien de hèr front as despènes¹²³. Era abituau relacion comerciau, damb es prètzi abusius, deutes impagats o drets fiscaus esvitats, damb es marchants francesi daue plan episòdis de friccion e enfrontament. Açò provocaue era reaccion des mercadèrs creditors o des recaptadors defraudats. Fòrça viatges s'immobilizauen mercaderies, bestiar e, autant, persones tà exigir eth pagament des deutes. Eth Conselh Generau responie e gestionaue era solucion deth conflicte pagant era fiança oportuna o intercedint tà aclarir er ahèr deuant es autoritats o particulars. En an 1632 eth Conselh Generau prenec era decision de renonciar a respóner per quinsevolh aranés empresoat en França, ja que èren fòrça nombrosi es arrèsts e represalhes e, tanben, perquè n'i auie abusi.

En segon tèrç deth sègle XVII, Mossur Bartier, marchand de Sant Beat, ère eth creditor mès important des abitants de Vielha damb un deute de 73.000 francs. A principis de gèr de 1641 se signèc ua acta: era comunautat dera Val –maugrat era declaracion de principis de 1632- se hège responsable des deutes d'ua comunautat locau, Vielha¹²⁴. En 1645, era intervencion dera justícia, emanada deth Parlament de Tolosa, hec reconéisher eth deute as aranesi e eth compromís de quitançar-lo. Eth deute qu'auie eth Conselh Generau damb eth mercadèr francés somaue 8.433 francs¹²⁵, ua quantitat grana, mès plan inferiora ath deute qu'auie era vila de Vielha que pujaue as 73.897 francs. En 1661 se signèc ua concòrdia de reduccion de deute a sonque 40.000 francs qu'acabèren de pagar-se en 1681. Maugrat tot, seguiren es arrèsts e represalhes de bens aranesi per part de Mr. Bartier. Un nau acòrd de 1691 obliguèc ath pagament de 4.300 francs annaus enquiar an 1706. Tot plegat un embolh hilat d'endeutament que hè evidenta era debilitat economica dera Val, mès ath madeish temps era sua fòrça institucionau entà hèr-li front.

Ara seguida mos centraram en papèr important qu'auiec er Espitau des Pontelhs en ahèr Bartier e coma era feblesa economica dera vila de Vielha, ara fin deth sègle XVII, accentuada pes senténcies dictades pes

autoritats franceses qu'obligauen, cada còp mès, a pagar ua quantitat mès nauta entà quitançar es deutes damb era família Bartier propicièren era renóncia ara defensa, deuant des autoritats d'Aran, dera plia senhoria jurisdiccional qu'auie eth caplòc aranés sus er islet des Pontelhs. Entà hèr-lo mos detieram en tres dates claus: es ans: 1645, 1661 e 1691.

Qui ère Mossur François Bartier?

Mossur François Bartier siguec un mercadèr de Saint Beat (França), que lutèc, ena Guèrra des Segadors, enes diferents sètges de Castèth Leon a peticion des terçons deth Naut Aran e es autoritats catalanes, perquè auie interèssi economics e financèrs en Aran: fòrça aranesi èren endeutats damb eth. Era Val ère eth pas de mules de França entà Aragon e Catalonha, e era lan, òli e sau en un aute sentit¹²⁶. Castèth Leon, residéncia deth governador d'Aran, en an 1641 què en mans des tropes franceses e catalanes gràcies ar ajut d'aguest marchand. Damb materiau e ua vintia d'òmes pagats per eth, despús de recéber era peticion de Pau Claris, President dera Generalitat de Catalunya, intervenguec en contraposicion ena actitud de d'auti mercadèrs francesi qu'insistien tà qu'eth comèrç demorèsse liure en aguesta zòna. En 1643, era Val d'Aran demore jos era obediéncia deth rei de França e des catalans gràcies ara intervencion deth madeish François Bartier¹²⁷.

Acòrds entre era universitat e singulars persones dera vila de Vielha e Mr. François Bartier, creditor, en an 1645

Despús d'uns ans de nauta conflictivitat, damb senténcias, endeutaments e represalhes, per impagament des deutes qu'auien es viles, es pòbles e particulars dera Val d'Aran damb eth mercadèr francés François Bartier, e despús d'un prumèr compromís de pagament signat peth sindic e abitants d'Aran, eth 29 de gèr de 1641, damb eth qu'eth sindic e es conselhèrs dera Val s'obligauen a pagar es deutes qu'auien contrèts, autant es qu'auien es comuns coma es particulars, en 1645 siguec un an

en qu'es diferents deutors, viles e particulars, signèren concòrdies a on se reconeishie es quantitats de dinèrs que deuïen e s'acordauè eth sòn pagament.

Era vila de Vielha, siguec, damb grana diferéncia, era poblacion ara que mè sòs li auie deishat eth mercadèr francés. Damb es actes signades eth 16 e 23 de junh, er 11 de juriòl e 16 d'agost de 1645, era universitat e particulars reconeishien qu'eth sòn deute somaue 73.897 francs: 73.000 francs recebuts enquiad aqueth an 1645, as que se somauen 897 francs mè que Mr. Bartier li deishauè de nau: 165 francs, tà pagar es deutes qu'era vila auie damb eth terçon de Marcatosa; 50 francs mè tà quitançar eth deute qu'auie era vila damb Natuch Batmala de Saint Beat; tà pagar es interèssi annaus de Mossur Lagarda de Saint Beat pes quantitats qu'eth caplòc d'Aran li deuïe; tà pagar bères despènes des expèrts escuelhuts pes dues parts tà hèr eth peritatge des bens, rendes, propietats e emoluments dera vila de Vielha; e tà pagar onoraris e salaris de notari, jutge e d'auti oficiaus¹²⁸.

D'aguesta quantitat de sòs endeutada, era vila e particulars se comprometien a pagar 53.147 francs (22.258 liures catalanes) damb dinèrs en efectiu e propietats particulars des abitants de Vielha. Tà quitançar tot eth deute mancauen encara pagar-ne 20.750 francs (8.300 liures). Tà liquidar aquesta darrèra quantitat, eth 16 d'agost de 1645, es cònsols, proòms e òmes deth conselh de Vielha liurèren a carta de gràcia ath predit mercadèr toti es bens e emoluments que possedie era vila (recuperables damb eth pagament de tota era quantitat de dinèrs damb qu'auïen estat avalorats en un solet pagament o de 100 en 100 liures)¹²⁹.

Aqueth an es quate cònsols e es caps de casa, proòms e òmes de conselh dera vila, damb era autorizacion deth jutge ordinari, conjuntament damb Mr. François Bartier escuelheren quate individús, expèrts, tà avalorar es bens, rendes, propietats e emoluments dera universitat de Vielha. Aquesti sigueren: Ambrosi Gasqueto d'Escunhau, Lize Barra de Betren, Andrèu Gares dera vila de Salardú e Joan Vergés de Garòs. Era valor totau des rendes dera universitat de Vielha pujaue a 8.300 liures barceloneses (20.750 francs). Des que 4.600 liures, mè deth 55 % deth totau, ère era

avaloracion estimada der arrendament annau der espitau, es sues montanhes, bòrdes, cases, uart, mòla e d'auti emoluments.

A diferéncia dera rèsta de bens dera comunautat locau de Vielha, er Espitau des Pontelhs e es sues montanhes èren senhoria jurisdiccionala dera vila e es sòns cònsols èren es unencs que n'auien jurisdiccionala, mentre que sus era rèsta de bens e emoluments avalorats¹³⁰ es autoritats araneses: governador reiau, jutge d'Aran, sindic d'Aran e conselhèr deth terçon, tanben auien jurisdiccionala. Per aguesta rason era concòrdia deth 16 d'agost de 1645 se centre lèu lèu exclusivament enes bens e territòri des Pontelhs. Es dues parts, vila de Vielha e Mr. Bartier, pactèren qu'era jurisdiccionala civiu e criminau qu'auie era vila en tèrme der isclet deth predit espitau se la reservauen es cònsols e era vila, dera madeisha manèra qu'enquia alavetz l'auien agut. Qu'er espitalèr qu'eth predit Mr. Bartier nomenarà en nomenat espitau prenerà pes, mesura e ordes segontes s'auie acostumat anticament. En cas qu'era vila de Vielha o cònsols e singulars personas d'aquera non administrèssen tota, bona e rècta justícia en predit espitau, e, tanben, en cas que se hesse bèth mau, eth creditor Bartier se poirie presentar deuant deth governador e deth jutge d'Aran tà hèr-les castigar segontes eth delicte cometut. Parionament, s'es cònsols e universitat de Vielha hessen cap manament o execucion ath predit espitaler que non siguessen justificats, eth predit Bartier, o es sòns arrendadors, se podien presentar deuant eth jutge d'Aran tà queishar-se d'aqueri manaments e execucions, e dirimir s'èren justis o non.

Es edificis der espitau: es cases, bòrdes, glèisa, mòla e ressèc èren maumetuts e mau cubertats. Era mòla e ressèc non auien elements de hèr ne pòrtes. Es bòrdes e era glèisa auien fòrça gotères e auien es pòrtes maumetudes e damb grani desperfèctes. Totes aquestes tares auien d'èster avalorades per un parelh d'òmes, un escuelhut de cada part, perquè eth dia qu'era vila de Vielha recuperèsse er Espitau des Pontelhs, eth mercader Bartier podesse crubar-ne es despènes que n'auessen costat es milhores hètes.

Damb aquestes condicions, er acòrd ère letra mòrta, semble qu'era universitat de Vielha ja auie era intencion d'incomplir es acòrds, ja qu'es garanties que prepausaue, sabie qu'auien pòga valor, ja qu'eth territòri des Pontelhs non formaue part dera Tèrra d'Aran; e en aquest districte n'eth governador reiau, n'eth jutge d'Aran, auien facultat n'autoritat tà exercir jurisdiccion, en èster un senhoriu jurisdiccionau dera vila. Coma ac demòstre eth document datat er 1 de seteme deth madeish an, mens d'un mes despús dera donacion a carta de gràcia, damb eth qu'es abitants de Vielha non volent pagar era quantitat de dinèrs que deuen, obliguèren a Mr. Bartier a préner en pagament deth deute es montanhes, er espitau e emoluments deth comun de Vielha. E uns dies despús es abitants deth caplòc aranés impediren violentament ath mercadèr francés préner possession des bens, en contra d'aquerò qu'auien signat eth 16 d'agost de 1645¹³¹. Non podec crubar es deutes en an 1645, ja que siguec extorsionat pes abitants de Vielha, plan probablament activant era frairia creada en an 1629 tà defensar es drets qu'auie era vila de Vielha en isclet des Pontelhs. Deuant er impagament deth deute Mr. Bartier recorrec, via justícia, ath Parlament de Tolosa demanant era aplicacion d'endeutaments e represalhes as comerciants e abitants aranesi, coma atau artenhèc enes ans 1647 e 1648¹³².

Era concòrdia de 1661

Eth 28 de març de 1661 des de Barcelona, Francisco de Orozco y Ribera, Capitan generau de Catalonha, ordenèc as abitants dera Val d'Aran eth pagament d'ues quantitats de dinèrs a François Bartier, mercadèr francés, en aplicacion d'ua resolucion deth Parlament de Tolosa e despús de l'heuar era consulta ara Reiau Audiència de Barcelona qu'auie acordat, igualament, que se hesse aquest pagament ath creditor o ath sòn representant¹³³. Eth conselh dera vila de Vielha, eth 16 d'agost de 1645 auie acordat pagar a François Bartier eth deute de 73.897 francs tà hèr-ho dèren en carta de gràcia es propietats de tèrra, prats, bòrdes e bères autes causes de diferenti particulars, e tot er espitau, es montanhes

d'aqueth damb totes es sues pertenenças, autes montanhes e drets pertanhenques ath comun dera vila. D'aguestes propietats e de cada ua d'eres eth pedit Bartier siguec espoliat o, autament, pr'amor que non se li administraue justícia en aquera val, siguec Guillem d'Utson, senhor de Montaulban, coma cessionari deth pedit Bartier, en Parlament de Tolosa e sollicitèc era declaracion de marca o represalhes contra era Val d'Aran, coma atau sigueren dictades.

En execucion des qu'eth 3 de gèr de 1661 sigueren endeutats ena vila de Sant Beat cinc machos cargats de vin qu'èren de Rafel Subirà, governador reiau d'Aran, es quaus sigueren venuts ar encant public ath que mès dèc. Eth capitán generau de Catalonha despús d'auer consultat er ahèr as tres sales dera Reiau Audiència de Barcelona obligauè as autoritats araneses a arribar a un bon acòrd de pagament damb François Bartier, tà que cessèssen es represalhes e se daurisse eth comèrç liure entre Aran e eth reiaume de França, ja que senon es abitants des viles e terçons d'Aran patirien sense cap culpa era proibicion de comèrç e d'açò podien resultar fòrça damnatges, inquietuds e inconvenients. Parionament manèc que paguèssen ath governador reiau d'Aran es cinc machos e eth vin que li auien endeutat¹³⁴.

François Bartier, creditor dera vila de Vielha, obtenguec un arrèst deth Parlament de Tolosa eth 8 d'abriu de 1647, peth qu'eth sindic, conselhèr e abitants d'Aran sigueren condemnats a pagar-li era soma de 73.897 francs e es sòn interèssi e, ath delà, totes es autes somes que trapèssen que li èren degudes pes abitants dera val. Mossur Bartier, moric en mes de seteme de 1661, Exupère de Castelbon, eth sòn hilh e ereu, eth 19 de noveme de 1661 amassa damb eth sindic d'Aran signèren ua concòrdia pera que toti es deutes sigueren redusits ara quantitat de 40.000 francs, pagadors a rason de 2.000 francs annaus, sense interèssi¹³⁵.

Uns dies abans, eth 13 de seteme, ena glèisa de Sant Orenç de Vielha, eth Conselh Generau d'Aran, deliberèc sus er ajust des diferències que i auie entre era Val e era vila de Vielha pes deutes que Mr. Bartier difunt demanaue ara Val pera vila de Vielha, e resolvec qu'era val s'obligauè en favor der ereu de François Bartier per ua quantitat de 40.000 francs, 2.000

francs cada an¹³⁶. Préner aquest acòrd non siguec facil pr'amor que non totes es poblacions e terçons aranesi èren pleament d'acòrd. Atau, tanben s'acordèc qu'eth sindic d'Aran portèsse orde dera cort deth jutge e que la presentèsse as pòbles de Tredòs e Vilamòs tà qu'anèssen a explicar deuant eth jutge, per quina rason non volien acceptar er ajustament qu'es auti terçons e tota era val auien hèt enes diferéncias qu'era val auie damb era vila de Vielha pes deutes de Bartier. Damb er acòrd deth Conselh Generau, ara serie tota era Val d'Aran, e non sonque era universitat de Vielha, qui aurie de pagar eth deute¹³⁷.

Es diferéncias entre era vila de Vielha e es autes poblacions d'Aran peth pagament deth deute

Era signatura dera concòrdia de 1661, non metec fin as descontents que i auie entre es terçons e pòbles d'Aran damb era vila de Vielha pera obligacion que toti es aranesi auessen d'assumir coma pròpri un endeutament qu'ère sonque des abitants e comunautat locau deth caplòc aranes. Atau es representants deth terçon de Lairissa responien a ua carta des membres deth Conselh Generau, er an 1682, informant-les que Mr. Bartier, volie hèr ua quitança generau ara Val de tot eth que les reclamaue. Es deth terçon èren deth vejaire qu'aguesta quitança se hesse sonque s'ère de besonh tà toti. Mès insistien en demanar que se requerisse ara universitat de Vielha per toti es damnatges e despènes qu'era Val auie assumit e assumie per aquesta vila. Ath delà, demanauen qu'es abitants de Vielha que se hessen cargue eri des despènes dera sua defensa enes disputes qu'auien damb Mr. Bartier. Considerauen qu'eth sòn terçon, coma fiances des vesins de Vielha ja auien complit damb era sua obligacion, e qu'encara auien de crubar dera universitat deth caplòc d'Aran aquerò que didie er acte de relheument qu'auien signat¹³⁸.

Dus ans despús, Tomàs Portolà d'Arties, sindic d'Aran aqueth an, deuant es quate cònsols dera vila de Vielha les informaue qu'Exupère Bartier de Sant Beat auie trèt un nau arrèst deth Parlament de Tolosa sus era liquidacion de 75.000 francs per un deute qu'aguesta vila auie damb eth

sòn pair. Ara eth creditor auie artenhut qu'eth parlament tolosenc reconeishesse qu'eth deute somaue 90.000 francs. Per aguest deute auien estat retenguts en Sant Beat dètz machos e dus rossins. Aguest deute reclamat non ère dera Val, senon sonque deth caplòc aranés, per açò les exigie qu'assumissen es despenses e damnatges que podesse patir era val¹³⁹.

Er an següent, 1685, Francesc de Planas, governador reiau d'Aran, informaue qu'eth Conselh Generau auie acordat assessorar-se damb es advocats qu'auie ena ciutat de Barcelona sus es interèssi de 98.000 francs, que sollicitaue eth creditor, un còp auer guanhat eth procès contra era vila de Vielha. Aquerò que li interessaue saber as autoritats araneses ère qui auie d'assumir e pagar aguest deute, s'ère tota era Val d'Aran o sonque eth sòn caplòc, Vielha¹⁴⁰.

Era concòrdia de 1691 e era fin dera Senhoria jurisdiccional der Isclet de Sant Nicolau de Pontelhs

Eth 9 d'abriu de 1683, eth Parlament de Tolosa dictaminèc un nau arrèst e represalhes contra es comerciants aranesi, ja que Mr. Exupère Bartier consideraue qu'era concòrdia de 1661 non ère valida pr'amor qu'eth ère menor d'edat quan se signèc. Per un aute costat, eth sindic d'Aran consideraue que ja s'auie acabat de pagar eth deute. Era concòrdia de 1661 siguec anulhada.

Era justícia francesa, en 1683, calculaue eth deute dera vila de Vielha en 90.175 francs: 33.893 francs des rèstes deth capitau e era rèsta pes interèssi. Eth sindic d'Aran informèc ath Conselh privat deth rei qu'aguesta liquidacion auie d'èster refusada deuant des oficiaus dera Val d'Aran per apellar ara Reiau Audiència de Barcelona. Fracassèc en sòn ensag e despús de totes es gestions, recorsi e tramits eth sindic siguec condemnat a pagar totes es despenses. Fin finau, desirant es dues parts méter fin a un long procès e acabar damb totes es diferències se signèc ua naua concòrdia. Eth 23 de mai de 1691 despús de ueit ans de lutes, confiscacions, interrupcions deth comèrc e allegacions, Mr. Exupère

Bartier, en nòm pròpri e coma ereu de François Bartier, d'un costat, e es representants aranesi, en nòm dera Val d'Aran e de totes es sues comunautats locaus, per un aute costat, acordèren qu'aguesti s'obligauen a pagar era soma de 80.000 francs, damb es següentes condicions: era Val, en reduccion d'aguesta quantitat, daue dirèctament a Mr. Bartier 3.000 francs; ath delà, se comprometie a pagar-li, tara hèsta de Sant Martin (11 de noveme) tara hèira de Sant Beat, 12.500 francs. Era rèsta 64.500 se pagarien, annaument, 4.300 francs cada an aqueth madeish dia, sense interèssi. Se pactèc tanben entre es dues parts que, ath delà, dera soma de 80.000 francs, Mr. Bartier se reservaue es deutes qu'auie ath sòn favor per diuèrsi particulars d'Aran, creats despús dera signatura dera concòrdia de 1661, contra aguesti deutes eth poderie recórrer ara justícia tath sòn crubament, coma auie hèt enquia alavetz mejançant arrèsts o endeutaments de machos, rossins, lans e d'autes mercaderies¹⁴¹.

Despús de quinze ans, es aranesi eth 27 de noveme de 1706 acabèren de pagar eth sòn deute que se remontaue ara senténcia de represalhes obtenguda deth jutge de Saint Beat, peth mercadèr François Bartier eth 1639¹⁴². Era vila de Vielha siguec era protagonista principau de tot aguest long procès d'endeutament, ja que sigueren es sòns abitants, coma deutors particulars, e era comunautat locau qui impediren e se neguèren a pagar es quantitats de dinèrs degudes. Deuant d'aguesta negatiua, es autoritats araneses, se vederen obligades, tà evitar es endeutaments de mercaderies des comerciants d'Aran e tà garantir es relacions comercials damb es pòbles fronterèrs francesi e era vigéncia des patzeries, a assumir eth pagament deth deute. Er impagament deth deute per part deth caplòc aranés auèc coma conseqüéncia, coma s'explique enes pagines següentes, era pèrta dera senhoria der islet de Sant Nicolau des Pontelhs. Era vila de Vielha en an 1691, peth naut endeutament que patie non podèc hèr front as còsti dera defensa judiciu des sòns drets coma senhora jurisdiccional der espitau e territòri des Pontelhs, ena encausa que se corsaue ena Reiau Audiéncia de Barcelona contra eth governador reiau e es autoritats d'Aran.

Era encausa judíciau contra Rafael de Subirà e de Miquel, governador dera Val, e pèrta dera jurisdiccion sus er isclet de Sant Nicolau des Pontelhs

Rafael de Subirà, governador d'Aran, des de Castèth Leon eth 14 d'octobre de 1672, manèc, jos pena de 60 sòus, ath baile de Vielha que liejuda era notificacion que li liuraue prenesse en sòn poder eth bestiar de Pere Pallàs, aliàs Gaixot de Vilalhèr, qu'ère enes montanhes der espitau de Vielha. Aguest embargament ère tà pagar es quate quintars de lan neta propietat de Mossur Bue de Saint Gaudens, reiaume de França, e tàs despenes hètes e es que se harien e se taxarien¹⁴³.

Aguest brac manament, ei era bua que dèc inici a un procediment judíciau que durèc ua vintea d'ans e afrontèc era vila de Vielha, senhora jurisdiccionau der isclet de Sant Nicolau des Pontelhs, contra eth governador d'Aran, es autoritats araneses e eth procurador fiscau deth patrimonni reiau. Era disputa ère saber qui auie era jurisdiccion en districte der espitau de Vielha. Ara fin dera dètz-e-setau centuria eth territòri dera vessant meridionau deth pòrt de Vielha deth tèrme deth caplòc d'Aran, qu'enquia alavetz non formaue part dera “Tèrra aranesa”, despús d'aguesta encausa judíciau s'incorporèc ad aguesta e era vila de Vielha perdec era senhoria jurisdiccionau.

Uns bracs apunts biografics sus Rafael de Subirà e de Miquel, governador d'Aran

De Rafael de Subirà e de Miquel, er unenc aranés que siguec governador dera Val d'Aran se coneishen pòques donades dera sua activitat governatiua, e encara mens dera vida personau e familiar. E soent es lectures istoriografiques hètes enquiara pequen de parcialitat, pòc apregondiment e d'ua grana manca d'estudi e de coneishment. Brèument e esquematicament s'aufrís uns “inputs” pòcs coneishuts (que non se recuelhen enes informacions ja coneishudes e amplament difuses) e de besonh tà situar eth personatge ena dètz-e-setau centuria.

Rafael de Subirà e de Miquel ère hilh deth matrimòni de Pèir de Subirà e Joana Subirà e de Miquel, deth pòble aranés d'Arròs. Se maridèc, en prumères nòces, damb Joana d'Arjò, dera madeisha localitat, abans der an 1643 quan s'exilièren tà Aragon despús dera ocupacion de Castèth Leon pes tropes catalanes e franceses, jos eth comandament de Josep de Margarit e de Biure, governador de Catalonha e cap des milícies dera Generalitat durant era Guèrra des Segadors. D'aguest prumèr matrimòni auc tres descendents: dus hilhs (Jusèp e Rafael) e ua hilha (Serafina). Eth 26 de junh de 1658, estant veude, se torne a maridar, damb era senhora Anna Maria de Borrell e Vilanova (e de Gori), senhora e baronessa d'Eroles, veuda deth sénher Simeó de Borrell, e hilha d'Amadeu de Vilanova e Eroles e dera senhora. [...] (desconeishem eth nòm pròpri) de Vilanova e Gori, conjugues, senhors dera baronia d'Eroles. D'aguest segon matrimòni neisheren, igualament, tres hilhs: dus òmes (Francesc e Gabriel) e ua hemna (Maria).

D'aguesti dus matrimònis sorgic, ara fin deth sègle XVII e a principis deth XVIII, un important linhatge familiar nòble damb senhories e vincles familhars damb es principaus familhes deth Pirenèu e de tèrres de ponent, autant catalanes coma aragoneses. Aguest linhatge, iniciaument, hège vida en tres residències: dues ena Val d'Aran (era casa e eretat familiar de çò de Subirà, en Arròs; e era fortificacion de Castèth Leon, residència oficiau deth governador) e era tresau, çò de Torrent, casa pairau dera senhoria e isclet de Vilalbor, en Vilalhèr, Nauta Ribagòrça. Es darrèrs ans deth sègle XVII, damb era senténcia que condemnaue ara vila de Vilalhèr e ara familia Subirà a retornar totes es propietats e senhoriu as antics propietaris, alavetz eth nòble sénher Francisco Lombardo e Torrent, perderen era senhoria de Vilalbor e era casa de Torrent. Era senhora Teresa de Subirà e Portolà (originària de Balaguer), vedua de Jusèp Subirà e Arjò, hilh primogènit e ereu deth governador, anèc a víuer ena vila palharsa de Talarn, a on ja i residie era sua cunhada, era senhora Serafina Borrell e de Subirà, germana de Jusèp Subirà e Arjò, baronessa d'Eroles. E en an 1695, siguec era, e non pas eth sénher Rafael de Subirà e de Miquel (com erronèament recuelh moltes publicacions e

articles enciclopedics) qui aqueric era baronia d'Abella, damb es rendes deth sòn defunt òme, que moric er an anterior, en 1694 en Vilalhèr¹⁴⁴.

Eth 2 de junh de 1677¹⁴⁵, lèu lèu quate mesi abans que recebesse, eth 27 de seteme d'aqueth an, era orde deth comde de Monterrey, virrei de Catalonha, tà que baishèsse tara ciutat de Barcelona e se considerèsse presoèr pera acusacion d'assassinat que requeiguie sus eth, redactèc en Castèth Leon eth sòn darrèr testament. En aguest demanèc èster enterrat ena glèisa parroquiau de Sant Climent de Vilalhèr, ena capèla de Sant Joan Baptista qu'eth, coma senhor de Vilalbor, possedie. En aguest document i a ua nòta, posteriora, que ditz: Miguel Molina, bisbe de Lhèida e membre deth Consell de Sa Majestat auent liejut aguest testament e damb era garantia qu'eth sénher Josep de Subirà, eth sòn hilh gran e ereu e es auti testamentèrs nomentats an complèrt damb era major part des legats e causes pies deth madeish, da eth sòn visteplatz e signèc eth corresponent decret en monastèri de Santa Maria de Lavaix er 11 d'octobre de 1684. Aguesta darrèra data mos informe que Rafael de Subirà e de Miquel moric pògui mesi abans, mès aqueth madeish an.

Auie nomentat coma testamentèrs a: senhora Maria Subirà e de Vilanova, era sua segona hemna, baronessa d'Eroles (aguesta senhora moric catorze mesi despús, eth 4 d'agost de 1678, e siguec enterrada ena glèisa de Santa Maria d'Eroles¹⁴⁶, quan eth governador ère presoèr ena ciutat de Barcelona), ath sénher Jusèp Subirà, eth sòn hilh primogènit, ath licenciat Mn. Jaume Subirà, frair deth governador, e deth sénher Rafel Subirà, eth sòn segon hilh. Ath delà, des foncions funeràries, establic diuèrses dèishes e causes pies: en Vilalhèr fondèc ua missa resada, celebrada pera comunautat eclesiastica d'aguesta vila, cada setmana ena glèisa de Sant Climent ena capèla de Sant Joan Baptista, a on serie sepultat, eth dia dera setmana en que moririe e dita despús dera missa major. Manèc tanben qu'a toti es praubi que se trapèssen en Vilalhèr eth dia deth sòn enterrament se les dèsse era caritat, ena pòrta de ço de Torrent, a cada un d'eri, miei ral de plata, sonque un còp. Ena Val d'Aran instituic diuèrses fondacions: misses deth trentenari de Sant Gregòri qu'auien de celebrar es clèrgues de Salardú en autar de Sant Crist dera

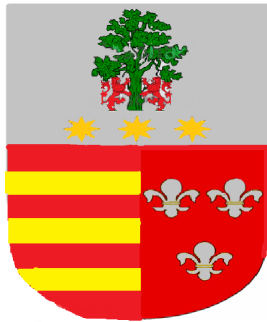
glèisa parroquiau d'aquera vila, e tanben es prevèrs d'Arròs e Vila, ena glèisa de Sta. Eulàlia d'Arròs en autar de Jesús; e manèc qu'immediatament despús dera sua mòrt se didessen dues mil misses resades (damb ua caritat de 2.000 rals de plata d'Aragon, a 1 ral de plata per cada missa) dera forma següent: es sacerdots de Bossòst, n'auien de dider-ne tres centes cinquanta; es deth terçon de Lairissa, cent cinquanta; es d'Arròs e Vila, tres centes cinquanta; es dera taula deth terçon de Marcatosa, dues centes; es deth terçon de Vielha: dues centes; es d'Arties e Garòs: tres centes cinquanta; e es clèrgues deth terçon de Pujòlo, quate centes mès. Era celebracion d'aguestes misses s'auie de hèr despús de crubar-ne era aumòina. E tanben hec donacion d'aumòines de 10 liures de plata, cada ua, un solet còp, entara enlumenària des imatges des vèrges de Montgarri, de Mieï-Aran e d'Artiga de Lin, e entara de Sant Joan Baptista de Soseno (Ribera de Varradòs) d'Arròs.

Coma s'acabe de mostrar, era activitat de Rafael de Subirà e de Miquel, non se centrèc exclusivament ena Val d'Aran, ben ath contrari ena Nauta Ribagòrça desvolopèc ua profitosa actuacion qu'afavoric eth sòn enriquiment e ennobliment. Eth governador semble que non se satisfec damb era maxima responsabilitat administratiua-judiciua e militar aranesa, e volec daurir-se nauï camins, volie ascendir sociaument. Prumèr trobèc era ocasion de convertir-se en senhor territoriau, eth 26 de mai de 1657¹⁴⁷, damb era crompa der isclet jurisdiccional de Vilalbor e era casa de Torrent qu'era vila de Vilalhèr venec tà quitançar eth naut deute qu'aguesta deuie ara Generalitat de Catalunya. Eth comun de Vilalhèr ère endeutat perquè auie avalat e assumit coma pròpris es deutes de Miquel de Torrent, donzelh , senhor de Vilalbor e taulèr deth Generau d'aguesta vila. Aguest individú ère capitan de coirasses, er an 1643, s'exilièc e moric luenh deth sòn pòble natau, despús de participar ena Guèrra de Restauracion de Portugau (1 de deseme de 1640-13 de hereuèr de 1668). Pògui mesi despús der aqueriment Rafael de Subirà s'intitolaue ja coma senhor de Vilalbor¹⁴⁸.

Eth següent pas siguec eth matrimòni damb era Sra. Anna Maria Borrell, Vilanova e de Gori, baronessa d'Eroles er an següent, coma ja auem vist.

Açò li facilitèc er ennobliment, com atau provèc damb exit en an 1661. Com Rafael de Subirà ère un simple capitán de coirasses, prumèr auie d'èster reconeishut coma cavalèr. Eth rei, Felip IV, li concedic eth títol (expedit en Madrid eth 18 d'agost de 1661¹⁴⁹), pes servicis qu'auie prestat ara corona. Era sua progenitura, des dus sèxes, descendents per linha masculina seràn reconeishuts coma cavalèrs e militars. Ath delà, li concediren eth següent escut d'armes.

Escut d'armes dera família de Subirà. Representacion hèta a compdar dera descripcion que se pòt liéger en títol de cavaleria.

Er an següent, concrètament des deth palai d'Aranjuez, eth 14 de mai de 1662¹⁵⁰, eth madeish monarca li concedic ad eth e a toti es sòns descendents per linha masculina eth títol e aunor de nòble.

Ath delà de nòble siguec ua persona plan rica gràcies as sues extenses possessions rascanhudes as dus cantons deth pòrt de Vielha, en Aran e en Nauta Ribagòrça, que li facilitèren era criaça de tota sòrta de bestiar, gròs e menut, qu'ath còp propicièren ua molt rentabla activitat comerciau de mulats e lan enes reiaumes de França e Espanya. Açò, aprofitant-se dera preeminéncia sociu e politica que gaudie, ath delà d'infringir es normatiues existents non pagant es corresponents drets des taulèrs coma denuncièren es diputats e auditors de compdes deth Generau de Catalonha eth 24 de noveme de 1665¹⁵¹. Era segona mitat deth sègle XVII, despús dera Guèrra des Segadors e dera epidèmia de 1651-

1653, se caracterizèc per naut endeutament que patiren es comuns des poblacions ribagorçanes e araneses, Rafael de Subirà e de Miquel, coma toti es auti adinerats dera epòca, se hec d'aur damb es molti prèstecs signats damb aguestes poblacions e es sòns particulars.

Auem deishat tara fin, es apunts biografics referents ath cargue de governador. Coma es sòns predecessors, Rafael de Subirà, coma governador exercie dus mestiers: eth de cap des armes de Castèth Leon e eth de delegat dera jurisdiccio e administracion de justícia e politica dera Val d'Aran; estant subjècte, pera part militar, ath Capitan Generau der Exercit e ath sòn Auditor Generau, e entar exercici dera justícia e governacion ath lòctenent generau e Reiau Conselh deth Principat de Catalonha e, en aguesta segona responsabilitat, segontes es Ordinacions e privilègis d'Aran, tanben ère subjècte ara purgacion dera Taula de justícia de tres en tres ans¹⁵². Pes servicis militars prestats tara recuperacion dera Val d'Aran a favor dera corona, siguec nomentat eth 6 d'agost de 1652 coma governador jurant eth cargue en Santa Maria de Mijaran.

Coma destaque er istoriaire Patrici Pojada¹⁵³ era eleccion e governacion de Rafael de Subirà supausèc un cambi important en mestier. Enquia alavetz ère triennau, maugrat que bèri uns l'auessen ocupat mès de temps, eth nòste personatge demorèc en cargue ua trentia d'ans. Es anteriors governadors non auien estat jamès catalans ne aranesi perquè non ère acceptat eth sòn nomentament; i arribauen despús d'ua longa carrèra militar ath servici dera monarquia ispanica enes sòns territòris europèus (Milà, Flandes, Sardenya, etc.) e auent participat enes sues campanhes militares mès importantes; solien arribar ja veterans e vielhs ara fin dera sua carrèra, e era Val se poirie considerar coma ua zòna entara sua jubilacion. Mès Rafael de Subirà quan aucupe eth cargue encara ère joen e sonque compdaue damb experiéncia militar locau (sustot enes batalhes de Lhèida, Montsó e Aran ena Guèrra des Segadors). Mès, non compartim damb aguest istoriaire era afirmacion qu'era sua triga e governacion siguec impopulara entre era faccion aranesa favorabla as institucions dera Tèrra, e que non apareishie coma eth governador de tota era Val, ne de toti es aranesi¹⁵⁴. Aguesta opinion nèish

a compdar dera interpretacion, creigui qu'erronèa coma veiram mès endeuant, que hec Melquíades Calzado de Castro deth procès judiciu qu'era vila de Vielha interpausèc en contra deth governador, quan siguec acusat de collaboracion en assassinat de Carlos de Miquel e Castellvaquer, en 1676¹⁵⁵, que fòrça istoriaires an seguit sense liéger e contrastar era documentacion. En cambi, compartim damb Pojada que non se pòt, per manca de documentacion, estudiar era actitud de Rafael de Subirà, governador, deuant era Tèrra e es institucions municipaus¹⁵⁶.

Ena dètz-e-setau centuria ena Val d'Aran, coma en moltes autes zònes deth Pirenèu, se viuèc ua epòca de grana conflictivitat damb un gran banditisme, a on es partits o grops familhars o clientèlars enfrontats exerciren ua violéncia extrema, a on es assassinats sigueren usuaus. Ath delà, en aguesta epòca, coma s'a vist damb eth cas deth marchant francès Bartier, era Val, sustot era vila de Vielha, viuèc ua grèu penuria economica peth naut endeutament e pes consequéncias deth sòn impagament: damb es impediments e represalhes que patiren es aranesi ara ora de comerciar damb es francesi. Atau, contràriament ada çò qu'era istoriografia aranesa a defensat enquiara: presentant a Rafael de Subirà coma un governador que se posicionèc en contra des privilègis e costums dera Val d'Aran, a compdar sustot deth procès judiciu interpausat pera vila de Vielha; creigui, qu'era fòrta rivalitat entre faccions existents ena val ei frut deth banditisme imperant, accentuat en cèrta manèra pera gelosia que bères familhes benestants araneses sentien en veir coma un des sòns, e non des mès importants, auie artenhut eth títol de noblesa e s'auie enriquit fòrça; mès que non pas era defensa o en damnatge des drets istorics aranesi, ja qu'era nomentada encausa judiciu enfrontèc era vila de Vielha, d'ua part, contra eth governador e eth Conselh Generau d'Aran, ei a díder, era Tèrra, qu'anauen amassa, dera auta part.

Existiren disputes entre eth delegat reiau e es autoritats dera Tèrra, mès aguestes jamès sigueren pro importantes tà acusar a Rafael de Subirà, eth solet governador aranés dera Val, coma un individu qu'anèsse en contra des institucions e costums aranesi. Coma ac demòstre qu'ara fin der an 1678, despús d'èster declarat innocent damb senténcia der Auditor

generau der Exercit de Catalonha, eth 4 de noveme de 1678, sollicitaue èster restituit en cargue de governador d'Aran¹⁵⁷. Pògui mesi despús, damb vint-e-sies ans exercint eth cargue, damb era obligacion de sies hilhs e era pena pera mòrt dera sua segona hemna, auent-n'i gastat era major part deth sòn patrimonni en servici dera corona, despús d'auer passat tretze mesi presoèr e retengut ena ciutat de Barcelona, auent-ne estat declarat innocent e retornat en exercici de governador militar e politic de Castèth Leon e Val d'Aran damb es madeishi aunors e exempcions qu'abans, demanèsse que, com ja ère un òme d'auançada edat e fòrça matractat de tantes campanhes e trabalhs e auie de besonh aleujament e descans, eth nomentament deth sòn primogènit eth capitan Jusèp de Subirà e Arjò¹⁵⁸, qu'alavetz se trapaue damb era sua companhia de guarnicion ena fortalesa de Castèth Leon, siguesse nomentat governador militar e politic de Castèth Leon e dera Val d'Aran¹⁵⁹.

Eth capitan Jusèp de Subirà, quan eth sòn pair demorèc presoèr e retengut ena ciutat de Barcelona, des de finaus der an 1677 enquiara fin der an següent, en abséncia deth governador d'Aran titular n'exercic eth mestièr¹⁶⁰. Desconeishem quan Rafael de Subirà deishèc d'èster eth delegat reiau, era documentacion ei contradictòria, ja que trobam documentacion de mejan an 1683¹⁶¹ qu'encara se lo reconeish coma governador (rebrembar coma s'a dit mès ensús que moric en 1684). Er an següent eth noble sénher Francesc de Subirà e Vilanova participèc en acte de confirmacion deth tractat de patzeries entre Aran e Sant Giron, e se l'identifiquèc coma hilh deth sénher Rafael de Subirà, governador dera Val d'Aran¹⁶². Agust madeish an, eth 1684, eth primogènit encara ère capitan de Castèth Leon¹⁶³. Semble èster qu'era peticion hèta per Rafael de Subirà ath rei tà qu'eth sòn hilh siguesse nomentat governador non auec responsa afirmatiua, maugrat que l'auem documentat coma capitan en Castèth Leon. Tanben n'i a documentacion, des der an 1681, a on se nomentaue a Francisco de Planes coma governador d'Aran¹⁶⁴. Semble que durant es prumèrs ans dera ueitau decada deth sègle XVII, era Val d'Aran compdèc damb dus governadors ath còp.

Era encausa judíciau dera vila de Vielha contra Rafael de Subirà, Governador d'Aran, per jurisdiccion d'Isclèt de Sant Nicolau des Pontelhs

Era encausa s'alonguèc ua vintia d'ans (1672-1692), en realitat sigueren dues encauses judíciaus qu'era vila de Vielha interpausèc contra eth governador d'Aran sus qui auie o podie exercir jurisdiccion en isclèt de Sant Nicolau des Pontelhs: era prumèra, de mèis de quinze ans (1672-1688) e era segona, de quate ans longui (1688-1692). Es dues corsades ena Reiau Audiència de Barcelona. Mès, tanben i auèc un aute procediment judíciau junhut damb aguesta encausa, aguest deuant dera Auditoria generau der Exercit de Catalonha que durèc un shinhau mèis d'un an (1677-1678). Rafael de Subirà, governador d'Aran, siguec acusat de collaboracion en uns assassinats. Curiosament, aguest darrèr procès judíciau a estat mèis estudiat, gràcies a que se n'a conservat fôrça documentacion, principaument tres publicacions impreses deth *Fons Bonsoms* dera *Biblioteca Nacional de Catalunya*¹⁶⁵.

Er an 1991, Melquíades Calzado de Castro, ne publicaue un article ena revista comarcau *Aran*¹⁶⁶, damb eth que Rafael de Subirà apareishie coma un governador d'Aran que se posicionèc en contra dera Tèrra, contra es privilègis e costums dera Val d'Aran. Era istoriografia aranesa a seguit damb es uelhs clucats deuant d'aguesta vision¹⁶⁷, mèis ei imprescindible hèr bères esmenes ar article e conclusions der istoriaire aranés. Segurament per manca d'informacion e documentacion hè ua interpretacion des hèts diferents ada aquerò que reaument devenguec.

Er istoriaire damb dus bracs paragraf ac argumente. *El 30 de novembre de 1672, en un conflicte de jurisdiccions entre Vielha i el governador Subirà actuen els membres del Conselh Generau. Aquest consell si no per unanimitat si per majoria s'oposen al governador en la defensa de Vielha en un esforç per mantenir i protegir els antics privilegis que afectaven a tota la Vall o a un dels sòns terçons o viles*¹⁶⁸.

Contunhe dident: *A principis de l'hivern de 1672, actuant el batlle general de Vielha en compliment de les seves funcions en nom de la vila propietària de l'Espitau des Pontelhs, a l'altre vessant del port de Vielha i camí de Ribagorça,*

*intervé en un altercat allà. Joan Nart, el batlle de Vielha, deté a l'agressor per a jutjar-lo segons les lleis i costums de la Vall segur de que l'hospital és de la seva pròpia i exclusiva jurisdicció, fora, per tant, de la jurisdicció reial*¹⁶⁹.

Prumèr de tot cau díder qu'aguesta descripcion des hèts non ei versemblant, sustot per dues rasons principaument: considèrè, er autor, qu'era vila de Vielha ei sonque proprietària der Espitau, quan en realitat n'èrè era senhora jurisdiccionau. E, ath delà, eth sòn districte, coma ja auem explicat, non formaue part dera Val d'Aran, dera "Tèrra", ei a díder, en aquest territòri es privilègis e costums dera Val non auien fòrça. Autrament, confon de qui depenien es oficiaus, afirme qu'eth baile de Vielha represente, complís e seguís es ordes dera vila, quan en realitat aquesti oficiaus depenien dirèctament deth governador d'Aran coma delegat reiau ordinari, qu'exercie era jurisdiccion civiu e criminau en tota era Val d'Aran, "era Tèrra". Tanben, s'equivòque en veir, en aquest cas, ua aliança entre eth Conselh Generau d'Aran damb eth conselh dera vila de Vielha deuant deth governador, quan aquerò que passe ei tot eth contrari, es autoritats araneses dan amparament ath delegat reiau. Ja que s'eth Conselh Generau, eth 30 de noveme de 1672, dan supòrt ara actuacion deth baile de Vielha, aquerò que hènt ei refortir era autoritat deth governador e der exercici dera jurisdiccion reiau en isolet de Sant Nicolau e non pas era dera vila. Ath delà, ena Val d'Aran, entre es competéncies des comunautats locaus o universitats non i é era justícia, que depenie dirèctament deth governador e deth jutge ordinari d'Aran que manauen actuar as bailes generaus e as sòns lòctenents locaus.

En article de Calzado de Castro, eth document deth 30 de noveme de 1672, non se mencione a on se pòt consultar (era signatura archivistica), mèns entre era documentacion recuelhuda ena segona encausa judiciu de Vielha contra eth governador e es autoritats araneses pera jurisdiccion deth districte de Pontelhs¹⁷⁰ se trape eth document damb eth que se nomentèc eth sindic o representant deth governador e deth Conselh Generau ena prumèra encausa. Eth 7 de noveme de 1672, Rafael de Subirà, baron d'Eroles, senhor de Vilalbor, governador de Castèth Leon e dera Val d'Aran, eth prior e cinc conselhèrs des terçons, cinc proòms, un

per cada terçon (i manquèc eth proòm deth terçon de Vielha) e tanpòc i é eth sindic generau d'Aran, amassats ena glèisa de Sant Orenç de Vielha, nomenten coma sindic o procurador pera encausa judíciau a Francesc Moga de Xelina, negociador de Gessa. Vint dies despús, en Barcelona se nomenarà a Josep Planas, notari dera ciutat comdau, coma procurador substitut. Damb aquest nomentament quede ben evident qu'en aquest procediment judíciau es parts enfrontades, des der inici, son era vila de Vielha, d'ua part, e eth governador e eth Conselh Generau d'Aran ("era Tèrra") per ua auta part.

Er istoriaire aranés s'enganhe tanben quan ditz: *El governador és poderós i hàbil. Els prohoms aranesos no li van a la saga. S'arribà a un acord (ja que sembla oblidat el tema de l'hospital de Sant Nicolau, decidit, com era de dret a favor de la jurisdicció de la vila de Vielha)*¹⁷¹. Contunhe parlant de proòms aranesi, quan en sigueren sonque es de Vielha. E, sustot, per manca de documentacion, desconeish qu'era disputa pera jurisdiccion sus eth districte de Sant Nicolau seguic eth sòn procediment ena Reiau Audiéncia e a mejan de hereuèr de 1688¹⁷² se dictèc ua prumèra senténcia, e fin finau definitiua, que reconeishie era jurisdiccion coma ua regalia e, per tant, era pròpria deth delegat reiau ordinari, eth governador d'Aran.

Era encausa judíciau

Eth procediment a tres fases o moments clarament diferenciats:

1. ES DUS PRUMÈRS ANS (1672-1674)¹⁷³

Eth brac manament deth governador Subirà, deth 14 d'octobre de 1672, manant, jos pena de 60 sòus, ath baile de Vielha qu'embarguèsse eth bestiar de Pere Pallàs, aliàs Gaixot de Vilalhèr, qu'ère enes montanhes der isclet de Sant Nicolau des Pontelhs, qu'aurie de servir tà pagar es quate quintars de lan neta propietat de Mossur Bue de Saint Gaudens, e pes despenes hètes, es que se harien e es que taxarien¹⁷⁴, com ja s'ha dit, siguec era rason pera qu'era vila de Vielha lo denuncièc e dèc lòc a un

long procediment. Er an 1678, es avocats deth governador argumentauen qu'era acusacion deth sindic deth caplòc d'Aran se deuie a qu'eth sòn defensat complint damb era sua obligacion de defensa dera jurisdiccio reiau ena Val d'Aran, concrètament en isclèt de Sant Nicolau des Pontelhs, e non permetent qu'era vila de Vielha la usurpèsse. Eth delegat reiau hège aquerò que se li auie manat: damb eth reiau privilègi deth sòn nomentament e govèrn, entre d'autes causes, eth rei li manaue aumentar e conservar era jurisdiccio e es sues regalies¹⁷⁵. Auent era vila de Vielha, sense cap privilègi pretenut aquerir era jurisdiccio, exercint actes jurisdiccioaus en Isclèt de Sant Nicolau, a on es dera vila, pertorbant era jurisdiccio reiau, gosèren a capturar ath baile deth rei, que per ordre deth dit governador auie entrat a hèr aqueth embargament, que s'auie d'enténer coma un acte d'administracion de justícia.

Eth governador Rafael de Subirà, eth 4 de hereuèr de 1673, acusèc as dera vila de Vielha de destacar era sobirania reiau¹⁷⁶. Es sindics dera vila s'envalentiren e creigueren qu'era milhor defensa ère un bon atac e, pògui dies despús, damb dues peticions presentades, era ua eth 19 de hereuèr, era auta eth 12 de mai premaniren ueitanta sies articles damb cargues contra eth delegat reiau, damb eth testimòni de sèt individús. Se produsiren catorze mesi de discussions sense que s'arribèsse a cap acòrd. Mès eth 24 d'abriu de 1674, eth representant de Vielha acusèc a Rafael de Subirà d'abús e corrupcion ath long des vint-e-un ans de govèrn, es acusacions se centrauen en hèt de non auer mantengut era taula de justícia triennau ara fin der exercici, atau coma estipulauen es ordinacions e es sòns juraments. Totun, eth 17 de seteme deth madeish an, era vila de Vielha reconeishie qu'es sindics, qu'auien escuelhut entara defensa dera jurisdiccio sus er isclèt, s'extralimitèren deth que iniciaument s'auie acordat en sòn nomentament e auien introdusit moltes acusacions contra Rafael de Subirà que non auien arren a veir damb er ahèr tractat ena encausa; en conseqüència, renuncièc ad aguesti cargues non ligats damb era jurisdiccio der Espitau. Aguesta renóncia siguec acceptada peth governador¹⁷⁷. Eth 4 de noveme de 1674, eth sindic

e cònsols de Vielha demanèren, amassa damb es autoritats araneses, que se mantenguèsse a Rafael de Subirà coma governador d'Aran.

Es acusacions sigueren fòrça e diuèrses: de vexacions, se l'acusèc d'impedir eth nomentament des officiaus dera val e eth foncionament deth govèrn politic des viles, proferint amenaces de mòrt contra es cònsols e conselhèrs de Vielha, d'enriquir-se immoderadament en exercici deth sòn cargue.

2. CATORZE ANS ENA REIAU AUDIÉNCIA (1674-1688)

Era pòga informacion qu'auem deth prumèr procès seguit ena Reiau Audiéncia ei gràcies as donades que mos facilite era segona encausa (1688-1692)¹⁷⁸. Atau coneishem qu'enes dus procediments Gabriel Mora, notari public, siguec er escrivan e auie es originaus deth litigi entre eth sindic de Vielha, d'ua part, contra, eth governador dera Val d'Aran e d'auti, de ua auta part, e qu'ère sauvat en archiu dera Bailia reiau. Er expedient ère voluminós compdaue damb centenars de huelhes, damb era transcripcion de documents antics que demostrauen er exercici exclusiu dera senhoria jurisdiccional sus er isolet de Sant Nicolau des Pontelhs per part dera vila de Vielha e era non competéncia e facultat deth governador d'Aran e des officiaus reiaus. Tanben compdaue damb testimoniaus, autes pròves e documentacion.

En cambi, es avocats de Rafael de Subirà, en 1678, rebremben qu'abans dera presentacion des ueitanta sies articles damb cargues en contra deth governador er an 1674 aguest auie informat dera intromission en exercici de jurisdiccion ath duc de Cessa, lòctenent deth rei en Principat de Catalunya. Despús de recebudes aquestes notícies e damb era ajuda deth Reiau Conselh criminau, a favor dera jurisdiccion reiau, se heren bèri interrogatòris criminaus contra es jurats e bèri particulars de Vielha, que sigueren presoèrs e castigats. Encara en an 1678, i auie encausa dubèrta ena Reiau Audiéncia civiu pera pretension dera jurisdiccion, entre eth procurador fiscau deth Reiau Patrimòni e eth sindic dera Val, d'ua part, e eth sindic de Vielha, de ua auta part¹⁷⁹.

Er avocat Martín Figuerola, informèc ath prior e conselhèrs dera Val d'Aran qu'eth 16 de hereuèr de 1688 s'auie dictat senténcia ena encausa: era Bailia generau declarèc era encausa dera jurisdiccion der espitau de Vielha a favor dera Val d'Aran, deth sòn governador e deth procurador fiscau reiau. S'impausèc silenci as dera vila de Vielha, dant per nuls toti es procediments que s'auien hèt ena Reiau Audiéncia¹⁸⁰. Eth madeish avocat, tanben les avertie que li auien dit qu'es dera vila de Vielha volien apellar era senténcia ena Reiau Audiéncia, o ben començar era encausa de nau, mès que non sabie aquerò qu'acabarien hèt. En cas qu'ac hessen, demanaue as autoritats araneses que li didessen, coma avocat sòn, qu'auie de hèr.

Era segona encausa judiciau dera vila de Vielha contra eth Governador e es autoritats dera Val d'Aran («Era Tèrra»), defensant era sua condicion de senhora jurisdiccionau der Isclet de Sant Nicolau des Pontelhs

Pòc mens d'un mes despús qu'era senténcia dera Bailia generau de Catalonha dictaminèsse qu'era jurisdiccion der isclet der Espitau des Pontelhs ère reiau, e l'auie d'exercir eth governador d'Aran, coma delegat reiau, e es oficials que n'èren subordinats. Eth 13 de març de 1688¹⁸¹, eth sindic de Vielha presentèc deuant deth Baile generau e Procurador deth Conselh reiau dera Bailia generau era següenta denóncia: era universitat de Vielha ère ena quieta e pacifica possession d'exercir tota era jurisdiccion civiu e criminau, mèt e mixte empèri en isclet e Espitau des Pontelhs e ena partida de montanhes comprenudes en aquest isclet *privative* en quinsevolh aute. Eth governador d'Aran auie molestat e perturbat ara vila hèt a hèr diferents actes jurisdiccionaus, causa que non s'auie de perméter de cap manèra. Era universitat demanaue qu'eth governador, ne d'auti, molestèssen ara vila e qu'aguesta siguesse mantenguda ena possession e qu'en aqueth districte li expectaue era jurisdiccion civiu e criminau, mèt e mixte empèri. En tractar-se d'ua encausa judiciau de mès de tres centes liures, e autament per tractar-se de jurisdiccions, demanaue èster evocada ath Conselh reiau dera Bailia

generau. Ath delà, de Francisco de Planes, governador d'Aran, era encausa anaue en contra de toti es membres deth Conselh Generau o autoritats araneses: eth prior deth terçon de Pujòlo, damb es autes cinc conselhèrs de sengles terçons e eth sindic generau dera Val.

Durant mèrs de quate ans e miei (1688-1692) es dues parts enfrontades: era vila de Vielha, per un costat, e es autoritats araneses, per un aute, s'intercambièren notificacions. Cap d'eres sus era jurisdiccion disputada, totes referentes a aspèctes procedimentaus. Mès, gràcies ar expedient d'aguesta encausa judiciu coneishem part dera documentacion qu'eth caplòc aranés utilizèc tà demostrar qu'era senhora jurisdiccionau der isclet e Espitau ena anteriora encausa presentada sus era madeisha qüestion.

Er avocat de Vielha, eth 26 d'agost de 1688, presentèc cinquanta quate articles entà hèr eth testimoniu *ad futuram rei memoriam* que defensarie era sua pretension. Francisco de Planes, governador d'Aran, non s'interèsse per aguesti articles enquia lèu tretze mesi despús, er 11 de juriòl de 1689, sabent qu'era vila non dispause des títols e privilègis reiaus que demostrèssen era sua senhoria, ja qu'aguesti s'auien perdut pr'amor des sacatges e cremes qu'auie patit era poblacion ath long deth sègle XVII, li demanèc que presentèsse es actes e documents citats en articulat. E que siguec responut, que toti es documents nomentats èren en poder deth governador, concrètament en procès antic qu'es dues parts ja auien agut, e qu'era vila de Vielha demanaue que siguessen junhuts ara naua encausa, ja qu'autament se n'aurien de copiar centenars de huelhes. Aguesta darrèra peticion non siguec acceptada peth governador, e er avocat dera vila de Vielha insistic garantint que non serie utilizada era documentacion tà abilitar procediments o pròves de testimònis, senon , sonque, tà esvitar-ne es despenes de copiar centenars de huelhes ja escrites que se trobauen en poder deth notari dera encausa. Era manca deth títol dera senhoria jurisdiccionau e era escassa dotacion economica tath procediment seràn es armes que utilizarà era part contrària ara vila de Vielha tà hèr fracassar era sua pretension. Eth governador contunhèc negant-se ara union des dus procès judiciais, ath delà, avertie que,

estant aguest un procès que s'amie a tèrme en Reiau Tribunau dera Bailia generau, s'auie agotat eth tèrme probatòri des articles presentats, ath que li responie er avocat dera auta part dident qu'enquia aqueth moment sonque s'auie tractat de documents publics e encara non des testimònis dera naua causa.

Damb motiu deth litigi ère era jurisdiccion der isolet o partida de Sant Nicolau des Pontelhs que pretenie era vila de Vielha, que, ath madeish temps, ère en contra dera possession e pretension en qu'era predita jurisdiccion la possedien eth governador e d'auti oficials d'Aran en nòm deth rei, sus era qu'auien obtengut era potestat reiau, eth Procurador fiscau deth Reiau Tribunau dera Bailia generau comence a intervier dirèctament ena encausa. Eth 26 de seteme de 1689, eth governador d'Aran, hè era sua darrèra intervencion en procès informant que sonque se podien incorporar documents der anterior litigi ath nau damb abstractes. Er 11 de hereuèr de 1690, er avocat de Vielha non ac accèpte e respon qu'era vila s'a vist greujada ena omission d'auer de presentar es articles laguens de tèrme. Per açò, demanant eth benefici dera restitucion, sollicitaue que s'incorporèssen ena naua encausa es documents mencionats enes sòn articles, deth 40 ath 48, e siguessen reproduits en abstracte.

Eth posicionament deth Procurador fiscau siguec mès transigent, e ja iniciaument acceptèc qu'es documents siguessen descosuts deth procès vielh dera encausa que s'auie seguit ena Reiau Audiència, concrètament es actes e cartes originaus ar efècte qu'era auta part les podesse exhibir ena presenta encausa. Non auèc articles, testimònis ne aute genre de pròves o procediments dats, recebuts e hèts en aquera prumèra encausa. Admetie que siguesse manat ar escrivan dera present encausa, que pagat e satisfèt pera part de Vielha es sòn salaris e trabalhs, descosesse d'aqueth procès dera Reiau Audiència es cartes privades, actes o documents originaus sonque, e que ne copièsse aqueri en nau procès coma ère abituau hè'c, damb era compulsa deth sòn originau. Totun, er avocat dera vila de Vielha demanèc qu'es testimoniaus *Ad futuram rei memoriam*, sustot es de 1570 e 1606, siguessen considerats non coma taus,

senon coma documents, ja que se redactèren quan non n'i auie cap encausa judiciu. Fin finau, eth 23 de junh de 1691, eth Procurador fiscau acceptèc era union d'aguesti dus testimoniaus, mès eth comun de Vielha auie d'assumir es despenes deth trabalh deth notari. Ath delà, ena senténcia se harie mencion dera documentacon incorporada en aguest segon procès provenguie dera encausa iniciu corsada ena Reiau Audiéncia.

Un còp resòlvuda era incorporacion dera documentacion, se dauric un segon ahèr procedimentau: eth 7 de hereuèr de 1692, eth procurador fiscau acceptaue qu'era part deth caplòc aranés provèsse es sòns cinquanta quate articles, mès que mès pr'amor qu'en aquera se tractaue d'ua regalia¹⁸² deth rei, e era vila de Vielha pretenie provar era immemoriau possession contra era predita regalia, per açò, eth procurador fiscau demanaue qu'es testimònis presentats auien d'èster recebuts deuant d'un relator e non de cap auta manèra. Eth 23 de hereuèr, er avocat de Vielha li respon qu'es testimònis auien d'èster individús d'auançada edat. S'aguesti auien d'anar tà Barcelona des dera Val d'Aran a declarar, fòrça d'eri non acceptarien hèr eth viatge pes perills dera salut e era longa abséncia des sues cases; e per un aute costat, serien plan excessiues es despenes que s'auien d'assumir per part dera vila. Per tot açò, demanaue ath procurador fiscau que nomentèsse a un notari des viles d'apròp d'Aran. Eth 9 de seteme, era vila aranesa se queishaue que s'auie tardat plan de temps en despachar es letres compulsòries, que s'auien demanat en hereuèr. Eth 20 deth madeish mes, eth procurador fiscau prepaue, entà satisfèr ara auta part, a: sénher Misser Francisco de Miralles, coma substitut de relator, e a Simeó Capdevila, coma notari, es dus dera vila de Talarn. Eth 6 d'octobre, eth representant deth caplòc aranés seguís insistint en que les nomete un notari entà recéber es testimònis mès apròp d'Aran, ja qu'es testimònis auien d'èster individús d'auançada edat com atau exigie ua encausa d'immemoriau e entà estauviar enes granes despenes que s'auien de pagar pes diètes d'aguesti testimònis. Damb eth nomentament deth substitut de relator e notari de Talarn non se daue responsa ara demanda

hèta, ja qu'aguesta vila palharsa s'aluenhaue dera Val d'Aran tres jornades de camin. Per un aute costat, era vila de Vielha ignoraue se s'auie de hèr cargue des despene d'aguesti substituïts. Ath delà, proposaue qu'enes viles d'Estèrri d'Àneu, Escaló e Llavorsí n'i auie notaris e juristes proxims ara Val, de manèra que damb un dia podien anar es testimònis, causa que serie un gran consòl e benefici entara vila, ja qu'aguesta se liurarie de dues tercères parts des despene e non s'exposarie ara contingéncia qu'es testimònis plan vielhs recusèssen d'anar-i e partir des sues cases. Dus dies despús, eth procurador fiscau respon dident qu'es testimònis non auien d'èster tant grani, ja qu'èren valids individús de 50 a 60 ans, e d'aguesti se ne traparien centenars, tant ena Val d'Aran coma ena de Barravés, vesia e confrontant ar isclet der espitau de Vielha, qu'ère en litigi. E es abitants des predites vals èren de naturalesa tan robusta, que fòrça persones d'aguesta edat crotzauen eth pòrt de Vielha damb era carga en còth en iuèrn. Era vila de Talarn non ère pas massa luenh, tant coma didie er avocat de Vielha, segontes eth vejaire deth procurador fiscau, des de Talarn enquia Vielha i auie sonque ua jornada e mieja e enquiar isclet un shinhau mès d'ua jornada. A mès, en cap moment s'auie dit qu'es testimònis s'auessen de recéber ena vila de Talarn, senon que deuant eth substituït deth relator e deth notari. Era vila de Vielha podie concertar damb eri entà que pugèssen a recéber es testimònis en Pònt de Suert, en monastèri de Lavaix, o ena madeisha vila. D'aguesta manèra se partirie eth camin pr'amor qu'ère un shinhau mès de mieja jornada d'uns e auti. Era vila aranesa auie de hèr-se cargue dera despena que suposarie aguest desplaçament e des onoraris deth notari e jurista. Eth procurador fiscau, aprofitant era dificil situacion economica que viuie era vila de Vielha, prepausa qu'aguesta despena se l'estauvarie desistint dera voluntària pretension qu'auie en aquesta encausa. Totun, ben sabie, era part instant, que des pròves n'auie d'assumir tota era despena que per rason d'aqueres s'aufrie, senon que vedesse se li ère millhor eth hèr a vier es testimònis deuant eth relator tara ciutat de Barcelona, coma se li podie obligar. Eth 16 d'octobre, eth procurador de Vielha accèpte era prepausa de hèr es declaracions des testimònis en

Pònt de Suert. Mès a londeman, encara non auie recebut responsa dera vila de Vielha respècte s'assumirien totes es despènes deth testimoniau. Semble qu'era vila de Vielha non responec e era encausa se paralizèc e fin finau acabèc, ja qu'er expedient deth procediment judiciu finalize damb aguesta non responsa. Eth governador e es autoritats araneses segurament informèren de prumèra man ath procurador fiscau dera Bailia generau dera grèu situacion pecuniària que patie eth caplòc dera Val d'Aran pes deutes qu'auien d'indemnizar ar ereu deth marchant François de Bartier pr'amor dera signatura dera darrèra concòrdia er an 1691. Era quantitat de dinèrs pendent de pagar, coma auem vist, èren deutes lèu lèu exclusivament deth comun e particulars de Vielha, encara que tota era Val assumic amassa, non sense protèstes, eth sòn pagament. Era vila de Vielha, en 1692, se trape en ua plan difícil situacion en auer d'escuélher. Per un costat, toti es terçons e eth Conselh Generau assumissen eth pagament des deutes qu'a eth caplòc aranés, coma ua obligacion, ja que formen un tot, era Tèrra, e ei era sua obligacion d'ajudar a qui ac a de besonh. E per aute, era vila de Vielha a interposat un procediment judiciu, contra eth governador e totes es autoritats araneses, per defensar era senhoria jurisdiccional que possedís sus er isclet de Sant Nicolau des Pontelhs, defensant qu'aguest territòri non forme part dera "Tèrra". Tot indique qu'era non responsa ara encausa judiciu per part dera vila de Vielha, qu'assumirien totes es despènes ocasionades peth testimoniau, s'a de cercar en aguesta disjuntiva, ena qu'escuelheren pérder era senhoria jurisdiccional.

Encausa judiciu interpausada pera Auditoria Generau der Exercit Reiau de Catalonha contra Rafael de Subirà, Governador d'Aran, acusat de collaboracion en uns assassinats

Eth procediment d'aguesta encausa s'alonguèc un shinhau mès d'un an, deth 27 de seteme de 1677¹⁸³ quan eth governador recebec era orde deth comde de Monterrey, virrei de Catalonha, tà que baishèsse tara ciutat de Barcelona e se considerèsse presoèr pera acusacion d'assassinat que

requeiguie sus eth e eth 31 d'octobre de 1677¹⁸⁴, quan eth madeish virrei e Capitan generau de Catalonha, demane ath sénher Fernando Fivaller e Pol, avocat deth fiscau deth Tribunau dera Capitania generau que comencèsse era investigacion deth cas de Rafael de Subirà, enquiath 4 de noveme de 1678¹⁸⁵ damb era senténcia d'absolucion e despús d'auer estat arreatat ena ciutat de Barcelona durant tretze mesi.

Es istoriaires an dat mès importància ad aguest an, que non auer cap repercussion ne conseqüéncia ena Val, que non pas es vint ans deth procès sus era jurisdicción sus er espitau de Vielha, que òc que supausèc era desaparicion d'ua senhoria jurisdicciónau e era incorporacion deth districte de Pontelhs ara Tèrra (ara Val d'Aran). En aguesta Val corrie era rumor qu'eth governador ère ath darrèr des mòrts, en 1676, deth Dr. Carlos de Miquel Espana e Castellvaquer e Joan Arjò e Binòs, es dus individús qu'auien capitulat en nòm dera vila de Vielha contra eth. Eth fiscau deth Tribunau dera Capitania Generau, se presentèc ena Val d'Aran, a on sus noranta tres articles (ueitanta sies èren es madeishi qu'en ans abans auien presentat es sindics de Vielha, e es auti sèt, toti eri restacats damb es assassins, èren nauetat) recebec e examinèc trenta cinc testimònis en mes de noveme de 1677.

Es avocats de Rafael de Subirà èren Martin Figuerola e Mariano Bofarull, qu'eth 22 de junh de 1678 presentèren era sua defensa deuant es cargues. Les diferencièren entre aqueri junhuts ath mestièr de governador des armes de Castèth Leon e es que pertenhien ath mestièr de governador dera jurisdicción e politica dera Val. En mens de cinc mesi artenheren era declaracion d'innocéncia deth governador e dera sua liberacion. Aguesti madeishi avocats eth 12 d'agost de 1678 publicauen un libre damb es arguments dera sua defensa¹⁸⁶, e Rafael de Subirà, tanben, editèc dus huelhetons imprimits de pògues planes: eth prumèr, quan lo declarèren innocent, acabèc eth sòn arrèst ena ciutat de Barcelona e podèc tornar tara Val d'Aran, demanant ath rei que li retornèsse eth cargue de governador d'Aran damb es madeishes exempcions e prerrogatives que ne gaudie abans¹⁸⁷; e eth segon, ja nauament coma delegat reiau ena Val, mès coma ja ère fòrça vielh, demanant ath monarca qu'eth sòn

primogènit, eth nòble e capitan Jusèp de Subirà e Arjò, siguesse nomenat governador d'Aran¹⁸⁸. Aguestes tres publicacions an estat de gran utilitat tàs istoriaires qu'an estudiad aguesta encausa judíciau, a diferéncia dera manca de documentacion o desconeišem d'aguesta, qu'a dificultat er estudi dera rèsta deth procediment sus era jurisdiccion der isclet de Sant Nicolau des Pontelhs.

Exemples der exercici dera jurisdiccion en Isclet de Sant Nicolau des Pontelhs

Entre era documentacion recuelhuda en expedient deth segon *procés judicial del comun de Vielha contra el governador de la Vall d'Aran, les autoritats araneses i el Procurador Fiscal del Patrimoni Reial, sobre la jurisdicció de la quadra de l'Espitau des Pontelhs*¹⁸⁹ auem diuèrsi exemples de coma es cònsols de Vielha o er espitalèr coma baile der isclet exercien era jurisdiccion en aguest districte. En èster ineditis ei interessant dar-les a conéisher.

Eth document mès antic recuelhut ei eth testimoniau de 1570 dera cort deth baile dera val de Barravés, entre es declaracions n'auem diferenti actes de justícia de principis e mejans deth sègle XVI. Pere Plaça, vesin de Vilalhèr, damb ua memòria de 50 ans, ditz que hège trenta ans (vèrs eth 1540) qu'eth ère en Castèth Leon en servici deth casteran d'Aran e qu'aguest, eth governador, en Espitau des Pontelhs jamès auie agut jurisdiccion civiu e criminau perquè ère un isclet e coma tau ère un districte jurisdiccionau diferenciat, e aguesta potestat expectaue as cònsols e ara vila de Vielha. Guillem Casala, aliàs Contrella, agricultor de Vilalhèr, damb mès de 80 ans de memòria, qu'auie estat, bèri ans, pastor susvelhant eth ramat d'uelhes deth senhor Quintana de Montanui, arrendador des montanhes der espitau; exemplifique qu'es cònsols de Vielha e eth baile-espitalèr administrauen era justícia en isclet quan ère de besonh, ja que se n'embrembaue que n'auien penjat a un òme enes horques, e aguest individú executat ère un traginèr de vin. Mn. Joan Torrent, prevèrre de Vilalhèr, membre dera família nòble des senhors der

isclet Vilalbor en tèrme de Vilalhèr, explique qu'un dia quan anaue tara hèira de Sant Pèir de Vielha, en tot èster eth personaument ena casa e isclet der espitau se trapèc aqui a Melchor Bardaxí, alavetz casteran d'Aran, e a un nomentat Joan de Vidal, discutint acaloradament. Tanben, i ère present, Joan de Porcia, cònsol de Vielha, que prenguec e capturèc ath predit Bardaxí maugrat que fòrça d'auti individús s'interpausèren peth hèt qu'eth detengut ère eth casteran de Castèth Leon, maugrat açò, eth cònsol retenguec ath sòn presoèr. Damb aguesta accion eth testimòni sabec qu'es cònsols de Vielha auien era jurisdiccio e domeni en aguest isclet. Referent ar arrendament des èrbes des montanhes der espitau, declarèc qu'eth ac sabie pr'amor qu'auie agut enes mans uns documents damb eth qu'es de ço de Capdevila de Bono, coma arrendataires d'aguestes les auien sosarrendades a Gaspar Torrent de Vilalhèr, senhor de Vilalbor e familiar sòn. Antoni Pujol, d'Aneto, afirmaue qu'un còp estant en espitau se trapèc aqui a un cònsol de Vielha eth que hec ua empara en abséncia der espitalèr e exercic tota jurisdiccio coma senhor dirècte dera casa e isclet. Bernat Seira, infançon d'Aneto, auie estat plan viatges en isclet, concrètament un dia qu'en espitau i ère Berenguer Bardaxí, casteran d'Aran, que prenec aqui uns shivaus qu'anauen tà França, tanben i èren es cònsols de Vielha, es que li treigueren aqueri shivaus, exercint coma senhors dirèctes der isclet, casa e Espitau des Pontelhs, e se les ne portèren. Un darrèr declarant d'aguest testimoniau, eth mèstre Troguet, haure de Senet, declarèc que per experiéncia pròpria sabie qui exercie era jurisdiccio deth districte der espitau de Viella, ja que trapant-se un dia aqui siguec detengut e capturat per Antoni Monjo, er espitalèr, actuant coma baile.

Documents demostratius qu'eth baile-espitalèr e es cònsols de Vielha exercien era jurisdiccio

En ua peticion d'un requeriment d'embargament de bestiar e lan. Eth 6 de mai de 1634, en conselh dera vila de Vielha en tot èster cònsols Arnaut Martorell, Mateu de Miquel, Pere Joan e Mateu Fonta, considerant qu'eth

senhor Miquel Cardona, governador d'Aran, e eth senhor Miquel Torrent de Vilalhèr, auien hèt a hèr ua empara ar espitau de Vielha d'un macho e tres cargues de lan de Joan la Devesa e entà liurar-lo ath pedit *la Devesa*, aguest dèc coma fermances a Bertran Caubeto, Ambrosi Vida, Pere Dost e Pere Vidal es que s'obligauen a respòner a toti es maus qu'ara vila ne poderie vier per liurar aguesta empara e pagar e satisfèr tot eth qu'era lan e macho poderien valer. Se se daue eth cas que s'auesse de pagar ath governador e ath senhor Torrent, s'obligauè, en poder des cònsols, Mn. Bartomeu la Devesa¹⁹⁰.

Presentacion d'un requeriment damb eth que se demane ajuda ath baile generau dera val de Barravés tà qué collaborèsse ena captura d'un assassin fugitiu. Vielha, 7 d'abriu de 1636, redactèren eth següent requeriment: *A tots els batlles i altres ministres que el present li serà presentat es requereix que atès que Joan Rodes de Gausac de la Vall d'Aran, a l'Hospital de Vielha i en la seva jurisdicció ha mort a Miquel de Victòria soldat reial de Castell Lleó a traïció mentre aquest exercia el seu ofici, per convenir al servei de Sa Majestat, i de present estan en el seu seguiment molts soldats de Castell Lleó i altres de la Vall a fi de capturar-lo i detenir-lo perquè essent tan atroç el delictè, aquest no quedi sense càstig. Per tant, requerim prenguessin i acudissin a prendre al dit Rodes i se l'entreguessin en els termes de la jurisdicció de Sant Nicolau, com així ha d'èsser i estant obligats a fer-ho.* Tres dies despús, eth 9 d'abriu de 1636, Valentin Sopena, negociador de Viella e d'auti cònsols dera vila coma senhors temporaus mèr e mixte empèri e damb tota era jurisdiccion civiu e criminau, nauta e baisha en tèrme e isclet der Espitau de Vielha que confronte damb eth tèrme de Senet, val de Barravés, compareishec deuant eth magnific Andreu Fransi e Ros, Baile generau dera val de Barravés, ena vila de Vilalhèr, en preséncia de Jaume Campi, notari public de Vilalhèr e escrivan dera curia dera bailia generau d'aquera val, e de Miquel Tons, agricòla e baile de Vilalhèr, as que presentèc eth nomentat requeriment en papèr. Eth baile generau de Barravés responec qu'ère lèu e aparelhat entà hèr e administrar tot compliment de justícia segontes li ère requerida peth pedit cònsol e

tostemp qu'aurà ocasion de préner e capturar ath pedit Joan Rodés de Gausac acusat qu'ei enemic de Sa Majestat, aufrint-se hèr e complir aquerò que se li requerís. Es autoritats de Barravés perseguirien ath pedit acusat e se comprometien a hèr es degudes diligéncias entà capturar-lo se se trapaue ena sua jurisdiccion.

Presentacion d'un requeriment d'embargament de lan entà pagar uns deutes. Sant Beat, 22 de deseme de 1656, eth jutge Figuerola, demane en nòm de Mr. Soler, marchant dera vila de Sant Beat, ja qu'a notícies que Joan Caudal, un aute mercadèr francés va tà Balaguer pera Conca de Tremp, ja que l'ac deu per mercaderies cuelhudes ena sua botiga era soma de 233 liures e 12 sòus francesi, deth qu'a albaran signat. E coma eth pedit Soler aguesta quantitat de dinèrs ara non la podie crubar e auie entenut qu'eth *Caudal* auie tres cargues de lan en Espitau de Sant Nicolau dera jurisdiccion dera universitat de Vielha, demanaue qu'aguesta lan siguesse embargada. Per tot açò, eth jutge Figuerola demanèc as cònsols de Vielha qu'ordenèssen ar espitalèr que retenguesse es predites cargues de lan, enquia que i arribèsse eth pedit Soler e qu'aguest ne pagarie totes es despenes e drets corresponents ar embargament.

Collaboracion damb eth governador d'Aran ena captura d'un soldat qu'auie panat municion. Eth governador Rafael de Subirà, des de Castèth Leon, eth 20 de junh de 1661, envièc un escrit dirigit ath senhor Brugarol, [probablament cònsol de Vielha, encara que non se ditz] damb eth que li demanaue, peth servici de Sa Majestat, que despús de receber-lo envièsse orde plan rigorosa ar espitalèr, demanant-li que detenguesse e metesse en custòdia eth cap d'esquadra Juan Fernández, ja qu'aguest brigand auie trincat eth magazèm des municions tà panar-les e auie d'èster detengut urgentament.

Documents demostratius qu'er Isclet de Sant Nicolau ei un districte jurisdiccional diferenciat

En qüestionari der an 1688, ena pregunta vint-i-un, ditz qu'era vila de Vielha a escultades e plaçades es sues armes pròpies, sense barrejar-se damb d'outes, ena casa e Espitau de Pontelhs. En article següent, ath delà ditz, qu'aguestes armes èren pintades des d'antic.

Sentència dictada pes quate cònsols de Vielha, senhors der isclet, en presència de toti es membres dera curia der Espitau: eth notari escrivan, eth procurador fiscau e er assessor. E execucion dera sentència condemnatòria de desterrament damb eth mèstre nonci. Ena plaça publica der espitau de Vielha, eth 23 de junh de 1589, sentència dictada per Joan Morello, Alfons Brugarol, Joan Martorell e Bernat Anglada, cònsols de Vielha, coma senhors de tota era jurisdiccional civiu e criminau dera casa e isclet de Sant Nicolau des Pontelhs, de vòt e parer der egrègi Misser Josep Gilbert, jutge e assessor pes magnifics cònsols en aguesta encausa trigit e nomentat. Lejuda per Miquel Brugarol, notari e escrivan der isclet, present eth procurador fiscau der isclet, instant e requerint era publicacion dera sentència. Pèir Savurri, acusat condemnat, er escolta ajulhat, damb presència d'Antoni Castell de Senet e Grau Brugarol de Vielha e d'auta gent. Sentència: *Els noms de nostre senyor Déu i del benaurat Sant Nicolau, humilment implorat. Nosaltres Joan Morello, Alfons Brugarol, Joan Martorell i Bernat Anglada, cònsols de Vielha l'any present, com a senyors amb tota la jurisdicció civil i criminal de la casa i quadra de Sant Nicolau des Pontelhs, vist els mèrits del present procés i la confessió espontània feta per Pei Savurri pres en la dita casa i quadra i la ratificació per ell feta i vist el que veure s'ha pogut canviar amb el consell de l'egregi Josep Gilbert, en tots drets doctor, jutge ordinari de la Vall d'Aran i per assessor per nosaltres pres en aquest fet. Pronunciem, sentenciem i al dit Pei Savurri condemnem ésser acotat al voltant de la dita quadra i desterrat de tota la seva rodalia, amb comminació que tornant a aquesta el condemnem a galera en servei de Sa Majestat pel temps que als cònsols de Vielha els semblarà. Eth madeish dia, Bernat Anglada, un des cònsols*

present personaument deuant des auti cònsols, senhors der isclet e damb era preséncia de Joan Seira de Senet e Jaume deth Mas de Vilalhèr testimonis, hec fe e relacion qu'eth predit Anglada, coma cònsol, mejançant eth mèstre Joan Fuster nonci a executada era predita senténcia, ath torn dera casa e lòcs acostumats der isclet.

Delimitacion der encastre dera jurisdiccion deth Conselh Generau e des autoritats araneses enquiath pòrt de Vielha. En qüestionari der an 1688, en article quaranta, nomenten qu'entre d'auti documents destaquen es cartes de Carlos de Mendoza, governador d'Aran, eth 19 d'octobre de 1615, dirigides as cònsols de Vielha enes que se demanaue assisténcia supòrt e ajuda entà anar a somaten auçat tà perseguir bèri maufactors e delinqüents que s'auien amagat en districte der isclet, reconeishent as cònsols coma senhors d'aquera damb tota era jurisdiccion civiu e criminau. E qu'era jurisdiccion des cònsols de Vielha e era dera Val ère dividida en cap deth pòrt de Vielha.

Predisposicion en concedir territòri e assisténcia tostemp que siguesse demanada. En qüestionari der an 1688, en article quaranta tres, en an 1634, eth capitan Cardona, governador, demanèc territòri tà perseguir delinqüents e maufactors que s'amagauen en aspre e solitari deth districte der isclet. Es cònsols, coma senhors, tostemp dèren assisténcia e escuelheren persones tara administracion dera justícia en aquest districte.

Responsa ara peticion, hèta peth baile dera vila de Montanyana, de territòri e assisténcia tà crotzar eth territòri der isclet damb un presoèr. Eth 10 de junh de 1636, en Vielha, deuant des tres cònsols dera vila, coma senhors, mèr e mixte empèri der isclet, compareish Pere Pallàs, baile locau dera vila de Montanyana e hè era suplica següenta: *Senyors cònsols de la vila de Viella, per quant Pere Pallàs, batlle local de la vila de Montanyana porta pres i capturat en el seu poder la persona de Marco Alós de la Plana i vol passar amb ell per la quadra de Sant Nicolau des Pontelhs, domini i jurisdicció*

dels cònsols de Vielha. I perquè amb tota seguretat pugui passar amb el pres i altra gent que porta en la seva companyia per aquesta quadra i portar aquell en la presència de la vila de Montanyana, per convenir així al servei de Sa Majestat, suplica als cònsols siguin servits concedir al dit batlle i la seva gent territori per la quadra i tot el suport i ajuda en cas de necessitat segons s'acostuma a fer en semblants ocasions. Es cònsols vista era suplica concedissen eth territòri ath predit baile de Montanyana. E, atau madeish, manen e ordenen, jos pena de tot quant pòt faltar ath sòn ofici, ath baile der isclet que dongue e concedisque eth territòri ath baile de Montanyana, dant-li tot eth supòrt e ajuda de besonh.

Dues peticions de territòri: ua entà crotzar eth districte damb delinqüents, e era auta tà auer dus soldats en espitau tà capturar es soldats que hugien dera Vall d'Aran. En qüestionari der an 1688, en article quaranta un, namente a que quan Francisco Sapeira, siguec governador dera Val d'Aran, eth 11 de març de 1639, aguest demanèc territòri as cònsols de Vielha, coma senhors der isclet, tà passar uns delinqüents. Er article quaranta dus, eth madeish delegat reiau, pògui dies despús, eth 13 d'abriu de 1639, tornèc a demanar territòri e permís tà poder auer en espitau a dus soldats tà detier e capturar es soldats que hugien dera Val crotzant eth pòrt e passant per isclet.

Document a on quede molt clar a on comence era jurisdiccion del districte jurisdiccionau der isclet de Sant Nicolau des Pontelhs, damb motiu d'auer de crotzar aguest territòri eth sosveguer de Pallars damb un presoèr. D. Gabriel de Llupia, governador de Catalonha, Barcelona, eth 16 d'abriu de 1656, ordenèc e manèc a toti es oficiaus, autan reiaus coma de baron dèssen tot eth supòrt e ajuda ara persona que portèsse a Fra Porquet, religiós premostratenc, e era assistència de gent armada que calerà tara sua custòdia, qu'atau conven ath servici de Sa Majestat. Eth 2 de mai de 1656, se presentèc eth noble sénher Josep Prior e Ferrer, baile generau perpetu dera vila de Talarn e sosveguer de Pallars, eth quau en vertut dera dessús pedita orde se presentèc deuant Bartomèu Ané, aliàs

Valentin, e de Joan Arjò e Binòs, cònsols de Vielha, e les requeric que com portae presoèra era persona deth predit fra Porquet les demanaue que coma senhors der isclet de Pontelhs li dèssen tot eth supòrt e assisténcia tara custòdia d'aguest presoèr. A londeman, 3 de mai, en cap deth pòrt de Vielha, ena raia dera jurisdiccion der isclet de Sant Nicolau, en entrant dera sua jurisdiccion ena vessant dera part de Barravés. En aguest endret, ena entrada der isclet, jurisdiccion dera vila de Vielha, mèr e mixte empèri, se conferic en cap deth pòrt Bartomèu Ané, aliàs Valentin, auent eth baston de baile deth predit isclet e en tot èster cònsol de Vielha, en predit nòm a requisicion deth sosveguer de Pallars, actuant coma baile preneç a fra Porquet, aufrint dar e auer-lo damb bona custòdia peth districte der isclet e senhoria dera vila de Vielha.

Concession recípròca de territòri tà poder préner testimònis e hèr actes judiciaus, entre es cònsols de Vielha, en tan quant senhors der isclet de Pontelhs, d'ua part, e eth jutge d'Aran, dera auta part, tà poder actuar er un ena jurisdiccion der aute. Martin Figuerola, jutge d'Aran, eth 29 d'abriu de 1656, per cèrtes finalitats utiles e de besonh pera administracion dera justícia e tà esvitar mès despènes que se produsirien en auer de crotzar es cònsols de Vielha damb era sua curia eth pòrt tà recéber testimònis de totes e sengles causes que devien en isclet de Sant Nicolau des Pontelhs, jurisdiccion dera vila de Vielha, mèr e mixte empèri, per açò suplica as predits cònsols, en predit nòm, a servir, manar e concedir territòri ena sua jurisdiccion tà recéber es informacions que li aufriràn, aufrint-la recípròcament hèr eth madeish ena sua jurisdiccion tostemp que per part de vostés les serà demanada. Es cònsols de Vielha, eth 13 de mai de 1659, receberen deth jutge d'Aran territòri ena sua jurisdiccion entà qu'en vertut d'aqueth podessen eri e es sòns assessors recéber testimònis e hèr d'auti actes judiciaus tocants ara encausa civiu que Mn. Antòni Ané de Les amie contra Francesc Forga de Salardú ena curia des predits cònsols coma senhors der isclet de Sant Nicolau.

Documents demostratius qu'eth Governador d'Aran non a jurisdicción en isclet de Sant Nicolau des Pontelhs

Peticions de collaboracion entre era cort reiau d'Aran e era curia der isclet. En qüestionari der an 1688, en article quaranta quate, namente a un document deth 22 de noveme de 1588, quan eth Dr. Josep Gilbert, jutge d'Aran, escriuec as cònsols de Vielha , coma senhors damb tota jurisdicción civiu e criminau der isclet de Sant Nicolau, pr'amor qu'en aguest districte metessen en execucion ua senténcia de marca dada peth madeish jutge contra es abitants dera val de Barravés, auen en compde qu'ua cort ère obligada a assistir ara auta. Er article quaranta cinc, uns ans abans, eth 9 de juriòl de 1582, eth Dr. Medardo Salvador de Castro, jutge d'Aran, escriuec ues cartes subsidiàries as cònsols tà qu'aguestes recebessen uns testimònis en sòn nòm.

Document damb eth qu'eth governador d'Aran demane eth liurament de dus individús qu'auien cometut delictes contra era cort reiau d'Aran, qu'era vila de Vielha auie presoèrs en espitau, qu'es cònsols les liurèssen en mans dera autoritat reiau en cap deth pòrt de Vielha a on se dividie era jurisdicción deth governador d'Aran e era dera vila de Vielha. Eth capitán Carlos Mendoza, governador dera Val d'Aran, Castèth Leon, 19 d'octobre de 1615, escriu as cònsols de Vielha, coma senhors en civiu e criminau dera casa e isclet de Sant Nicolau, vulgarament nomentat er Espitau de Vielha. Les informe qu'ena sua cort, ei a díder ena curia dera Val d'Aran, auie compareishut Extores Braba, procurador fiscau dera reiau cort d'Aran, qu' auie notícies qu'eth mètge X. Plantin e un mosso sòn èren retenguts e presoèrs en isclet der espitau. Aguesti dus individús èren acusats d'auer cometut cèrts crims ena curia d'Aran e mereishien èster punits e castigats. Per tant eth governador demanaue as cònsols de Vielha procurèssen, damb es vies de dret e justícia, reméter aqueri individús as presors reiaus de Castèth Leon. Per tant, eth governador, de part de Sa Majestat e dera autoritat deth sòn mestièr usant, en subsidi de dret de justícia requerie que rebut eth present escrit liurèssen es dus

detenguts en cap deth pòrt de Vielha a on se dividie era jurisdiccio deth governador d'Aran e eth dera vila de Vielha. Eth capitán Mendoza, aufrís en parions e d'auti cassi hèr çò madeish entara vila de Vielha. Er escrit a eth visteplatz deth jutge e assessor ordinari dera curia d'Aran.

En interrogatòri de 1688, damb er article trenta dus, justifique qu'eth governador d'Aran non age jurisdiccio en isolet der espitau pera distància que i auie entre aquest districte e era fortalesa de Castèth Leon, era dificultat deth camin, e sus era grana e precisa necessitat de que i auesse en Pontelhs un oficiu qu'administrèsse era justícia impedint es excèssi que d'ordinari poderien devier damb era grana concurrència de gent que se replegaue en prebit espitau e isolet per èster passatge indispensable tà anar e passar deth règne d'Espanha ath de França e ara viceversa e d'auti lòcs vesins; e tà netejar de lairons e maufactors eth paratge e districte, per èster aquest territòri plan expausat ara contingència de parions delictes tath solitari, aspre e embartassat des sues montanhes. En èster eth prebit isolet, espitau amassa damb era glèisa de Sant Nicolau hèta e edificada a còst e despenes dera vila de Vielha [notícia non cèrta], auent aquesta universitat persones tà daurir eth pòrt, retirant era nhèu tà dar pas as vianants e as vitalhes qu'obligatòriament an de passar per aquest camin; e recuèlher es peregrins, praubi e d'auta gent trabalhadora qu'abituaument se recuelhen en prebit espitau, administrant-les tot amparament tan espirituau coma temporau. Siguec fòrça propici qu'es reis d'Aragon concedissen tota era jurisdiccio civiu e criminau, mèr e mixte empèri ara universitat e cònsols dera vila de Vielha sense eth que non se poderie assolidar era quietud e eth bon govèrn en prebit isolet e espitau.

4. ER OSTAU

Der espitau de Vielha e deth Pòrt deth madeish nòm sonque s'a conservat documentacion dera darrèra decada deth sègle XVI, prumèra mitat deth s. XVII, e dera prumèra deth sègle XIX. Malerosament, dera epòca quan era vila de Vielha perdec era senhoria jurisdiccional der espitau de Sant Nicolau des Pontelhs, finaús dera dètz-e-sèt centuria e dera dètz-e-ueit non mos a arribat. Es prumèrs documents titolen es taules des clausules der arrendament dera següenta manèra: *Capítols sobre lo arrendament que la vila enten fer sobre de lo rendament de Espital, quasa y quadra de Sant Niquolau des Pontelhs, casa y quadra de la villa de Viella, quadra y senyoria de la dita villa de Viella civil y criminal mer y mixte imperi d'aquella*¹⁹¹.

Aguest títol mòstre es tres realitats istoriques diferentes que conviuen en Espitau des Pontelhs: *Espital*, er espitau o ospici qu'auem estudiat en prumèr apartat d'aguest estudi; *quadra y senyoria de la villa de Viella civil y criminal mer y mixte imperi*, era senhoria jurisdiccional qu'auie era vila de Vielha sus eth territòri de Pontelhs, tractat ena segona part. E ara en aguesta tercèra e darrèra seccion, mos aproparam a *quasa y quadra de Sant Niquolau des Pontelhs, casa y quadra de la villa de Viella*, era casa o ostau der espitau de Vielha. Eth caplòc aranés aqueric mejançant crompa, a principi deth sègle XV, er antic Espitau damb era voluntat qu'aguest establiment hesse es foncions d'ostau o aubèrja. Eth sòn emplaçament ath pè deth pòrt de Vielha afavoririe e potenciarie era arribada de mercadèrs e firaires ena naua hèira, que hège pògui ans celebraue era vila, e, ath madeish temps, permeterie qu'es marchants aranesi podessen anar entàs hèires dera Ribagòrça, Catalonha e Aragon. Ja que, conservant es sues foncions d'ospici damb glèisa, cementèri e clèrgue, enes mesi d'iuèrn quan ère mès perillós crotzar eth pòrt pera nhèu, coïncidint damb era tempsada de hèires mès importantes, aguest se convertirie en un refugi a on fòrça d'aguesti viatgèrs sauvarien era vida. Despús dera crompa, era vila, auent ja un ostau a on lotjar-se es mercadèrs, tanben auie de garantir qu'eth camin que crotzaue eth pòrt siguesse dubèrt tot er an, d'ua manèra segura entàs persones, animaús e mercaderies.

4.1. Er espitau de Sant Nicolau des Pontelhs coma un ostau

Hònt: Archiu Generau d'Aran. Colleccion fotografica Tunèl Alfons XIII, 5.

Des des sègles X ath XV, en linhas generaus, se pòt considerar que se passe dera ospitalitat ath lotjament, ei a díder, des formes gratuïtes qu'aufressen es establiments eclesiastics entà formes retribuïdes tà lotjar a viatgèrs. Totun, cau díder qu'es naues formes non anullen as antiquas, senon que se dirigissen a grops socials diferents. Determinats fenomèns socials coma ac sigueren es hèires e es peregrinacions religioses contribusiren en gran mesura en desvolopament dera aufèrta de lotjament.

Durant era baisha Edat Mieja era mobilitat des persones siguec plan intensa, per rasons diuèrses. Freqüentament, era gent se lotjaue en ostaus, abondosi en totes es ciutats e tanben en mon rurau, a on podien descansar, alimentar-se e recèber atencion medica entad eri e entàs sues montures.

Ath long dera Edat Mieja, ressorgissen en Euròpa eth comèrç e se daurissen nauï camins e vies de comunicacion e accès, enes que s'installèren aubèrges, fondes, ostaus, mesons e tauèrnes. Ua bona quantitat de viatgèrs utilizauen es ostaus medievaus degut as sòns baishi prètzis. Aguesti ostaus podien èster autant enes principaus rotes de comunicacion coma enes ciutats. Èren uns lòcs amples tà poder recèber grops de viatgèrs, caravanes de mercadèrs e a persones de tota classa sociau, des de sacerdots e frares a estudiants o banquèrs. Fòrça viatges se daue era situacion de qu'era demanda superaue fòrça era aufèrta, especiaument se i auie hèires o mercats qu'atreiguien a grani mercadèrs coma venedors ambulants mès modèsti.

Enes places principaus des viles, ère normau que se celebrèssen hèires e mercats setmanaus, as que i anauen abitants des pòbles der entorn. Aguest tipe d'eveniments provocauen desplaçaments cuerts damb ua finalitat estrictament comerciau. Ei evident qu'es hèires afavorien en bona mesura en desvolopament des nauï servicis de lotjament, ja que vèrs es viles a on se celebrauen hèires aufrien, tant tauèrnes coma ostaus e aubèrges, es sòns servicis a ua clientèla forastèra. Atau, es hèires contribuïren ara creacion e ampliacion d'ua aufèrta de servici destinats ara satisfaccion des desplaçaments, implicant eth desvolopament d'infrastructures de servicis.

Ostaus, pensions e aubèrges son tèrmes, maugrat que des deth punt de vista semantic damb freqüència se les atribuís un madeish significat en fixar era atencion en element comun d'èster formes de lotjament, en realitat constituïren establiments diferents, tant ena actualitat coma en epòques preterites. Es aubèrges solien associar-se damb lòcs plaçats o ben enes entorns des viles o ben en miei deth camp – tostemp en camins de transit - mentres qu'es pensions e ostaus èren pròpies encara que non

exclusius der interior urban¹⁹². Totes eres compartien era idèa de servici de lotjament a persones e montures, ua responsa ath besonh de descans e d'aprofitament entàs caminants e es sues bèsties¹⁹³. Es aubèrges, entà fòrça gent considerades endrets perilhosi a on pullulauen truands, a on corrie eth vin, damb abundància, proliferauen es jòcs d'azard, se desforrelauen es espades per quinsevolh causa, era promiscuïtat ère plan presenta... En soma, fòrça estereotipes que, encara que non s'an de menspredar, tanpòc semblen adequats pr'amor que presenten ua realitat desdiboishada, aliena ada aquerò que reaument sigueren. Proliferèren en aqueri endrets a on es distàncies entre es nuclèus de poblacion èren mès grani e a on era climatologia, damb es rigors dera calor o deth hered, segontes era tempsada, hègen peremptòri eth besonh de lòcs a on descansar e hèr provision d'aliments. Era intensitat deth trafic comerciau, deth corrèu e deth transit de passatgèrs èren determinants dera sua major o menor preséncia.

Era compra, der Espitau des Pontelhs pera vila de Vielha en an 1418, non auie coma objectiu aquerir, sonque ua senhoria jurisdiccional, totun aguesta non siguec era rason pera que es autoritats locals deth caplòc aranés ac heren, senon qu'era prioritat ère garantir tot er an era circulacion de mercadèrs e passatgèrs peth pòrt de Vielha. Entà artene'c ère imprescindible qu'eth pè d'aguest pòrt i auesse un establiment a on lotjar-se e hèr net abans o despús deth dur camin, sustot en iuèrn, que supausaue crotzar-lo. Non auem documentacion qu'ac confirme, mès en autes vals pirenenques òc que coneishem er interès purament economic, e non sonque entà atier a praubi e malauts, qu'es comunautats locals vedien enes espitaus lheuats enes principaus rotes transpirenenques. Atau, en an 1350 es procuradors de Gistaín, de Plan e de Sant Joan dera Val de Gistau acordèren damb es dera vila d'Aínsa era construccion d'un espitau damb dues ostargeries de grana capacitat entà caminants e cavalheries. Aquiu residirian tanben es espitalèrs que venerien as viatgèrs viandes, principaument pan e vin. Ath delà er acòrd obligauè as signants a auer en bones condicions eth camin damb França¹⁹⁴.

Es descripcions qu'auem der espitau de Vielha de principis deth sègle XVIII, son molt braques: en 1717, ua casa plaçada en tèrme ena partida delà deth pòrt dera part de Barravés, que servís d'ostau tà recuélher es que van o vien, vulgarament nomenat er espitau de Vielha, pròpri deth comun. Eth que daue ara vila, annaument, 100 liures de renda. Afrontaue, as quate vents, damb eth tèrme comun de Vielha e ère emplaçat a ua ora e mieja de distància. Ara fin d'aguesta dètz-e-ueit centuria, Francisco de Zamora hè ua descripcion un shinhau mès detalhada: er espitau ei una casa damb capacitat, que damb dues bòrdes e ua capèla a aqui era vila de Vielha tà socórrer as que crotzen aquest pas perilhós. E as que se presenten desemparats tanben se les da a despena dera vila. Per tot açò i a aqui un espitalèr, damb era sua familha (qu' exercís a viatges de baile) e un capelhan que ditz una missa entà passatgèrs e traginèrs es dies de hèsta. Aquest establiment ei util. En pòrt de Vielha devien diuèrses desgràcies, especiaument des que lo passen sense prevencion e sense coneisher-lo. I a lauegs es dies de calor; tà esvitar provocar-ne damb eth resson der aire, es caminants sauven un gran silenci¹⁹⁵.

S'er espitau solie complir tres foncions: assistir as malauts, recuélher as gandièrs e dar lotjament as viatgèrs, en especiau as peregrins, es ostaus solien èster edificis de dus o tres plantes, mès o mens umils; ena planta baisha auien una sala ampla damb humenèja tà minjar, béuer, parlar, ar entorn d'ua longa taula comun, era codina, eth cerèr, un corrau e un estable tàs shivaus e mules. Enes plantes superiores se trapen es dormitòris, qu'en fòrça ocasions consistien en granes sales enes que distribuïen dotze, catorze o mès lhets. Enes ostaus cada client auie dret a codina, ei a díder, crompaue es aliments e hège o codinaue eth sòn pròpri minjar¹⁹⁶.

Segurament coma era grana majoria d'aquesti establiments aufrien escasses condicions sanitàries, ja qu'es òstes s'auien d'acomodar en crambes comunes enes qu'era majoritat des viatges auien que compartir lhet. Probablement quan i auie fòrça demanda, es acuelhuts caritativament les lotjauen enes estables damb eth bestiar. En cambi, coma er espitau dispause d'estables entàs animaues, e ena part superiora i

auie amples abitacions, es traginèrs, mercadèrs e d'auti viatgèrs, segontes era sua riquesa e prestigi, èren lotjats ena zòna mès digna des abitacions dera prumèra planta o enes crambes dera planta baisha que dauen tath corrau o enes bòrdes de menor qualitat e mès de bon prètz.

4.1.1. Er arrendament der espitau de Sant Nicolau des Pontelhs

En sègle XVII¹⁹⁷, damb eth consens de toti es cònsols, proòms e òmes deth conselh de Vielha s'acostumaue a arrendar a un vesin dera madeisha poblacion per sies ans, ath delà dant er Espitau des Pontelhs. Coma es quantitats aufrides èren plan nautes, de mès de 2.200 liures, se demanaue un naut nombre d'avaladors tà garantir-ne eth pagament. Er arrendatari, annaument, ath delà deth prumèr an, auie de pagar, tara hèira de Sant Miquèu, en mans deth clavetèr cent liures, moneda de Barcelona tà saldar es salaris annaus des cònsols, clavetèr e notari, açò ère: vint liures tà cada un des quate cònsols de Vielha, quinze tath clavetèr e cinc tath notari. Es ueitanta liures des cònsols, s'auien de destinar tà ròba entà vestir e tà mantes. S'aguesti, coma autoritats locals, non anauen tath conselh dera vila damb aguestes ròbes serien sancionats damb auer de convidar a toti es vesins dera vila a un dinar. Ath delà, er arrendatari auie de rescatar o lúder bèri uns des censaus qu'era vila ère obligada a pagar, o pagar-ne eth es pensions annaus mentre durèsse er arrendament. Autament, er espitalèr o arrendatari auie d'assumir es despenes dera hèsta de Santa Quitèria, era remuneracion e dèime des prevères que residien en espitau, es aumòines as praubi e peregrins que i passauen e se lotjauen, es òbres e milhores a hèr e es despenes des diferents ceremònies religioses celebrades ena glèisa de Sant Nicolau. Coma succedie damb toti es arrendaments de pròpris e servicis deth caplòc aranés, es beneficiaris d'aguesti auien de costejar convidades o minjades que garantien era celebracion hestiuà comunitària. En èster eth der espitau er arrendament mès important economicament tanben siguec eth qu'auie mès convidades que pagar. Finalizat er arrendament er espitalèr auie de tornar tara vila

toti es airines, esturments e utís der ostau e des bòrdes, en bon estat coma les auie rebut en inici.

A compdar der an 1641 se produsissen cambis importants en arrendament, ara seràn de quate ans de durada e començarà entà Pasca de Resurreccion, e se pagarà annaument ua quantitat de dinèrs (700 liures barceloneses). Er espitalèr non podie apellar a cap tribunau, sonque ara justícia des quate cònsols de Vielha.

En sègle XIX¹⁹⁸ er arrendament continuaue estant de quate ans, mès s'iniciaue eth dia de Pentacosta. Coma totemp, er arrendatari non podie traspasar-lo a cap auta persona. Ara er espitalèr auie de pagar as cònsols 10 rals a cada un e ath secretari eth sòn salari. Ath delà, de pagar eth prètz der arrendament auie de hèr donacion o assumir despènes especificques dera vila de Vielha. Atau er an 1823, paguèc cinc dobles entà hèr ua naua bandèra vermelha; en 1835, dètz-e-ueit duros entà hèr es cagires e comprèc dues canes e dus pams de baieta de color verd e blu entà ua curbitoalha tara casa dera vila.

4.1.2. Es condicions de lotjament en ostau der Espitau de Vielha

Enes contractes d'arrendament der espitau de Vielha queden recuelhudes es condicions de lotjament, tant des persones coma deth bestiar que s'arturauen en ospici abans de crotzar eth pòrt o per aqueri susprenuts peth mau temps.

Ena documentacion deth sègle XVII es donades que n'auem son minimas. Ena setau pregunta deth testimoniau *ad futuram rei memoriam* de 1606¹⁹⁹ se rebrembe as testimònis qu'era vila de Vielha auie contunhament en espitau gent o servents entà recèber as caminants, as que se les venie aliments e, tanben, dauen de minjar, béuer e recuelhien per amor de Diu as peregrins e d'auti praubi que per aqui passauen qu'èren fòrça. Ena adjudicacion de 1644 s'establie qu'er espitalèr auie de véner eth pan e eth vin ath prètz que li indiquèssen es autoritats locals de Vielha. Es cònsols li autorizauen, modificant era practica des anteriors arrendataris que sonque crubauen un ardit per huec, ara eth ne podie hèr a pagar dus

ardits e un ardit tà sopar. Contunhauen mantenguent eth costum de dar eth vin de franc, passada era hèsta de Santes Creus de mai, quan eth camin començaue a èster mens perillhós, per açò era vila li daue dètz mitgères.

Era informacion ei plan mès detalhada en sègle XIX. En ostau se venie pan as passatgèrs que passauen per espitau, tant blanc coma moret, ath madeish prètz qu'en horn de pan dera vila de Vielha. Es minjars des viatgèrs se pagauen per escòt ordinari, damb ua valor de cinc sòus de plata. Se volien mès vin, carn e pan, er ostalèr s'ac auie de véner ath madeish prètz peth que se pagaue en caplòc aranés. A compdar de 1824 s'establís eth prètz deth minjar, non podie èster superior a ua pesseta per escòt per entaular-se. Er incompliment d'aguesta condicion ère sancionada damb ua multa de cinc liures. En cas qu'ua persona volesse minjar mès quantitat de carn o pan, béuer mès vin, l'ac auie de crubar ath madeish prètz que valien aguesti aliments ena vila de Vielha. En 1832, se ditz que se pagarà era carn a tres sòus de plata damb era obligacion de deishar, sense cap còst, es gresilhes e padenes de besonh, atau coma eth huec entà codinar-la (es òstes èren qui les codinauen eth minjar), jos pena de sies liures. Er espitalèr ena dètz-e-nau centuria, a diferéncia d'aquerò que succedie anteriorament, non podie crubar a cap vesin de Vielha es sòs tath huec. Es traginèrs que portauen vin entath caplòc d'Aran èren francs de pagar eth chau (moneda e mesura) deth vin que prenessen en espitau, s'en prenièn.

Es autoritats municipaus, damb eth contracte d'arrendament der Espitau de 1848-1852, proïbien ar arrendatari aucir cap genre de bestiar laguens der ostau e l'obligauen a bastir, assumint eth es despenes, un cubèrt en corrau a on hèr-lo, s'atau non ac hège serie multat damb tres liures cada còp. Ath delà, er espitalèr sonque podie cremar tèda ena codina e de cap manèra cremar-ne ena rèsta der establiment, jos pena de cinc liures.

Per çò que hè as montures e d'auti animaús, er ostalèr non podie exigir, as vesins dera vila de Vielha n'ara rèsta d'aranesi, mès sòs que tres pessetes e mieja per quintar d'èrba. En cambi, as forastèrs dera Val era quantitat maxima ère quate pessetes e mieja per quintar. En an 1835,

aguestes quantitats se redusissen per aguesti darrèrs e desapareishen es diferéncias segontes era origina deth viatgèr; toti pagaràn coma maxim era madeisha quantitat qu'enquia ara pagauen es aranesi, es tres pessetes e mieja per quintar. Aguest an tanben s'establís en tres sòus de plata eth prètz dera pastura de bestiar mular. Parion prètz ère eth que s'auie de pagar per tancar aguesti darrèrs animaues, indistintament s'èren aranesi o forastèrs, enes estables tant se i demorauen vint-e-quate ores, coma se sonque i passauen ua net. S'aguesta tarifa non li semblaue ben ath viatgèr, er espitalèr podie negociar auent present eth prètz nomentat deth quintar d'èrba. Ua auta obligacion der ostalèr ère era de dar lum d'òli o candela damb lanternna entà quan es traginèrs volessen dar èrba o palha ath bestiar, autan s'ac hègen de net o de maitiada. A compdar der an 1827, non se podie tier er estable dera casa des caperans, ja que aguest ère reservat entath bestiar des vesins de Vielha, sense perjudici de qu'aguesti vesins podessen aucupar autes bòrdes coma hègen es forastèrs. Aguest estable auie d'estar tancat damb pan e clau. Aguest madeish an, es autoritats municipaus rebremen ar arrendatari eth déuer d'auer tostemp nets es estables, sense dar lòc a queishes.

Er espitalèr, auie d'auer ua còpia deth contracte d'arrendament e mostrar-la a quinsevolh individú que l'ac demanèsse. Es despenes que se hègen en espitau a compde dera vila se pagauen annaument entà Tots Sants, coma atau se rebrembe en an 1831. Er arrendatari, coma tostemp s'auie hèt, auie de dar aumòina as religiosi, peregrins e praubi passants.

4.1.3. Er Espitalèr

Aguesta aproximacion ar espitalèr s'a hèt exclusivament damb era informacion des contractes d'arrendament der Espitau des Pontelhs deth sègle XIX²⁰⁰, pera mancança de donades dera dètze-e-sèt centuria.

Era documentacion se centre enes moltes obligacions qu'auie er espitalèr, deuant d'un unic dret. Aguest ère era facultat de crubar des bestiars de lan que passauen peth tèrme de Pontelhs, eth qu'anticament se coneishie damb eth nòm de passatges, e tanben crubaue es dinèrs acostumats pes

eguassades. Mès non ac podie crubar des ramades qu'anauen a pèisher enes montanhes de Vielha, ne tanpòc des d'Arties, en aguesti dus cassi, sonque ne podie crubar dues oelhes d'anada e d'outes dues de tornada.

Es obligacions se pòden agropar per encastres. Un prumèr, serie es relacionades damb eth madeish contracte. Non podien traspassar er arrendament, ei a díder, non ère permetut que subarrendèssen er establiment. Er arrendatari per cap contratemps, ne tanpòc per guèrra non li serie en arren era vila d'eviccion, sonque per pèsta o en cas de huec, que non siguesse culpa sua o dera sua familha o mossardets, qu'alavetz tanpòc. Pagarà er arrendament en tres tèrmes cada an: er un tornant dera hèira de Salàs, er aute eth dia de Sant Joan de junh e eth tercèr entà Tots Sants. Ath delà deth prèt看 der arrendament darà en moment dera adjudicacion sies dobles d'òr. Auie era obligacion de pagar ath secretari es onoraris dera redaccion deth contracte. Er espitalèr auie d'assumir era despena des qu'anaràn a recéber e entregar en nòm dera vila er espitau. Quan acabe er arrendament aurà de tornar as regidors es hlassades, linçòs, matalassi e autes, materiau que serà custodiat ena cramba des proòms e eth caperan n'aurà era clau, e non l'entregarà senon quan i arribe quauque representant o proòm deth caplòc aranés en ostau entà lotjar-se en eth.

Un segon grop d'obligacions èren es relacionades damb era mantenença des edificis der establiment. Auie de retetar (apraiar es losats) toti es cubèrts der espitau, glèisa, bòrdes, palhèrs, molin e totes es autes edificacions, reparar-ne es penaus²⁰¹, es cernelhes (cornisses) e tanben es parets des prats e en acabar er arrendament l'auie de liurar tot igual coma se li auie entregat. Era mòla molinant, tant de cubèrts coma de tot l'aute. Cride era atencion eth hèt que era cubèrta deth tet der espitau, es taules auien d'èster de sause. Ja des d'antic, ja ac trobam ena adjudicacion der arrendament der an 1627, cada an, er espitalèr enes prats der ospici auie de hèr vint-e-cinc canes de paret de cinc pams de nautada. Se non ac hège, eth clavetèr de Vielha podie comandar era sua construccion e er arrendatari assumir-ne es còstes²⁰².

En cada contracte, es autoritats locals obligauen ar arrendatari a executar milhores en establiment e assumir-ne es despenes. Atau, entre d'autes causes enes bòrdes qu'auien es cubèrtes de taules, auie d'enlosar es dus trams que i èren cubèrts. Tanben, auie d'aprofitar era caudia que se treirie d'un horn de caudia que s'auie hèt nau, entà empèirar e hèr un passadís deuant der espitau, des der Escalé enquiath barranquet. Aquesta cauçada se harà damb pèira menuda e construïda segontes determine era vila. S'auie de netejar er endret, treiguen es pèires gròsses e damb era obligacion de hèr era despena ath comissionat qu'entad aquesta construccion anarie er espitau en representacion dera vila. Parionament, damb caudia e pèira, s'auie de construir es pèirons de deuant era casa e es bòrdes quan ac demanèssen es regidors, damb ua nautada e amplada determinada peth comissionat. En finalizar er arrendament harie dètz rotlèus de pin, les ressegarie e portarie es taules tar ospici, collocant-les jos cubèrt tà que se sequèssen tà evitar que se maumetessen e se retortilhèssen. Eth nau espitalèr, ua des prumèras causes a hèr, èr reparar es dus coms dera hònt. Empèirar eth corralet, assumir es despenes de hèr es varats des bòrdes, collocar rèishes de hèr enes tres hièstres dera paret nòrd der espitau, tancar eth cementèri pera part meridionau e bastir es minjadores deth bestiar der estable dera casa des caperans, sigueren autes peticions de milhores. Ua fòrta tronada provoquèc ua grana avenguda d'aigua qu'er an 1834 maumetec es finques propèras ar ospici. Es ans següents er arrendatari següent es manaments des autoritats locals auie de retirar es pèires e materiaus arrossegats e corbir era rassa que s'auie hèt e prat dera casa der espitau. Coma aguesti trabalhs èren plan pesucs, en 1842 era vila li paguèc ua quantitat de dinèrs tà extrèir es pèires e arids, damb er ajut d'un parelh de bueus. En contracte d'arrendament de 1844-1848, s'establís que s'auie de bastir ua cabana en Plan dera Espòna, de trenta pams de longada e setze d'amplada, de caudia e pèira.

Era execucion d'òbres importantes

Ena prumèra mitat deth sègle XVII, quan es rendes der Espitau des Pontelhs èren mès importantes, era vila de Vielha en cassi concrèts e quan ère de besonh, enes adjudicacions des contractes d'arrendament obligauè ar espitalèr a assumir era construccion d'equipaments o era execucion de milhores dera entitat. En 1628, era vila de Vielha e Arnau de Sopena, espitalèr, signèren ua concòrdia entà hèr milhores en ressèc der espitau. Agustè darrèr s'obligauè a rehèr-lo tot de nau ath long des sies ans d'arrendament, assumint totes es despènes. Un còp finalizadas es òbres en agust, tanben, n'auie de hèr es rotlèus e taules de besonh entàs òbres de milhora enes autis edificis der establiment, aguestes s'utilizarien entà hèr: es solèrs, es cubèrtes, es pòrtes, escales e tot aquerò que siguesse de besonh. Entà hèr-lo era vila li pagarie trenta dues liures en efectiu, e eth n'auie de hèr eth mantenement deth ressèc ath long der arrendament e un còp agotat agust l'auie de liurar ara vila "*moli molinant*", ei a díder, premanida entà ressegar. Er arrendatari paguèc, coma ère de costum ua collacion ara vila, eth dia que se signèc aguesta concòrdia.

Tres ans despús, en 1631, era vila de Vielha demanèc a Valentin Sopena, espitalèr, que hesse milhores ena bòrda e ena baia der espitau. Era universitat se comprometie a portar tot çò de besonh entà hèr era baia naua dera glèisa e eth campanar e ua bòrda naua. Er espitalèr auie de hèr era husta de besonh e corbir es naua edificis projectats assumint-ne es despènes. Concrètament, entara bòrda auie de hèr es pòrtes, relhes e lheuadores e hèr un armari ena paret entà salvar ròba. Ena baia s'auie de hèr ua humenèja, un arquibanc, ua taula entà minjar, ua escala de man e dus candelers. Tanben auie d'escantoar es taules, entà hèr es cubèrtes des edificis. Ath delà d'aguestes òbres, n'auie de hèr era husta e corbir eth corrau que se destinarie entà méter es cargues des viatgèrs e, en agust, auie de hèr eth solèr damb biga junta. Er arrendatari se comprometie a facilitar e a pagar-ne tota era pèira qu'es mèstres d'òbra auessen de besonh entà hèr es parets. Entara hèsta de Santa Magdalena (22 de juriòl) de 1632

es òbres auien d'èster acabades e era vila de Vielha li pagarie cent cinquanta liures barceloneses.

Semble qu'es arrendataris der espitau quan considerauen que s'auien de hèr milhores en ospici obrauen sense que prealablement l'ac demanèssen e sense informar as autoritats municipaus. Eth conselh dera vila, eth 20 de deseme de 1644, acordèc qu'er espitalèr non podie hèr cap d'òbra en establiment sense que prumèrament auesse informat as cònsols.

Practiques dolentes

Era conducta der arrendatari non tostemp ère corrècta e volie aprofitar era escadença entà treir-ne uns dinèrs de mès, sustot damb eth vin. Atau donques, es autoritats municipaus de Vielha entà esvitar aguestes dolentes practiques establiren un règim sancionador. Ua des clausules deth contracte deth 1831, entà impedir er aigualiment deth vin, didie que tostemp qu'er espitalèr ajudèsse a bèth "*tarraquet*" o traginèr a méter aigua en vin, per eth madeish o mejançant era sua família, criats o servici domètge, serie multat damb 25 liures. Era madeisha sancion se li imposarie se sabent que s'aigualís eth vin en districte der espitau non informèsse as autoritats locals. Ueit ans despús, en contracte signat en an 1839, era vila de Vielha, deuant d'ua practica incorrècta que bèri espitalèrs auien hèt es darrèrs ans: bèri arrendataris auien obligat as "*dorses*" (individús que portauen es botes de vin des de Sant Nicolau des Pontelhs, crotzant eth pòrt, enquiara vila de Vielha) a hèr-les préner e pagar eth glop de vin entà crotzar eth pòrt. Es regidors rebremben qu'arrés ère obligat a préner mès vin en espitau qu'eth qu'auessen de consumir laguens der ostau.

4.2. Era activitat comerciau

Eth comèrç ère exempt de tributs en tota era Val, e ère hèt entà qui auesse eth sòn domicili en territòri, en tant qu'es mercadèrs estrangèrs òc èren obligats a satisfèr era leuda, que se crubraue peth rei en Bossòst,

en Vielha e en Salardú, ei a díder, enes caplòcs des tres districtes o bailies en qu'ère dividida era val²⁰³. Eth comèrç entàs aranesi ère ja des d'antic liure e de franc ena val e des deth privilègi de Joan I en 1387 siguec tanben entà toti es domenis deth rei d'Aragon. Jaume II en 1320, entà talhar bèri abusi cometuts contra comerciants des territòris vesins dera Val d'Aran qu'assistien ath mercat de Salardú e entà esvitar era decadéncia d'aguest, expedic un document autrejant indemnitat as que i anèssen. Alfons III qu'en 1328 concedic ara vila de Bossòst era celebracion d'un mercat setmanau e ath delà d'ua hèira annuau de ueit dies de durada, aufric ath madeish temps era reiau proteccion as que i anèssen. En 1337, era vila de Salardú, obtenguec de Pere III era facultat de celebrar dues hèires cada an, damb ua durada de dètz dies. Joan I, en 1387, autregèc un privilègi entà tota era Val d'Aran, autorizant ua hèira annuau de ueit dies ena vila de Vielha, eth sòn mercat setmanau siguec restablit o autorizat per Ferran eth Catolic en 1503²⁰⁴.

Entà contribusir ara major importància de bères hèires eximie deth pagament dera leuda as que i concorrien a eres; aguesta exempcion la consignèc Joan I respècte dera hèira generau de Vielha en privilègi dera sua instauracion en 1387, durant es quate prumèrs ans. En 1708 se decretèc e se concedic de nau era madeisha exempcion e a perpetuïtat²⁰⁵.

Era istoriadora catalana Núria Sales definís er important papèr que joguèc era Val d'Aran, ena Edat Modèrna. Era Val e eth sòn entorn constituïe er èish centrau deth comèrç d'importacion de mules ena Catalonha modèrna, plaçada en punt de contacte de Catalonha e Aragon, ath cant dera termièra francesa, devenguec istoricament un centre estrategic, non sonque pera situacion geografica, senon tanben pera situacion juridica que la convertie en un territòri privilegiat, que gaudie de fòrça franqueses fiscaus e comerciaus²⁰⁶.

Un des principaus ahèrs qu'auèc eth Conselh Generau dera Val d'Aran siguec eth de garantir eth respècte d'aguesti privilègis, e ath madeish temps contrarotlaue e gestionaue eth repartiment des franqueses en proporcion ara poblacion de cada terçon. Se reconeishie qu'era sua economia se basaue ena activitat comerciau, sense qu'era subsisténcia

des sòns abitants se metie en gran perill, e per tant aguesta se facilitaue e potenciaue. Existic un calendari de hèires a on era preséncia d'aranés siguec notabla, ua interconnexion entre eth mercat aranés e er aragonés e catalan, eth prumèr ère eth centre de provision de bestiar mular, eth segon coma proveïdor de cereaus, vin e òli entath consum aranés. Era hèira de Vielha damb 3000 mules venudes, amassa damb era de Salàs de Pallars ère ua des mès concurrudes de Catalonha ena epòca modèrna. Un memoriau de 1827, citat per Núria Sales, explicaue qu'en Catalonha li calien cada an de 12.000 a 15.000 mules naues e sonque ne produsie 500, era rèsta auien de vier donques deth comèrç transpirenenc – damb ua hèira de referéncia proxima ara Val d'Aran siguec era de Sant Martin de Sant Beat. Es hèires catalanes devenguien alavetz eth centre de distribucion de tot eth bestiar procedent de França²⁰⁷.

Eth pòrt de Vielha e er Espitau des Pontelhs, en aguest marc de relacions comerciaus prenen un papèr important. En Pirenèu centrau se celebrauen diuèrses hèires a on se comerciauven es mules: plan apròp ena Nauta Ribagòrça, Vilalhèr, Pònt de Suert (ena primauera) e Bonansa (a principis dera tardor); un shinhau mès luenh der ospici, Esterri d'Àneu, Benasc (començament d'octobre) Castelló de Sos (finaus d'octobre), o mès ath sud, en Catalonha, en Salàs de Pallars e en Verdú²⁰⁸, e, en Aragon, en Sariñena e en Barbastre. Eth comèrç de mules concernie a mercadèrs dera val d'Aure, de Comenge, de Couserans, de Pays de Fois, dera Ribagòrça, dera Val d'Aran, deth Pallars, dera Cerdanya, que portauen eth sòn bestiar tàs hèires catalanes e aragoneses²⁰⁹.

4.2.1. Es hèires de Vielha

Coma endonviadament ditz M. Àngels Sanllehy, era vila de Vielha ère eth lòc a on se celebrauen es principaus hèires dera Val d'Aran per dues rasons de pes: pera sua importància tant demografica coma administratiua e pera sua ubicacion en crotzament de camins deth pòrt de Vielha e eth pòrt dera Bonaigua²¹⁰.

Era prumèra referéncia documentau qu'auem dera hèira de Vielha ei der an 1387, quan Joan I autregèc era licéncia de celebracion d'ua hèira annau, qu'aurà lòc es ueit dies següenti ath dimars de Pasca. Entà atrèir marchants e heiraires per aguestes dates en caplòc d'Aran ère imprescindible garantir era accessibilitat. Des dera vessant meridionau dera serrada pirenenca, eth pas ère peth Pòrt de Vielha. Tà arténher aguest objectiu, dades es caracteristiques d'aguest pòrt calie auer un ostau o refugi en sòn pè, a on es mercadèrs e d'auti viatgèrs qu'anauen tara vila entara hèira e despús auien de tornar entàs sòns domicilis, s'es condicions meteorologiques èren dolentes, podessen hèr net o refugiar-se. Sonque trenta ans despús d'aguest privilègi reiau, es cònsols de Vielha aqueriren mejançant crompa er espitau de Sant Nicolau des Pontelhs entà hèr es foncions d'aguest ostau-refugi. Tant important ère auer aguest lotjament coma assegurar qu'eth pòrt e camin siguesse practicable entàs persones, animaus e mercaderies e se podesse crotzar damb eth minimum perilh possible tot er an. Sustot en tempsada de hèires, autant pes celebrades en Aran coma per aqueres a on anauen es aranesi a véner e a crompar.

Maugrat qu'era documentacion qu'auem des hèires de Vielha son deth sègle XVIII, aguestes ja se celebrauen fòrça ans abans. A principis dera dètz-e-ueitau centuria, en 1728, se reconeishec per reiau decretè es dues hèires annaus e eth mercat setmanau. Non s'especificuen es dates, per açò a peticion des conselhèrs aranesi Felip V les concretèc en 1737. Era prumèra hèira auie lòc eth dimars següent a Pentacosta e es ueit dies següents, se tractarie dera hèira de Sant Pèir qu'era documentacion des sègles XVI e XVII mencione. Era segona eth 15 de seteme e es ueit dies següents, coneishuda plan decennis abans e en aquera epòca damb eth nòm dera hèira de Sant Miquèu. Eth mercat setmanau se fixèc en dijaus²¹¹. Aguestes dates sigueren confirmades en 1755. Ua trentia d'ans despús, coma parionament heren moltes autes viles ena segona mitat deth sègle XVIII trasladant hèires dera primauera tara tardor, Vielha sollicitèc eth cambi de dates, se demanaue qu'era prumèra hèira, era de Sant Pèir, siguesse trasladada tà octobre, deth 13 ath 17. Coma rasons

justificatiues se hège referéncia ara manca de concurréncia pes dificultats de comunicacions²¹². Coma ben ditz Sanllehy, era croma de bestiar enes hèires d'Occitania e era reventa – un còp engreishat damb ferratges dera val- enes hèires deth sud ère un circuit basic. Ara ben, tà qu'aguest sistèma siguesse efectiu calie qu'era distribucion de donades des hèires siguesse avient²¹³.

A finaus deth sègle XVIII, enes hèires deth caplòc aranés se venie bestiar vacum, mular e porcèths e hormatges, i anauen fòrça botiguèrs catalans. Era hèira de Sant Miquèu, se venie fòrça bestiar vacum, bèri muls e shivaus. Era auta hèira, peth decret de 14 de març de 1783, se celebraue a mejan deth mes d'octobre, e i anaue plan bestiar mular, damb bestiar vacum, porcèths i oelhes que cromptauen es aragonesi, catalans, valencians, etc²¹⁴.

4.2.2. Eth comèrc de providiments tara Val d'Aran

Es dus testimoniaus *ad futuram rei memoriam* deth sègle XVII recuelhuts pera vila de Vielha en procès judiciu contra eth governador reiau d'Aran e d'outes autoritats araneses²¹⁵ destaquen era importància qu'auèc era circulacion de mercaderies peth pòrt de Vielha e era existéncia der ostau o casa der espitau.

Especiaument eth qüestionari der an 1606 hèt ena cort deth governador generau. Des dètz-e-sèt preguntes quate hèn referéncia ad aquesta qüestion. Era quatau pregunta demane as testimònis que ratifiquen qu'eth pòrt de Vielha ei camin reiau tà passar era gent que va d'Espanha tà França e de França tà Espanha, peth caplòc aranés e, atau, ei camin de trafic peth que passe fòrça mercaderia d'un règne a un aute ei vitalhes e aliments damb es que, ues autes tempsades der an, es abitants dera Val d'Aran se mantien. Un des tres testimònis respon dident qu'ei vertat e ac sap per auer-lo vist e auer passat eth madeish fòrça viatges òli, vin, blat, sau, capes de pastor, machos, mules e ua auta mercaderia e bestiar, anant e venguent d'Espanha tà França e ara invèrsa. Era pregunta següenta que ratifiquèren es testimònis didie que s'eth pedit pòrt en iuèrn non se

podesse passar redondarie en gran danmatge, perdicion e perjudici des praubi abitants dera Val e d'auti pòbles der entorn, perquè se perderie eth tracte e comèrç d'aqueri e impossibilitarie qu'en Aran se podesse víuer e abitar per èster tèrra esteril e pòc fructificant a falta de mantenements. Era quinzau qüestion hè referéncia ath risc dera dubertura d'un nau ostau apròp der espitau de Vielha: òc a ua lèga apròp der espitau de St. Nicolau des Pontelhs s'edificau quauque ostau o aute genre d'ostau serie causa qu'eth predit espitau non se poderie arrendar coma alavetz s'arrendau e non podent-lo arrendar serie impossible qu'aqueth se podesse sostier e mantier, n'administrar-ne en aqueth es oficis divins, ne d'auti actes de caritat qu'en aqueth se hègen, encara que, serie forçòs auer-lo de deishar per non auer renda ne d'auti emoluments suficients entà sostier-lo. Es testimònis ratificauen qu'er espitau non auie ua auta renda senon er arrendament. E hègen enfasi en eth hèt que durant es mesi der an que se podie crotzar eth pòrt de Vielha sense perill, lèu era major part des passatgèrs non harien parada en ostau der espitau se i auesse un aute apròp d'aquiu entà poder alongar era jornada e qu'en aguest non i anarien es òmes rics qu'alongarien era jornada e se n'anirien tath segon, e en espitau sonque se i alotjarien es praubi, tà préner era caritat e aumòina qu'en aqueth se les daue per orde dera vila e dera que non se poderie trèir cap profit e se perderie totaument per non auer-ne cap renda n'emoluments, senon eth que resultaue der arrendament d'aqueth damb eth que se mantenguie e damb aquerò que Vielha des sòns emoluments daue. Era darrèra pregunta deth qüestionari ditz: s'er espitau siguesse esbauçat e deishat, er ostau se deisharie e se perderie eth comèrç e tracte qu'en iuèrn se hè peth predit pòrt de Vielha, eth que redondarie en gran danmatge e totau destruccion des passatgèrs, mercadèrs e des abitants dera Val d'Aran e d'auti pòbles der entorn. Es testimònis ac confirmauen dident que s'er espitau non siguesse plaçat en endret a on ei, era major part der an non se poderie crotzar eth pòrt de Vielha e açò serie causa tà que se perdessen es tractes e relacions comerciaus, e convertirie Aran en tèrra inhabitable. Un des testimònis respon dident que sap molt ben que s'er espitau e ostau de Sant Nicolau

non s'auesse fondat a on ei, mès de ueit mesi der an serie impossible qu'eth pèdit pòrt se podesse passar, ja que cap persona gosarie d'aventurar-se'n non auent garantit eth restabliment o esmenda des sues persones e mercaderies s'eth mau temps les cuelhesse en pòrt, e sense dobeste perderien era vida e bens. Totun, s'eth pòrt se deishèsse de crotzar en iuèrn serie era rason de non poder abitar ena Val e serie forçat as abitants d'aquera a auer-la de deishar perquè es aliments e vitalhes damb que sobreviuen, qu'arriben peth pòrt e bèri mesi der an en còth d'òmes, sense poder passar machos ne cap aute genre de bestiar. Eth segon testimòni ratifique que s'er espitau non siguesse plaçat a on ei, durant ueit mesi der an ena Val d'Aran non poderien arribar cap genre de vitalhes, auti aliments, ne mercaderies per èster plan perilhós de crotzar eth pòrt quan i auie nhèu e gèu. Arrés gosarie passar-i per pòur de morir en aqueth, coma de facto moririen s'er espitau non siguesse aqui a on ei. Era Val d'Aran ère ua tèrra estèril e es aliments damb es que se mantenguien es sòns abitants passauen, e i auien de passar peth pèdit pòrt; aurien de deishar aguesta tèrra èrma e inhabitable se non existís er espitau de Vielha.

Des cinquanta quate articles deth testimoniau de 1688, tres reïncidissen ena grana utilitat der espitau e era idoneïtat deth sòn emplaçament tà garantir er abastiment de mercaderies e aliments ena Val d'Aran, sustot es ueit mesi qu'ère fòrça perilhós crotzar eth pòrt, damb es madeishi arguments qu'er anterior testimoniau.

Es clausules des arrendaments der espitau, dera prumèra mitat deth sègle XIX, hèn pògues referéncias ara activitat comerciau, mès enlà des pròpriament junhudes damb eth foncionament der ostau. Atau, en an 1839, s'establís qu'er arrendatari ath delà deth prètz der arrendament, auie de pagar, annaument, dotze duros peth subsidi de comèrç, ath delà, de pagar ara vila eth setzau, mieja pesseta, des beneficis der establiment.

Er espitalet de Senet

Quan passar eth pòrt de Vielha non ère perilhós, ei a díder, era tempsada der an, de quate a sies mesi depenen s'entà mai e junh i auie encara fòrça nhèu en pòrt, en ostau der espitau de Sant Nicolau des Pontelhs li hège era competència er espitalet de Senet, lheuath a ua lèga mès entath sud. Coma auem vist ena quinzau pregunta deth testimoniau *ad futuram rei memoriam* de 1606, es autoritats locaus dera vila de Vielha èren preocupats pera dubertura d'un nau ostau a pòga distància der Espitau.

Un shinhau despús, en 1609, dus jurats dera vila de Benasc, coma comissaris foraus des bens e drets dera Reiau Audiència deth règne d'Aragon, a instància des cònsols e universitat de Vielha, arrendauen foraument er espitau de Senet. Era manèra de hèr d'aguest arrendament, diferenta ara abituau que solien hèr conjuntament es autoritats des dus pòbles de Senet e Aneto, dirèctament sense era intervencion de cap poder extèrn, mos indique qu'eth caplòc dera Val d'Aran auie hèt gestions tà esvitar qu'er espitau ribagorçan, apròp de Sant Nicolau des Pontelhs, foncionèsse de manèra normau²¹⁶. Semble que non artenherien eth sòn objectiu e eth conselh de Vielha, eth 5 de junh de 1622, acordèc, pes diferències pr'amor der Espitalet de Senet qu'auien damb es dus pòbles ribagorçans, nomentar a Arnaut de Sopena, cònsol en cap, Bernat Binòs de Vielha e Joan Brugarol tà que cromptessen eth dret d'auer tauèrna, ostau e hòrn de pan des de Senet enquiara Pèira Bisbau (Peira Opisbau)²¹⁷ e, atau obligar as dus pòbles dera val de Barravés a tancar er ostau qu'auien.

Mès non assolidèren eth sòn objectiu, dètz ans despús, en 1632, es universitats de Senet e Aneto arrendauen a Sebastian Rodés de Gausac , er ostau nomentat er espitau de Senet e Aneto, per dètz ans. Er arrendament se pagarie damb òbres de milhora. S'auie de hèr eth losat de tot er edifici, hèr dues crambes naues, apraiar era ròba, hèr ua humenèja, un horn, ua arca damb ua capacitat de 10 *cafissos*, dus lhets, portar-i ua bota grana de vin, hèr es hièstres, pòrtes, minjadores, un mestraire, ua taula e ua caisha a on salvar eth pan. Aquesta òbra e milhores auien

d'èster acabades en cinc ans, tà Sant Joan de junh de 1637. Sebastian Rodés, ath long der arrendament, ath delà des prats pròpris der Espitalet de Senet, aurà es madeishes facultats e drets que quinsevolh vesin des dus pòbles ribagorçans, poderà aprofitar-se'n deth tèrme: plegar èrba, autant en tèrme comun coma des montanhes arrendades pes dues comunautats, tient sonque dera libertat d'un vesin e arren mès. Aurà ua trentia d'oelhes o crabes entath servici dera casa, o, mieja dotzena de vaques, que les poderà auer en tèrme de Senet e Aneto dera madeisha manèra qu'ac an es auti vesins, erbejant e peishent. Poderà véner vin, tostemp quate dinèrs per cantre mès car qu'ena tauèrna de Senet. Tostemp qu'es jurats de Senet e Aneto anèssen a visitar e afinar es mesures e pesi, eth predit Rodés auie era obligacion de dar-les de minjar. Eth pan se venerà a 1 sòu per *fanega* mès car qu'en hòrn de pan de Senet. Entà hèr es òbres, es dus pòbles, eth prumèr an, haràn comunau o vesiau. Ath delà, es dues universitats, li concedien era facultat d'aplicar eth dret de ban de 30 rals contra aqueri individús que li toquèssen es barrères des prats o li prenguèssen era èrba o anèssen a hèr huelha enes prats der Espitalet²¹⁸.

4.3. Eth camin deth Pòrt de Vielha

Hònt: Archiu fotogràfic CEC. Fotografia: Jaume Oliveras Brossa

Viatjar ena Edat Mieja e Modèrna aufrie granes dificultats, maugrat açò eth trafic pes camins europèus ère plan naut. Existien multiples motius entà viatjar: comèrc, peregrinatge, relacions diplomatiques, desplaçaments militars, desiri de conéisher mon, etc. Es camins, en generau èren de tèrra e èren plan deteriorats. Es desplaçaments se hègen a pè, en montures, carros... Eth viatgèr auie de suberpausar-se a nombroses dificultats e perills: trauessar bòsqui, rius e montanhes, enfrontar-se as atacs de bandits, suportar incompdables peatges, lotjar-se en incomòdes e insegurs ostaus. Es viatgèrs quan hègen eth camin a pè, era indumentària mèns avienta, qu'acabèc impausant-se siguec era deth

peregrin. Un capèth de feutre d'ala ampla e generaument redon que protegie deth solei e dera ploja. Ua ampla capa reforçada damb cuer qu'aumentaue era proteccion contra eth heired e era aigua e se podia utilizar coma manta entàs nets. Un parelh de sabates, lèu tostemp leugères, pòc avients entà hèr front as basses d'aigua de ploja, eth heired o eth desgast deth camin. Un petit morralet penjat ena esquia e ua bossa ena cintura, servien respectivament entà portar quauquarren de minjar – pan, hormatge, escares...-, bèth objècte, ròba, sòs, e en cas des peregrins era cedula d'identitat. Un bordon damb punta de hèr, mès naut qu'era persona, que servie tant entà amparar-se enes camins aurèstes des montanhes, tà crotzar rius, sautar barrancs e defensar-se des atacs de lòps, gossets, etc. Tanben solien portar un guinhauet e un gotet de cuer, atau coma un tròç de pèira de huec entà alugar huecs e codinar es peishi que pescauen enes rius damb un petit hilat de pòcha. Enes viatges a shivau, eth cavalèr s'auie d'equipar encara mès: eth capèth mès ample, era capa mès ampla, tà abrigar tanben eth shivau, e des deth sègle XII eth “ceramen”, capòta de tela impermeable tancada. Uns guants damb mitanes impedièn qu'es mans se gelèssen, e es “huesas”, fondes de pèth flexible, protegien es comes des chaupicades de hanga e, sustot, des “barces” e segalhs. Pera sua part, era cagira de montar solie èster ampla e pòc anatomica, damb “borrenes” nautes entà sostier as cavalèrs enes pendants pronunciades. Eth miei escuelhut supausaue tostemp ua decision importanta, ja que d'aguest depenie era velocitat deth sòn desplaçament. Damb freqüència non n'auie aute qu'es pròpies comes, que permetien recórrer uns cinc quilomètres per ora, ei a díder, uns vint-i-cinc o trenta ath dia. Se s'anaue a shivau, eth viatge ère mès comòde, maugrat açò non necessàriament mès rapid, fòrça viatges, shivaus, mules e somèrs anauen ath pas des qu'anauen a pè²¹⁹.

4.3.1. Eth pòrt de Vielha²²⁰

Eth pòrt de Vielha, tanben nomenat de Barravés, ère vist en començament deth sègle XIV coma era principau ligason de relacion entre era Val d'Aran e es tèrres ispaniques. Era comunicacion dera Val d'Aran vèrs eth sud ère dificil, ja que s'a de passar era serrada pirenenca per pòrts o còths dubèrts a grana nautada, que demoren barrats pes nhèus bona part der iuèrn. Es mès importants e per açò es mès transitats sigueren: eth dera Picada (2460 m.), en camin que des de Vielha a Les Bordes se dirigís tara val de Benasc; eth de Vielha (2435m.) que se dirigie tara val de Barravés per espitau de Vielha; eth de Bonaigua (2072m.) en trajècte vèrs Esterri d'Àneu e es Pallars. Ath delà d'aguesti passi, n'i auie d'auti mens transitats: Rius (2280m.) entre Arties e er espitau de Vielha; Colomèrs o Caldes (2500m.) des d'Arties o Salardú ena Val de Boí; Uelhicrestada (2425m.) entre Arties e Caldes de Boí.

Maugrat que ja a principis deth sègle XVII²²¹ aguesti pòrts que comunicauen era Val d'Aran damb era vessant meridionau deth Pirenèu, pera aspresa des montanhas, e dera molta nhèu que queiguie en eri, se didie que solien èster tancats lèu ueit mesi der an, sense poder-les crotzar, senon damb gran dificultat e perilh e açò hège qu'es naturaus dera val auessen de portar es sues provisions de França. En realitat, aumens es pòrts de Vielha e dera Bonaigua, pògui dies ar an demorauen tancats, sonque quan es condicions meteorologiques èren fòrça dolentes e es òmes, pagats pera vila de Vielha, en prumèr cas, e per tota era Val, en segon, destinats a mantier dubèrt eth camin e a guidar es viatgèrs que les volien crotzar considerauen qu'auie risc de pèrder era vida.

Atau ac dèishe molt clar era vila de Vielha enes articles deth testimoniau de 1688²²². Lo descriuen: ei un pòrt e montanha plan aspre, dolent e plan naut, desèrt e inhabitable; pendent ueit mesi der an cargat de nhèu, damb mès de dues canes de nautada de nhèu, ua tempsada longa. Entà hèr possible que damb mès comoditat e mens perilh se podesse crotzar aguest pòrt s'edifiquèc, ath sòn pè, entre es encastres deth pòrt de Vielha e era val de Barravés, en un lòc molt desèrt e desabitat, ua casa

nomentada Sant Nicolau des Pontelhs, dit totun er espitau de Vielha. Aquest edifici ei de fòrça utilitat tath ben comun e entà qu'eth gran nombre de gent que per eth passe non morisque. Eth pòrt era major part der an ei cubèrt de nhèu e damb era certitud de mau temps, passant aquest a fòrça vianants les cuelhec eth mau temps e en tot èster a punt de pèrder era vida e mercaderies. Era casa de Sant Nicolau ac esvite hèn es foncions de refugi e abric: fòrça viatgèrs arriben en ospici lèu mòrti e en eth se les hè es remèdis de besonh. Er espitau de Vielha ei edificat en un endret desèrt e aspre pera dificultat e totau aleujament des passatgèrs. En aquest se les ven pan, vin, carn e d'auti aliments, ath delà s'acuelhen e se da de minjar, béuer e aquerò de besonh tàs peregrins e d'auti praubi que per aqui passen.

4.3.2. Er arrendament deth pòrt

Es arrendaments des servicis dera comunautat, coma molt ben ditz M. Àngels Sanllehy, luenh d'èster ua autoalienacion de drets per part dera comunautat èren un repartiment des ahèrs entre es vesins, ei a díder, ua activitat complementària dera explotacion familiar agropecuària²²³. Èren es procediments utilizats tà curbir es besonhs dera comunautat, pr'amor que per un costat assegurauen eth proveïment de productes e era prestacion de servicis as vesins, der aute garantien eth finançament deth comun. Damb es arrendaments s'artenhie: uns dinèrs en efectiu qu'anauen ben entà sufragar es obligacions des pagaments a tèrme; se requitauen o rescatauen censaus, assumint es arrendataris eth deute comunitari; productes de consum coma carn, hormatge e vin pagats tàs minjades tradicionaus qu'a long der an se celebrauen ena vila; mantenença deth patrimòni comunau, damb es òbres de milhora e reparacion des edificis e establiments cedits en arrendament. Mès, era sua utilitat mès destacada ère qu'amendrien er endeutament comunitari, ja que toti aqueri sòs arrenhuts mejançant arrendaments supausauen un nombre menor de censaus e ues talhes redusides damb quantitats de dinèrs assumibles pes vesins. Era coesion comunitària tanben se vedec

molt beneficiada damb es arrendaments. Se refortilhaue eth sentiment de pertenença ara comunautat locau gràcies as condicions imposades sus era diferència de tracte que s'auie de dar as vesins respècte as forastèrs.

Damb er arrendament de servicis coma ac èren en Espitau des Pontelhs e eth Pòrt de Vielha, se garantie er aufriment d'un determinat servici ara comunautat. Normaument eth conselh dera vila de Vielha cedia ar arrendatari era infraestructura e er arrendatari auie de respòner dera sua conservacion, atau coma dera qualitat deth servici aufrít. A cambi se l'autorizaue a crubar un prètz determinat, que podie èster en espècia o en metallic. Enes contractes d'arrendament era vila estableie ues condicions que beneficiauen as sòns vesins deuant des forastèrs. Ua des diuèrses obligacions qu'auien es arrendataris, ath delà de pagar eth prètz der arrendament, ère eth d'assumir es despenses de convidades o minjades tradicionaus que garantien era celebracion hestiuua comunitària.

Amassades es autoritats locaus e vesins dera vila de Vielha en conselh se hège era adjudicacion der arrendament, abituaument a mejans d'octobre. Prealablament s'auien hèt publiques es condicions der arrendament e concorrien ena assemblada municipau es interessats. Ère escuelhut coma arrendatari eth vesin dera madeisha poblacion qu'aufríe major quantitat de sòs; aguest tà garantir eth sòn pagament auie de presentar uns avaladors.

Era documentacion que s'a conservat mos permet conéisher es caracteristiques des adjudicacions des arrendaments deth Pòrt de Vielha de sonque dues epòques: dera darrèra decada deth sègle XVI enquia mejan sègle XVII (1592-1647) e era prumèra mitat deth sègle XIX (1809-1848). Enes dues, es contractes son annaus. Ena prumèra epòca, eth periòde d'arrendament ère des dera hèsta de Sant Martin (11 de noveme) enquiara hèsta de Santes Creus de Mai (3 de mai). Mès quan er iuèrn s'alongaue parionament se perlongaue er arrendament. Açò succedic en 1630, eth 7 de març d'aguest an, eth conselh s'amassaue entà tornar a arrendar eth pòrt enquiath dia de Santa Quitèria (22 de mai), tàs animaus dera Val e enquiara vesilha de Sant Joan de junh (24 de junh) entàs des forastèrs. Quate ans despús, en 1634, eth 25 d'abriu era vila l'arrendaue

des de Santes Creus de mai enquiath 20 de junh. E en 1636, l'alongaue enquiara hèsta de Santa Quitèria. En arrendament de 1647-1648, eth conselh arrende eth pòrt "*pagant per cap de bestiar l'acostumat*" des de Sant Martin de 1647 enquiath 22 de junh de 1648. Eth prètz der arrendament se pagaue en dus tèrmes, es dates de pagament èren, d'abituda, era mitat tà Magràs e era auta entà Pasca de Resurreccion. En cambi, ena dusau epòca, ena prumèra mitat deth sègle XIX, eth periòde d'arrendament ère des der 11 de noveme enquiara hèsta de Sant Pèir (29 de junh). Er an 1846, era vila de Vielha subastèc *el passatge del Port*, nòm damb eth que se coneishie en sègle XIX ad aguest arrendament, pera grana necessitat que patie era Val d'Aran de segle e horment e d'auti aliments.

Er arrendatari, ath delà de pagar eth prètz d'arrendament, qu'eth auie aufrit auie d'assumir un seguit de despenes. En sègle XVII, auie de pagar eth vin, era carn, es hormatges e eth pan de bères convidades tradicionaus que se celebrauen en Vielha, e aquerò que s'auie consumit en conselh en moment d'adjudicar eth contracte. Tanben auie era obligacion de remunerar toti es jornaus destinats a apraiar e mantier dubèrt eth pòrt e de pagar es minjades des treballadors e des autoritats locals quan anauen a comprovar eth bon estat deth camin. Atau, en an 1636 era vila li ordenèc que paguèsse eth dia de Santes Creus, 40 liures pes convidades, mitgères de vin e per dues oelhes; quate mitgères mès de vin entàs proòms dera vila, e autes sies mitgères de vin en moment dera adjudicacion deth contracte e dètz rals peth vin que se beuesse en conselh. Es contractes d'arrendament dera prumèra mitat deth sègle XIX son plan mès detalhats qu'es deth sègle XVII, es obligacions pecuniàries der arrendatari son nombroses. Auie de pagar en liures de plata (1 liura de plata valie 16 rals e ua tarja de moneda aranesa), ath delà deth prètz der arrendament: 10 liures mès, dus durets d'òr vielhs entat sermon de Sant Miquèu, autes 12 liures entara celebracion deth conselh deth pròplèu arrendament, catorze mitgères de vin tà quan se repartie eth blat dera glèisa, 10 rals tàs cònsols e secretari e entara vesilha de Nadau auie de dar 10 liures de cera blanca bona tara glèisa. En 1846, tanben auie de pagar dus duros tara fabrica dera glèisa. E en an següent, 1847, quate

duros pera illuminària dera parròquia de Sant Miquèu de Vielha. Parionament, er arrendatari peth dret de passatge deth Pòrt, enquiar an 1825, auie d'assumir ua grana part des despenes des cerimònies dera hèsta dera Mair de Diu deth Rosèr, entre celebracions liturgiques e minjades.

Era hèsta deth Rosèr

Es obligacions damb era hèsta deth Rosèr dera vila de Vielha qu'auie er arrendatari deth Pòrt se centrauen en tres dinars principaument. Eth prumèr se celebraue eth dia deth Rosèr, ath que i auien dret d'assistir un membre de cada casa deth caplòc aranés. Ath delà, s'i mancaue bèth membre deth conselh, er arrendatari li auie de dar un present d'un quart de vin e mieja liura de carn. S'eth qu'ère absent ère un aute vesin, eth present ère un quart de vin. Totun, auie de provedir de totes es espècies: d'òli, sau e d'auti que siguessen de besonh entà codinar aguest dinar e eth de londeman, ac auie d'entregar as codinèrs, es qu'èren escuelhuts pes cònsols e pagats per arrendatari. Ad aguest dinar tanben i anauen toti es membres dera comunautat eclesiastica dera vila, era escòla e "*infanticos*", dus estudiants e dus fadrins. Era vila entà cada convidat li abonaue 6 rals per escòt, s'era carn codinada ère de Vielha. Mès aguesta non assumirie cap despena se se daue d'esdejoar as cònsols o a d'autes persones. Er arrendatari, parionament auie de premanir era taula e dar era lum de besonh, coma tanben eth pan que calesse tà toti es cònsols e convidats. Totun se hège cargue dera aumòina acostumada d'un bocin de pan e dues tasses de vin que se daue a cada praube que i hège cap.

A londeman se celebraue un segon dinar, ath que i podie assistir "*tota la prohominia dels que han portat banda o passats*", ei a díder, toti aqueri individús qu'auien exercit bèth còp coma autoritats locals, es prevèrs dera comunautat eclesiastica, er escolan e "*infanticos*". En aguest minjar, i auie d'auer un plat de poret. S'eth vin que se daue en aguest minjar non agradaue as cònsols, aguesti en podien crompar un aute, pagant-lo ar arrendatari.

As prevères qu'assistien as dus dinars se les auie de dar, a cada un, ua liura de carn e un pichèr de vin. Entad aguestes minjades, er arrendatari auie de pagar tres oelhes que se somauen as dotze que portauen es ramadèrs. Ua d'aguestes tres ère entà qui volerie era vila, mès jamès en concèpte de reduccion deth prètz der arrendament. Es despenes d'anar a cercar aguestes oelhes tanben les pagaue er espitalèr.

Eth tercèr dinar, tanben damb un plat de poret, ath que sonque èren convidats es cònsols, auie lòc eth dia que se passauen es compdes deth Rosèr. Era lenha de besonh entà toti aguesti dinars s'auie de hèr enes madeishi bòsqui a on es auti vesins dera vila podien hèr lenha; s'er arrendatari la hège en un bòsc vedat serie castigat.

Fin finau, es sues obligacions tanben includien ua despena de seishanta rals entara cerimònia dera vesilha deth Rosèr, ara qu'assistien es cònsols. E entad aguesta hèsta auie de dar ath governador d'Aran e ath jutge, a cada un, ua miegèra de vin e un parelh de porets.

Es obligacions de daurir e d'apraiar eth camin

Es obligacions der arrendatari deth Pòrt de Vielha se centrauen en garantir era circulacion de passatgèrs tot er an peth pòrt, auent-lo dubèrt e en bones condicions. Eth camin, dera vila de Vielha enquiath limit mès meridionau deth sòn tèrme, ena Pèira Bisbau, ère dividit en tres trams. Eth prumèr tròs, ère cuert e arribaue enquiath Pontet, aciu ère era vila qu'auie de hèr era mantenença e hèr-lo accessible, atau entàs hèires, se i auie nhèu, ère aguesta qui ère obligada a trincar-la e daurir camin. Eth tercèr e darrèr segment, tanben cuert, ère responsabilitat der arrendatari der espitau de Sant Nicolau des Pontelhs, comprenie des deth prumèr marrèc deth Plan d'Espòna enquiara Pèira Bisbau. Era seccion mès longa, entre aguestes dues parts deth camin ère de competència e déuer der arrendatari deth pòrt.

Es obligacions d'aguest arrendatari, ja començauen en Pontet o palanca qu'eth auie de mantier, e era part iniciau deth sòn tròs de camin, qu'ère bòsc, entà daurir-la, en sègle XVII, era vila li auie de facilitar eth bestiar

vacum, en cambi en sègle XIX, era vila non n'ère obligada. Ena dètz-e-setau centuria, tà garantir-ne era circulacion, auie d'auer uns òmes tostemp entà apraiar-lo, tà hèr de guides e ajudar a pujar eth bestiar en cap dera Gerbosa.

Es contractes deth sègle XIX, dan mèns informacion. Totun, er arrendatari ère obligat a auer en bones condicions eth pòrt, sustot en temps de nhèu, facilitant eth pas. En cas que i auesse bèth mau pas e se desgracièsse bèth cap de bestiar l'aurie de pagar. Non podie demanar cap gràcia per rason de contratemp en pas deth pòrt, ara ben, se non l'apraiaue degudament, ère facultatiu as regidors de Vielha hèr-lo reparar e assumir-ne es despenes. Entre es sòns trabalhs i auie es d'apraiar e costejar-ne es despenes, es passi qu'es regidors li demanauen, tostemp que siguesse possible. Tanben auie de pagar es jornaus que calesse tà condicionar es parets e d'auti passi dolenti, aguesta despena se descompdaue deth prètz der arrendament. Mès cada an, enes contractes d'arrendament n'i auie obligacions concrètes, atau en 1819, er arrendatari auie d'apraiar era capèla deth camin deth pòrt e eth pilar deth Pontet, a gost des regidors e tostemp qu'ac demanèssen. Agust madeish an, era vila li demanèc que li dèsse ua massa de hèr de vint liures de pes, un "*prepal*" de vint-e-sies liures, dus "*trencas*" de sèt liures cada ua. E ans despús en 1839, que bastisse un pilar ena "Roqueta Roja", aqui u a on li indiquèssen es regidors.

En an 1846, s'alongue eth periòde d'arrendament deth pòrt enquiara hèsta de Sant Pèir (29 de junh), e enquia aguest dia er arrendatari auie d'auer dubèrt eth pòrt permetent qu'es montures podessen passar comodament cargades. Ath delà, s'especifica coma ac auie de hèr: auie de daurir enquia tocar tèrra en marrèc *Aubac*, era trauèssa dera Creu, enquia mieja Cometa, es trauèsses deth Cap deth Pòrt. E, tanben, enquia tocar tèrra e apraiar ben e degudament es auti passi que poderien èster perilhosi. Se i auie bèth pas dolent ena Gerbosa e autes parts deth camin, auie de hèr es parets e empèirats e retirar-ne es pèires que podessen incomodar eth pas. En cas que se perdesse quauque animau enes predites trauèsses, per non èster dubèrtes enquia tèrra, anarie a cargue der

arrendatari pagar es animaus que se damnatgèssen o se perdessen, coma parionament es mercaderies que portauen. Auie d'avisar ar ajuntament, comunicant-lo prealablament as regidors, tostemp qu'es traginèrs non auessen entàs hèires en bon estat es trauèsses deth Cap deth Pòrt. Tanben auie de daurir des dera Roqueta Ròja enquiath Cap deth Pòrt, enquia tocar tèrra, e en cas que i auesse grana quantitat de nhèu, auie de hèr es marrècs pro prigons, tà esvitar-ne que cap animau podesse gèsser deth camin. En cas de queisha o reclamacion de bèth un des passatgèrs que i auesse quauque pas perilhós e er arrendatari non l'auesse apraiat o compòst, es regidors èren liures d'enviar-i òmes expèrts tà apraiar aguesti passi a cargue d'aqueth. En an 1847, s'establic que tostemp que i auesse bèra queisha, confirmada, qu'eth pas deth pòrt non ère en bon estat, er arrendatari serie sancionat damb una multa de quate liures.

Eth dia deth vediau

Era vila de Vielha auie un dia dedicat a apraiar eth camin deth pòrt, coneishuda damb eth nòm deth dia de Vediau. Agust dia anauen tath Espitau des Pontelhs un membre deth conselh dera vila, un proòm a shivau d'ues cavaleries, damb un traginèr qu'amiaue es animaus. Er espitalèr les pagaue era despena d'aguesti e, ath delà, annaument, per apraiament deth camin dues oelhes bones, cent vint-e-sies liures de pan moret e ueit cantres de vin. Eth contracte der an 1828, se hig qu'auie de pagar ath traginèr, que portaue damb es sòns animaus ath cònsol e ath proòm, quate pessetes peth jornau des dus machos, e tanben se ditz que se per contratemp non se podie realizar eth vediau, quedaue comprometet er arrendatari der espitau a pagar onze duros as autoritats locaus de Vielha, e aguestes ac auien d'emmerçar ena reparacion deth camin deth pòrt. A compdar deth 1832, se dèishe de celebrar aguest dia, mès s'impause era obligacion der espitalèr de pagar, annaument, dotze duros e serà er ajuntament qui apraiarà eth camin eth dia que considèrè oportun²²⁴.

Es traginèrs e «dorses»

En testimoniau *Ad futuram rei memoriam* de 1606²²⁵, era vila de Vielha rebrembe qu'eth pòrt de Vielha ath delà d'èster ua montanha desèrta, nauta e dangerousa, ueit mesi der an ei cargada de nhèu mès de dues canes de nautada. Atau que se non siguesse era diligéncia dera dita vila de Vielha en senhalar e hèr camin peth pèdit pòrt en aguesta tempsada de nhèus, serie impossible que per aqueth podesse passar cap persona. Es cònsols e conselh dera vila, cada an, nomenten traginèrs que son particulars, òmes practics e expèrts, tà qu'agen en compde e se n'encueden de daurir e hèr camin peth pòrt.

Era vila de Vielha auie era obligacion d'apraiar eth pòrt e entà hèr-ho l'arrendaue annaument a un particular qu'assumie era obligacion de mantier eth pòrt transitable, ben senhalizat e damb "portejadors" qu'èren òmes que, ath delà, de hèr es trabalhs de mantenement e reparacion deth camin, assistien e ajudauen as traginèrs e passatgèrs, damb es sues mercaderies e animaues, a passar eth pòrt en iuèrn e es mesi qu'ère mès perilhós crotzar-lo pera nhèu e eth gèu. Er arrendatari auie d'auer tostemp a sies òmes coma traginèrs e entàs hèires a ueit e auien d'auer dubèrt eth pòrt tostemp. Quan es cònsols de Vielha manauen qu'anèssen a daurir eth pòrt, aguesti èren obligats a anar-i a daurir-lo. Es autoritats locals de Vielha auien de conéisher e dar eth vistepatz as òmes escuelhuts entà hèr aguest ahèr. Aguesti èren remunerats per arrendatari que crubaue un dret de portatge des deth mes de noveme enquia mai²²⁶ as animaues que crotzauen eth pòrt, era quantia deth quau ère fixada peth comun dera vila. Quan er iuèrn s'alongaue e es mesi de mai e junh contunhaue estant molt perilhós crotzar eth pòrt pes dangerouses condicions meteorològiques, tanben se contunhaue dant eth servici de traginèrs. En an 1634, damb era prolongacion deth servici er arrendatari se comprometie a auer eth pòrt dubèrt e destinar-i un òme de contunh entà apraiar eth camin e tà ajudar a pujar eth bestiar en cap dera Gerbosa e garantie qu'entara hèira se poderie passar sense problèms²²⁷. En an 1646 ara ora d'arrendar eth passatge deth pòrt, ua des sues clausules

establie qu'er arrendatari auie de dar avís damb pro de temps as autoritats locals de Vielha quan eth traginèr non auesse, entàs hèires, en bon estat es trauèsses deth Cap deth Pòrt²²⁸. Se i auie marchants quan non ère tempsada de hèires, e es traginèrs non auien podut acordar damb aguesti mercadèrs un prètz peth sòn trabalh, es cònsols fixauen aquerò qu'auien de crubar²²⁹. Es traginèrs auien cèrta autoritat ara ora d'organizar eth pas peth pòrt, se vedien qu'ère plan perilhós, peth mau temps, crotzar-lo podien obligar as traginèrs e as individús que portauen bestiar a tornar-se'n, e non volent-lo hèr e se perdesse eth bestiar, eri non serien obligats ad arren. Aguesti òmes anauen equipats damb "*mitanal*" (non sabem qu'ei), "*gallas*" (rampons), "*bordó*" e "*singla*"²³⁰.

Tot indique qu'ara fin deth sègle XVIII ja non existien es traginèrs guida deth sègle XVII, mès òc que i auie uns auti individús que se guanhen era vida crotzant eth pòrt. Era sua descripcion mos ajude a conéisher coma anauen equipats es antics traginèrs. Aguesti òmes èren es "*dorses*" qu'èren es individús qu'anauen a cercar es proveïments de vin e òli en espitau de Sant Nicolau des Pontelhs tà portar-les tara vila de Vielha.

Tà conéisher eth sòn trabalh, ei interessant auer presenta era descripcion que hè eth magistrat, escriptor e viatgèr espanhòu dera ilustracion Francisco de Zamora Peinado (1757-1812), ara fin deth sègle XVIII, en sòn diari de viatges per Catalonha²³¹, deth dur camin. Entad eth aguest pas ère fòrça perilhós en iuèrn e tanben es mesi de noveme e abriu, ja que bèri còps arribaue a èster barrat tàs animaues liures de quinsevolh espècia, e , entàs cargats, enquia mai. En aguest periòde de temps passauen bères personas dera manèra següenta: se metien enes pès ues ferradures de quate puntes nomentades "*gallas*", e ena man un garròt nomentat "*bordó*", que parionament a ua punta. Damb aguest equipament emprenien era pujada deth pòrt entà anar tar espitau. En espitau aguesti òmes prenien es pèths o bots qu'enquia aqui auien portat es cavaleries e estacant-les plan fòrt se les metien en còth junhuts ath cap damb ua singla que nomentauen "*ternera*". D'aguesta manèra emprenien era pujada enquia arribar en cap deth pòrt, a on, deishant es bots en tèrra, uns còps se seiguien dessus deishant-se queir des d'aquera nautada, portant deuant

eth *bordó*, inclinada era punta vèrs es sues cames, es qu'auien estirades entà deuant. E atau i baishauen des deth cim as pès dera montanha en pòc de temps. Se non n'i auie fòrça nhèu, en auer bères planhères, alavetz non se seigiuen senon qu'ac anauen arrossegant damb era madeisha còrda que portauen en cap. D'aguesta manèra non sonque baishauen eri senon es auti que crotzauen eth pòrt. Coma quauqui còps se solien trincar es bots que non èren des que les portauen, entà acreditar era pèrta, aquestes *dorses*, a més des airines nomentades, tanben portauen ua clau e un cordilh entà cóser era trincada. Ara fin deth sègle XVIII, ja son pògui es òmes que se dedicauen a hèr aquest transpòrt, abans èren mès. Francisco de Zamora acabe eth sòn explic dident qu'en aquest pòrt devenguien diuèrses desgràcies, especiaument des que lo passauen sense prevencion e sense conéisher-lo. I auie lauegi es dies de calor; e tà esvitar provocar-ne damb eth resson der aire, sauven un gran silenci²³².

As contractes d'arrendament deth passatge deth pòrt dera prumèra mitat deth sègle XIX non se nomete as traginèrs, sonque se nomete un còp en contracte de 1846, eth que mos indique qu'eth servici d'auer dubèrt eth pòrt ja non ère tant eficaç coma en sègle XVII. Entàs hèires ère era vila dirèctament forçada pes mercadèrs de bestiar qui daurie eth camin pera nhèu, tanpòc existie eth servici de guidatge. Per aquesta rason, segurament, Pascual Madoz ditz que des de noveme enquia junh ei intransitable pes cavaleries, sonque es dies de bon temps lo crotzauen bères persones. Mès, coma era economia dera Val d'Aran se basaue ena ramaderia e depenie deth comèrç des animaús e coma es hèires mès importantes se celebrauen en iuèrn quan ère mès dificil crotzar eth pòrt, es aranesi en dues epòques der an (es tempsades de hèires) hègen incredibles esfòrci tà qu'es cavaleries podessen crotzar era serrada. Es comerciants demorauen, damb es sòns nombrosi convòis de cavaleries entà véner, qu'eth dia qu'auien d'entreprèner camin tà anar entàs hèires siguessen solelhats e, s'atau èren, se daurie camin damb gran nombre de bueus caushigant era nhèu²³³.

Es punts de referéncia deth camin o guides

Eth prumèr trabalh qu'auie er arrendatari ère senhalar ben eth pòrt damb barres e lates, e les auie de plantar aqui a on es autoritats locals dera vila de Vielha li indiquèssen. En bèri uns des contractes annaus d'arrendament s'especifica a on auien d'èster plaçades. Atau, en an 1626, s'auien de plantar: ua en *Pontet*, ua auta ena trauèssa de *Montanèro*, tres ena trauèssa deth *Cap deth Sarrat*, mès enlà d'aguest cap en vista dera *Coma*, ua a mieja *Coma*, ua auta ara vista e coma des dera que se ve eth *Cap deth Pòrt*, ua auta ath pè deth *Plan de Fontfreda*, ua auta en cap d'aguest plan, ua auta ena *Creu de Todolopalo (Tropalo)*, ua auta en pè der *Apitradé*, ua auta en *Apitradé*, ua auta ena *Roqueta*, ua auta en *Cap deth Pòrt*, ua auta en *Cap dera Picada*, ua auta en *Cosdemà dera Picada*, ua auta en *Pau*, ua auta en *Cap dera Via Nova*, ua auta en *Collauplat*, dues autes ena escala deth *Pishader* e ena predita trauèssa enquiara vista de *Còth de Hòro* ues autes tres. Totes aquestes barres son ena vessant septentrionau deth pòrt, en cambi, en 1632, tanben manèren plantar-les ena vessant meridionau. Es traginèrs auien de senhalar eth pòrt, començant dera part de delà deth Pòrt ath *Plan dera Espòna* damb barres enquiath cap deth bòsc: en aqueth plan, sies barres; de *Gerbosa* ath *Pau*, ua; entre eth *Cap deth Pòrt* e eth *Pau*, dues; en *Aprotader*, tres; en *Coll de Todo lo Pallo*, ua; e deth *Clot de Todo lo Pallo* enquiath *Cap de Sarrat*, quate; deth *Cap deth Sarrat* enquiath bòsc ues barres.

Aguesta obligacion der arrendatari se mantenguie encara ena prumèra mitat deth sègle XIX. Es contractes dera dètz-e-nau centuria establien qu'aquestes guides s'auien de plantar abans que comencèsse a nheuar. En an 1816, es punts a on s'auien de plaçar èren es següenti: ua en marrèc deth *Sarrat*, ua auta ena trauèssa d'aguest *Sarrat*, ua en *Cap dera Cometa*, ua auta en *Plan de Fontfreda*, ua auta en *Cap deth Pòrt*, ua ena trauèssa dera *Escala*, ua auta en *Collaupla*, ua auta en hons des *Ròques* e aqui a on siguessen de besonh. En 1842, es barres se plantèren: ua ena trauèssa deth *sols deth Sarrat*, ua auta en estriu d'aguesta trauèssa, ua auta en *Pau de mig Sarrat*, ua auta en cap der esperon, ua auta en marrèc *Aubac*, ua

auta en sols dera Cometa, ua auta a mieja Cometa, ua en Plan de Fontfreda, ua auta dessús deth Plan de Fontfreda, ua auta en Pishader deth sols deth Pishader, ua a miei Pishader, ua auta en Cap deth Pòrt, ua auta ena Escala deth Cap deth Pòrt, ua ena segona Escala, ua auta ena Roqueta Roja, abans d'arribar en Pau, ua auta en Pau del Cal de les Arroques, ua ua auta en barranc de Còth de Hòro, ua auta en aguest còth e dues enquiath Cap de la Gerbosa. En aguest contracte s'explique coma èren aguesti punts de referéncia o guides e coma s'auien de plantar: auien d'auer dètz-e-ueit pams de nautada e ua barra de tirar de granor; e se clauauen tres pams laguens de tèrra e non sus era nhèu. Er arrendatari, tanben, s'obliguèc a hèr un pilar de caudia e pèira, de dètz-e-sèt pams de nautada sus era tèrra e cinc pams en quadre, que bastirie aqui u a on l'indiquèsse er ajuntament. Dus ans despús, en 1844, li manèren l'heuar un aute pilar ena Roqueta Roja de sèt pams d'amplada e setze de nautada.

Es obligacions der espitalèr de mantier eth camin dubèrt

Eth mantenement e dubertura deth camin que crotzaue eth pòrt de Vielha non ère obligacion der espitalèr, coma ac demòstre eth hèt qu'en an 1632, en contracte d'arrendament der espitau i auie ua clausula que didie: "*Si a les fires del Pont de Suert i de Vilaller, que són per Pasqua i per Pentecostes, a la vila de Vielha li serà convenient de no obrir el port, que l'hospitaler no pugui demanar cap interès a la vila per les dites fires*". Er arrendatari der espitau, sonque, ère obligat a daurir eth barranc dera Gerbosa tostemp que siguesse requerit pera vila de Vielha, parionament, auie d'apraiar eth camin des deth prumèr marrèc deth Plan dera Espòna enquiara Pèira Bisbau. Aguest tram deth camin deth pòrt, ère responsabilitat sua, atau, ena tempsada de hèires, o milhor dit, es dies qu'es mercadèrs auien de crotzar eth pòrt tà anar tà bèra hèira, auie d'auer eth camin dubèrt e se calie daurir-lo damb es sòns machos, en cas de non auer-ne en espitau ac auie de hèr damb pales e pioishes. En mes d'agost 1832 er espitalèr auie de bastir quate pilars hèts damb pèira e caudia ena part meridionau deth pòrt a on er ajuntament de Vielha

determinèsse, de sies pams dera val de granor e tretze o catorze pams de nautada, e ath dessús de cada un d'eri auie de collocar ua barreta de hèr e ua sageta que marquèsse era direccion.

4.3.3. Eth dret de passatge o tarifes

Er arrendatari pes trabalhs de mantenement, dubertura e entà garantir un pas segur peth pòrt crubaue ues tarifes des animaus que lo crotzauen; era vila les aprovaue annaument. Auem donades dera darrèra decada deth sègle XVI e dera prumèra mitat des sègles XVII e XIX. Es prètzi non an continuïtat, en cada arrendament es quantitats a pagar càmbien. Atau, sabem qu'en an 1592 se pagaue eth doble per bèstia de sèra, 2 rals, que per bèstia de bast o aubardèra 1 ral; per cada cap de bestiar mular, 1 ral, e de bestiar vacum, tres targes²³⁴. Respècte ath bestiar menut, se diferenciaue eth bestiar propietat des vesins e comunautat dera vila de Vielha deth dera rèsta d'aranesi, es prumèrs pagauen 6 ardots e es segons 2 targes. Cinc ans despús, en 1597, sonque i a distincion des animaus segontes s'eth propietari ère aranés o forastèr. Es machos de tragin, autant es dera vila coma es dera rèsta de vesins dera Val d'Aran, pagauen 10 ardots/bèstia. Çò de madeish passaue damb eth bestiar mular, que toti pagauen 1 ral/bèstia. Es rossins o egües herrats o damb aubarda, 2 rals. Es somèrs, 1 ral e miei. En cambi, es forastèrs auien de pagar per cada macho de tragin, 1 ral e per cada bueu o vaca, 12 ardots. En an 1602 era vila se comprometec a abonar dirèctament ar arrendador miei ral per bèstia, sonque deth bestiar forastèr, entara hèira de Sants Simon e Judes (28 d'octobre). En arrendament de 1605, era origina deth propietari des animaus ei important. I auie uns animaus que non calie saber a qui pertanhien, ja que toti pagauen çò madeish: eth bestiar mular, 1 ral per bèstia; es somèrs, 1 ral e miei; es "*guarans*", 6 rals; eth cap de bestiar vacum, 3 targes. Mès, entàs cavaleries ensèrades se diferenciaue entre es pròpies des vesins dera vila de Vielha, que pagauen 1 ral, era mitat de çò qu'auien de pagar es des forastèrs, aciu tanben incluididi era rèsta d'aranesi, qu'ère 2 rals/bèstia. Era causa se complicaue un shinhau mès

damb eth bestiar de bast e d'aubarda, en aguest cas, i auie tres prètz diferents: es animaus dera vila èren francs des de Sant Martin enquia Nadau, es dera rèsta de vesins d'Aran pagauen miei ral per cap e es forastèrs eth doble, 1 ral. En 1621, s'unifiquen es tarifes e sonque es machos embastats dera Val d'Aran, aciú includida era vila de Vielha, abonauen era mitat, miei ral/cap, qu'es forastèrs, 1 ral/bèstia. Tà toti es auti animaus toti auien de tributar era madeisha quantitat.

En sègle XIX, es causes son molt mès senzilha, er arrendatari sonque podie crubar un sòu de plata per cada montura, tant s'aguesta siguesse de forastèrs coma propietat de bèth vesin de Vielha. Tanpòc se diferenciaue s'aguesta bèstia ère damb sèra o sense. Entàs somèrs e shivaus, se crubaue era madeisha quantitat. Es tarifes sonque s'aplicauen es mesi der an, deth dia 11 de noveme enquia hèsta de Sant Pèir (29 de junh), qu'eth pòrt ère arrendat, era rèsta der an non, ja que non i auie arrés encargat de mantier eth pòrt.

4.4. Es arrendaments des montanhes e bòsqui der espitau de Vielha

4.4.1. Er arrendament des montanhes der espitau²³⁵

Aquerò qu'anticament ère un solet territòri, er isclet de Sant Nicolau des Pontelhs, senhoria jurisdiccional dera vila de Vielha enquia fin deth sègle XVII, a compdar dera dètz-e-ueit centuria se segreguèc en districtes o zònes diferenciadas. Atau, s'abans er espitalèr o arrendador der espitau de Vielha, coma baile, exercie era justícia e governaue tot eth tèrme en nòm e representacion des quate cònsols deth caplòc aranés e s'arrendaue cada sies ans coma un tot, ara ei dividit en dues zònes diferenciadas: es montanhes, airau a on er espitalèr sonque a uns limitats drets de pastura entàs sòns animaus, ara son un arbitri mès dera universitat de Vielha e son arrendades dera madeisha manèra qu'era rèsta des montanhes locaus d'aguesta poblacion; e eth tèrme pròpri der espitau, que sonque comprenie es prats immediats ara glèisa e ar ostau e es plans mès apròp.

Sabem, gràcies as testimoniaus deth sègle XVI e XVII, qu'era vila de Vielha mantenguie era glèisa e er Espitau des Pontelhs damb es rendes que ne treiguie der arrendament des montanhes d'aguest territòri, pòga informacion mès mos a arribat. Mès sabem que ne solie crubar ues quaranta liures annaus, ja qu'eth 18 de junh de 1639, eth conselh de Vielha acordèc qu'aguesta quantitat s'auie de pagar damb moneda d'Aragon, coma parionament hègen es arrendataris des autes montanhes municipaus²³⁶. Era preséncia de vaques de vesins deth caplòc aranés tanben ère abituau. Er espitalèr pagaue, annaument tà Sant Miquèu de seteme, 24 rals "*jaquesi*" ara vila en concèpte de dèime de hormatges der espitau, pes vacades qu'aquiu i peishien, tan pròpies coma de d'auti proprietaris²³⁷. Ara fin der an 1644 eth conselh de Vielha concedic ar espitalèr eth dret de meter-i ramades, informant prealablement as cònsols.

Er espitalèr crubaue eth dret de passatge des d'antic, mès a compdar der an 1562, degut a ua senténcia arbitrau dictada per ua disputa pes pastures entre es viles d'Arties e Vielha, sonque podie crubar-ne dus caps de bestiar menut d'anada e d'auti dus de tornada des ramats qu'anauen a erbejar enes montanhes de Vielha e Arties. A compdar d'alavetz, era vila d'Arties auie de dar pas franc ara vila de Vielha peth bestiar que passarie pes "*froenchs, fexa y montanya de Estany Redó*", dera sua propietat, tà anar a pèisher ena montanha der espitau. Totun, era vila d'Arties podia passar dues ramades de bestiar peth tèrme der espitau sense pagar-ne arren, des dera Pèira Bisbau enquia Rius anant tostemps pera dralha. Damb era senténcia es dues viles sigueren obligades a pagar, annaument, ua arròba d'òli pera illuminacion dera glèisa de Sant Nicolau des Pontelhs, e en sòn compliment era vila d'Arties pagaue, cada an, a Vielha tretze rals²³⁸. En cambi, s'en crubaue passatge des bestiars de lan que passauen peth tèrme der isclet der espitau. A compdar der an 1840 s'estipulèc que de ueitanta a cent dètz caps, er espitalèr, ne crubarie un duro e se non arribauen a ueitanta non en crubarie arren.

En sègle XIX, quan es autoritats dera vila arrendauen es montanhes der espitau delimitauen damb precision es drets, tant des ramaders que les

lotjauen coma es der espitalèr. Ath delà, i auie un espaci reservat entath bestiar des vesins de Vielha, es ramades nauvengudes non podien entrar en Plan dera Espòna: des deth barranc dera Gerbosa enquia uns quaranta passi mèns enlà dera pleta, que se trapaue dejós es ròques dera partida deth madeish nòm campant tath tuc de Hòro; enquiath 10 d'agost. Tanben, aguesta restriccion se deuie ath hèt que per aguesta zòna discorrie eth camin deth pòrt e per aguest es mesi de junh e juriòl solien passar es machos cargats de taules dera explotacion forestau des bòsqui des Pontelhs. Er arrendatari des èrbes podie entrar damb eth sòn bestiar eth prumèr de junh de cada an, mèns non podie hèr pleta d'anhèths ne de cap aute bestiar en Cap deth Plan, especiaument en endret nomentat era Pleta der Auet. Es ramadèrs arrendataris des parts nautes des montanhes, enquia St. Matèu (21 de seteme) es anhèths, e St. Miquèu (29 de seteme) es oelhes, non podie hèr baishar es ramades. A compdar d'aguestes dates podie baishar eth bestiar enquiara zòna coneishuda damb eth nòm des *Tres Faigs* deth cap deth Plan der Espitau e podien entrar en prat de Sant Nicolau e ara rèsta deth tèrme pròpri der espitau. Enquiara tercèra decada deth sègle XIX, es ramadèrs ribagorçans non podien portar enes montanhes der espitau ègües ne cap aute bestiar gròs coma ère vacuum ne mular. Posteriorament òc que les permeteren méter ègües, mèns aguestes non podien baishar dera ressegadora de Conangles enjós, tà esvitar-ne es possibles maus que poderien ocasionar, enquia que non abandonèssen era zòna es machos des traginèrs que transportauen es taules ressegades enes ressècs.

Er arrendatari non podie privar ar espitalèr de pèisher enes montanhes eth bestiar dera sua carnissaria, ua ramada d'ua ueitantia de caps a prumèrs deth sègle XIX e d'uns dus cents a mejan sègle, mèns aguesti animaús non podien anar tà Molières, ne mèns enlà deth barranc dera Espòna. Er ostalèr, a mejan sègle XIX, podie hèr pèisher es dus parelhs de bueus qu'auie aqui a on anèsse eth bestiar deth ramadèr qu'auie logat es montanhes e, ath delà, méter onze vaques pera montanha. Eth tèrme pròpri der espitau, tanben se lo reservaua era vila coma zòna a on pasturar es machos de tragin dera vila destinats ath transport de husta,

as montures des clients der ostau e des passatgèrs. Er espitalèr auie de tancar eth prat de Sant Nicolau, qu'ère reservat entad eth, tà esvitar qu'entrèssen d'auti animaus. Ua des obligacions deth logatèr des montanhes der espitau ère era de hiemejar damb eth sòn ramat, annaument, durant ueit dies eth Plan der espitau. En an 1845, eth contracte establie qu'eth segon an d'arrendament era vila receberie dus gossets boni de dotze mesi. Er espitalèr non podie impedir qu'eth bestiar que pujaue tàs montanhes der espitau ocupèssen es bòrdes senon èren ocupades per passatgèrs, e en aguest cas o quan arribauen animaus de mercadèrs, er arrendatari auie de desocupar-les.

Era carnissaria der espitau, a principi deth sègle XIX, ère formada coma maxim per tres vaques que s'alimentauen damb era èrba des Prats pròpris der espitau e en Plan enquiath dia de Sant Miquèu de seteme; e uns entre ueitanta e nauranta caps de bestiar menut. Non podien pas anar a pasturar en Molières ne tanpòc mèns enlà deth barranc deth Plan dera Espòna. Toti aguesti animaus auien d'èster destinats ara manutencion dera casa e non entà comerciar. Ans despús, eth nombre d'animaus augmente: en 1824, s'amplie a sies es vaques; en 1832, ja son nau; en 1839, s'incrementèc enquiàs cent quaranta eth nombre de caps de bestiar de lan; e er arrendament de 1844-1848, ja son onze es caps de bestiar bovin e contunhen estant eth madeish nombre d'ovin.

Es ramadèrs ribagorçans en logar es montanhes der espitau, ath delà deth prètz acordat der arrendament que pagauen dirèctament ara vila de Vielha, auien de hèr pagaments puntuaus ar espitau. En 1808, aueren de pagar 8 duros entà crompar ròbes tara glèisa der espitau.

4.4.2. Er arrendament des bòsqui der espitau²³⁹

Es bòsqui des Pontelhs tanben, a compdar deth sègle XVIII, se convertiren en un arbitri dera vila de Vielha. Dera explotacion forestau d'aguest territòri sonque auem informacion a compdar der an 1808. Eth contracte d'arrendament signat aguest an didie qu'er arrendatari auie de

bastir dus ressècs e apraiar es camins tà poder transportar era husta extrèta. Ath delà, establís era mida des taules qu'auien de gèsser: de 13 pams de bon hust e un poce de marchant d'amplada. Er arrendatari non poderia hèr shiscles, mès òc *cardina* o ardonhs de hai, tanpòc podie talhar herèishos n'oms e auie proïbit hèr carbonères. Establie que tota mercaderia que se talhèsse enes bòsqui der espitau auien de passar peth pòrt de Vielha damb machos. Era vila liuraue ar arrendatari er herralhatge que Moga de Bòssost les auie dat entàs dus ressècs que s'auien de bastir. Un còp acabat er arrendament er arrendatari liurarie ara vila es dus ressècs, molin molinant, damb es sues peishères en plen foncionament e era ferramenta qu'ar inici li auie deixat.

Era vila de Vielha conservaue uns drets e en reservaue uns auti:

- Conservaue: era servitud de besonh entàs edificis dera vila, ei a díder, era universitat de Vielha podie, coma auie hèt enquia alavetz e coma propietària deth terren e bòsqui, anar a talar bigues e husta quan ère de besonh entara construccion o reparacion des edificis dera entitat.
- Se reservaue: es trabalhs de picatge, tiratge e d'auti que se hessen enes bòsqui les auien de hèr es vesins dera vila. Eth tragin dera husta sonque lo podien hèr es vesins deth caplòc aranés, damb era sancion de 5 liures cada còp que s'incomplís aguesta obligacion. Damb pacte que se se dèsse eth cas qu'aguesti vesins non podessen transportar totes es taules que se hessen enes dus ressècs, er arrendatari poderie hèr-les transportar per forastèrs, demanant prealablement autorizacion ath conselh dera vila. En contractes d'arrendament posteriors, de mejan sègle XIX, era vila restringís per propietari a quate eth nombre de machos tà transportar es taules e a qu'er arrendatari non pogue picar mès husta senon era proporcion de machos de tragin que i auesse disponibles en Vielha. Tanben, se bèth vesin de Vielha auesse de besonh taules, es ressècs d'arrendatari èren obligats a ressegar-ne, crubant çò de madeish que se pagaue per braça ath ressèc dera vila.

Es contractes d'arrendament establien es prètzi qu'er arrendatari auie de pagar pes cargues de taules transportades pes machos e eth setzau qu'auie de pagar ar espitau. Era vila non permetie que cap traginèr, ne

d'auta persona, podesse deishar taules en pòrt, damb una sancion de 5 liures, e es taules qu'aquiu se trapèssen, ath delà dera multa a pagar perderien era valor dera mercaderia, ja que quinsevolh aute traginèr les podie cuélher e emportar-se-les, açò tostemp qu'er abandon non siguesse causat per un contratemps important. Tanpòc es traginèrs ne arrés podia escuélher cap husta, senon qu'auie de cuélher era qu'anèsse a gésser des ressècs en cada moment, jos pena de 5 liures.

Er espitalèr tanben auie uns drets: er arrendatari des bòsqui non podie talar cap arbe deth prat de Sant Nicolau. Ath delà, auie de dar es taules de besonh entara reparacion de toti es edificis der espitau, que conservaue era servitud qu'auie de temps immemoriaus. En cas de huec, de naua construccion de bèth edifici o era totalitat der establiment, er arrendatari tanben n'ère obligat, mès en aquest cas eth comun de Vielha li abonarie ua petita quantitat per taula utilizada. Es montures e bueus entath tiratge e tragin podien pèisher enes bòsqui, mès sense perjudicar en arren ar espitalèr.

Er ostalèr volie aprofitar-se'n des treballadors deth bòsc illicitament obligant-les a consumir en ostau. Tà esvitar-lo es autoritats dera vila de Vielha enes contractes d'arrendament informauen qu'es picadors, ne cap aute treballador forestau, èren obligats a hèr era despena en espitau, senon que sonque ac auien de hèr enes sues cabanes, damb era condicion qu'en aquestes non acuelhessen a cap auta persona aliena as trabalhs.

5. HÒNTS DOCUMENTAUS

- Ajuntament de Vilalher: *Llibre de comptabilitat de la vila de Vilaller del segle XVIII*
- Archivo Histórico Nacional (HN):
  - *Privilegi de Cavaller concedit al capità Rafael de Subirà* in Heredia y Alamán y Cavero, Vicente de AHN, Estadi – Carlos_III, Exp. 961.f. 46v.-50r.
  - *Títol de noble del capità Rafael de Suvirà* in Heredia y Alamán y Cavero, Vicente de AHN, Estadi – Carlos_III, Exp. 961.f. 50v.-54r.
- Archivo Histórico Provincial de Huesca (AHPHU)
  - AHPHU-F-000012/000009-15- *Testamento de Rafael de Subirá, Barón de Eroles y Señor de Villalbor*, 1677-06-02.
  - AHPHU-F-000012/000009 17 *Testamento de José de Subirà, barón de Eroles i Señor de Villalbor*, 1694-07-26.
- Arxiu Capitular de Lleida (ACL): ACL, FONS NOTARIAL DE RODA, ON_0074, Manuals Notarials Arpayon menor, f. 28v. *Arrendament foral de l'Hospital de Senet*, 6 d'abril de 1609.
- Arxiu Comarcal Pallars Sobirà (ACPS): ACPS211-95-T2-708, Núm. Esp/sig. 14-718/1324 *Delimitació de les valls de Boí i Espot* (El 26 de gener de 1324).
- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA):
  - ACA, CANCELLERIA, Registres, 2204, f. 109r. *Privilegi de Jaume II*, 1314, setembre, 29. Lleida.
  - ACA, CANCELLERIA, Registres, 481, f. 217-218r. *Privilegi d'Alfons IV*, 1330, juny, 20. Lleida.
  - ACA, CANCELLERIA, Registres. 589, fol. 192v. *Pere IV, el Cerimoniós, ordena protegir l'Hospital de Sant Nicolau des Pontelhs*, 1336, juliol, 9. Lleida.
  - ACA, CANCELLERIA, Registre 2204, f. 108v.-109r. *Privilegi de Martí I, l'Humà*, 1407, març, 29. València.
  - ACA, CANCELLERIA, Registres 2206, f. 194v.-197r. *Privilegi de Martí I, l'Humà*, 1409, desembre,3. Barcelona.
  - ACA, CANCELLERIA, Registres 4309, f. 90v.-95v. *Privilegis de Carlos V*, 1542, setembre , 10. Montsó i de Felip II,1584, març, 4.Madrid.
  - ACA, CONSEJO DE ARAGÓN, Lligalls, 0555, nº 027 [1653/1657] *Certificacions donant suport a la petició de mercès que fa D. Martí Figuerola, jutge de la Vall d'Aran*.
  - ACA, CANCELLERIA, Registres 5510, f. 153 *Francisco de Orozco y Ribera, Capità general de Catalunya, ordena als habitants de la Vall d'Aran el pagament d'unes quantitats a un mercader francès en aplicació d'una resolució del Parlament de Toulouse i després d'aixecar la consulta a la reial Audiència de Catalunya que acordà igualment que es fes el dit pagament al creador o al seu representant* (28 de març 1661).
  - ACA, REIAL AUDIÈNCIA, Plets civils, 20093 *Causa del síndic de Vielha, contra el noble Rafael de Subirà, governador de Castell Lleó i Vall d'Aran* (1672/1674).
  - ACA, REIAL AUDIÈNCIA, Plets Civils, 24576 (enterrament de la baronesa d'Eroles), 1678.
  - ACA, CONSEJO DE ARAGÓN, Lligalls, 0555, nº 096 [Aproximada s. XVII] *Petició de la futura del càrrec de governador militar i polític del Castell Lleó i Vall d'Aran*.

- ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, nº 2, N, *Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Hospital de Sant Nicolau des Pontells*.
- Arxiu Diocesà de Lleida (ADL): ADL, FONS PARROQUIAL, Senet, Parròquia Santa Cecília, màrtir, Docs. Històrics 1629-1638, f. 39r.- 40v.
- Archiu Generau d'Aran (AGA)
  - AGA190-71-T1-3087 *Privilegi d'Alfons III, el Benigne, 1330, octubre, 12. Lleida.*
  - AGA190-71-T1-2870 *Informe deth Conselh Generau sus er Espitau de Vielha, 1564.*
  - AGA190-3-T1-1282, *Libre de capítols 1593-1650.*
  - AGA 190-T1-3028 *Llibre d'acòrds deth Conselh Generau dera Val d'Aran.*
  - AGA190-71-T1-2388 *Acte signat pera Val d'Aran a favor de François Bartier, mercand de Saint Beat (22 de març de 1645).*
  - AGA 190-71-T1-2337, *Debitòri qu'a de pagar era vila de Vielha a favor de François Bartier, marchand de Sant Beat, Vielha, 16 d'agost de 1645.*
  - AGA190-71-T1-2346 *Còpia dera ien orde dada peth loctinent e capitan de Catalonha as aranesi en ahèr Bartièr (28 de març de 1661).*
  - AGA190-71-T1-2459 *Acòrd entre Exuperie Bartièr e era Val d'Aran (19 de novembre de 1661).*
  - AGA190-71-T1-199 *Carta de pagament de Sebastià Gessa, síndic, a favor de Josep Subirà governador de Castell Lleó (8 de novembre de 1677).*
  - *Discurso en hecho y derecho por el noble Don Rafael de Subira capitan de corazas, governador del Real Castillo y Valle de Aran, Baron de Eroles y Señor de Villalbor contra el procurador fiscal del real Tribunal de la Auditoria General de Cataluña [AGA191-174-T2-2, el 12 d'agost 1678].*
  - AGA190-71-T1-2321 *Resposta deth sindic d'Aran ath factum presentat per Exuperie Bartièr (31-12-1681).*
  - AGA190-12-T1-134 *Damia Abadia y Pere Mòga deuen sòs a Joseph Subirà, capitán de Castèth Leon (8 de juny de 1684).*
  - AGA190-71-T1-2588 *Confirmacion del tratado de mentiras y patzeries entre Aran y Sant Girons (7 d'agost de 1684).*
  - AGA 190-11-T1-1518 *Carta de Francisco de Planes, governador de la Val, dirigida a Joan Aunòs Rella, Batlle general del terçó de Lairissa (1 de genere de 1681).*
  - AGA 190-11-T1-1513 *Carta de Francisco de Planes, Governador dera Val, dirigida al baile generau de Lairissa (26 de juliol de 1682).*
  - AGA190-11-T1-1771 *Carta des còssos e proòms deth terçon de Lairissa dirigida entath prior e conselhèrs dera Val (02-08-1682).*
  - AGA-71-T1-296 *Carta de Rafael Subirà, governador d'Aran, dirigida al Conselh Generau (11 de juliol de 1683).*
  - AGA 190-71-T1-304 *Carta deth Francisco Pont dirigida entà Francisco de Planes, governador de Arán (27 de novembre de 1683).*
  - AGA190-71-T1-301 *Amassada deth conselh dera vila de Vielha sus er ahèr contra es Bartièr (Vielha, 14-01-1684).*
  - AGA 190-71-T1-288 *Carta de Francisco de Planes, governador d'Aran, dirigida entà Luis de Velancia (31 de març de 1685).*

- AGA 190-71-T1-305 Carta de Martín Figuerola, advocat dera Val, dirigida entath Conselh Generau (22 de febrero de 1688).
- AGA190-71-T1-2318 Concòrdia entre Exuperie Bartièr e era Val d'Aran (Salardú 23-05-1691).
- AGA 191-101/ Colleccion de manuscrits e documents imprèssi. Còpia fiel y autentica de la Historia de Gessa y miracles del gloriós Sant Martí trets dits datos de un llibre que fou escrit per Jaume Pont canonge de Urgell lo cual llibre es escrit en lo añ 1612 y obre en lo archiu de la parròquia de Gessa”.
- AGA190-3-T1-1283 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1807-1836.
- AGA190-3-T1-1284 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1836-1868.
- Arxiu Històric de Cardona (AHC): AHC500-9-T2-4 Escritura de posesión del noble Rafel de Subira i de Miquel, Governador General del Castell de Lleó i de la Vall d'Aran de la Quadra de Vilaller, 1657.
- Arxiu Històric de Lleida (AHL)
  - AHL26019-T2-4117, Respostes generals de Vielha. Intendència de Lleida (Cadastre de Patiño), 1716.
  - AHL26019-t2-4123, Repartiment individual de Vielha. Intendència de Lleida (Cadastre de Patiño), 1722-1826.
- Bibliotèca de Catalonha (BC)
  - Señor, El capitan de cavallos coraças D. Rafel de Subirà, governador del castillo de Leon y Valle de Arán, dize: que ha 40 y mas años que sirve à V.M. y en el de 1642 fue vno de los prumèros que se señalaron en compañía de D. Iacinto Toralla... para entregar vno y otro à la obediencia de V.M. como se consiguiò... Y aviendo dado sus descargos el suplicante, se hallò tan inocente, como dexa ver de la sentencia que declarò el Auditor general del exercito de Cataluña, en 4 del mes de noviembre de 1678...suplica...con brevedad se despache su causa y sea restituïdo en el gobierno del castillo de Leon y Valle de Aran... Subirà, Rafael de. [Catalunya: s.n., 1678 o post.] BC. Fons Bonsoms 21062.
  - Señor, El capitan de cavallos coraças D. Rafael de Subirà, governador del castillo de Leon y Valle de Aràn, dize: que ha 36 años que sirve à V.M. y en el de 1642 fue vno de los prumèros que se señalaron (en compañía de D. Iacinto Taralla... para entregar vno y otro à la obediencia de V.M. como se consiguiò... Subirà, Rafael de. [Cataluña: s.n., 1678 o post.] BC. Fons Bonsoms 2476.
  - Discurso en hecho y derecho por el noble don Rafael de Subira, capitan de corazas, governador del real Castillo de Leon y Valle de Aràn,... contra el Procurador Fiscal del Real Tribunal de la Auditoria General del Exercito Real de Cataluña, ante el muy ilustre don Francisco de Soto-Mayor, auditor general de dicho Real Exercito Subirà, Rafael de. [Barcelona?: s.n.; 1678?] BC.Fons Bonsoms 2624.

6. BIBLIOGRAFIA

- Aran. *Hèts istorics*, Colleccion Institut d'Estudis Aranesi, Val d'Aran: Conselh Generau d'Aran, 2006.
- BENITO I MONCLÚS, Pere; "*Llibertat, protectorat, sobirania. Els aranesos i la Corona d'Aragó (1104-1283)*" in *La reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Històrico Arqueològica, C, Barcelona, 2015, pàg. 11-26.
- BOIX SIN, Blanca; *Arties, una vila aranesa a l'Antic Règim*, Colleccion Josep Lladonosa, Edicions de la Universitat de Lleida, 2007.
- CALZADO DE CASTRO, Melquíades; "*Incompatibilidad del sindico del Valle de Aran*" in ARAN, Publicacion d'informacion e opinion dera Val d'Aran, núm. 33, juliol-agost de 1991, pàgs. 6-10.
- CALZADO DE CASTRO, Melquíades; "*Asesinato político en la familia de Miquel: (Valle de Arán, siglo XVII)*" in ARAN Publicación d'informacion e opinion dera Val d'Aran, núm. 35, novembre-desembre de 1991, pàgs. 6-9.
- CALZADO DE CASTRO, Melquíades; *Es Compdes de Vielha*, Conselh Generau d'Aran, Vielha, 2000.
- CALZADO DE CASTRO, Melquíades; "*Dietari documentau aranés*" CÒTS E CASANHA, Pèir; i SANLLEHY SABI, M. Àngels (coords.); *Miscellanèa en aumenatge a Melquíades Calzado de Castro: "Damb eth còr Aranés"*, Pagès Editors, S.L., Lleida, 2010, pàgs. 43-68.
- CASIMIRO, Joan; JUAN, Julià; *El Pont de Suert i Vilaller a finals del segle XVIII*, Barcelona, Llibres a l'índex, 1994.
- CONEJO DA PENA, Antoni; *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'Arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*, Tesi doctoral Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història de l'Art, abril 2002
- CÒTS E CASANHA, Peir; *Monestir de Santa Maria de Mijaran (Vielha-Mijaran, Val d'Aran)*, Vielha, 1993, <http://hdl.handle.net/10687/8327>
- CÒTS E CASANHA, Pèir, "*Es precedents medievals des posteriors tractats de lies e patzeries entre Aran es sòns vesins*", in *Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, Bd. Ibix, 5 2006-07, pàgs. 145-170
- CÒTS E CASANHA, Pèir; *Miscellanèa en aumenatge a Melquíades Calzado de Castro: "Damb eth còr Aranés"*, Pagès Editors, S.L., Lleida, 2010.
- CUADRADA I MAJÓ, Coral; "*Sobre el mer i mixt imperi als senyories feudals de la Catalunya Vella (segle XIV)*" *Mayurqa*, 1989, Vol. 22, núm. 1 pàgs. 199-212.
- DURAN I GRAU, Eulàlia, *Les Germanies als Països Catalans*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona, desembre de 1979, voli, pàg. 427-430.
- EGEA, Antoni; "*Els hospitals com a aglutinadors de població a l'Empordà medieval*" in *Revista de Girona*, núm. 232, setembre-octubre, 2005, pàgs. 496-501.

Era Querimònia. 1313-2013. Val d'Aran: Conselh Generau d'Aran, Musèus dera Val d'Aran, Archiu Generau d'Aran, 2013.

Era Batalha de Murèth, 1213, Era Querimònia, 1313, Era Grana Patzeria, 1513. Tres hites importants entara Val d'Aran. Val d'Aran: Conselh Generau d'Aran, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Archiu Generau d'Aran, 2014.

ESPINAR JIMÉNEZ, María; ESPINAR MORENO, Manuel; “*Ventas y mesones para viajeros en epoca de los reyes católicos. Necesidades humanas y comidas*” in Estudios sobre Patrimonio. Cultura y Ciencias Medievales, 24 (2022), pàgs. 109-174.

FELIU, Gaspar; “*El règim senyorial català als segles XVI i XVII*” in Pedralbes, núm. 16, 1996, pàgs. 31-45.

GÓMEZ FERRER, Maria Pau; “*Era Val d'Aran e es sòns privilègis*”, in Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, Bd. Ibix, 5 2006-07, pàgs. 127- 143.

GÓMEZ FERRER, Maria Pau; Drets e Privilègis dera la Val d'Aran. Val d'Aran: Conselh Generau d'Aran e Archiu Generau d'Aran, 2007.

GRACIA DE TOLBA, Ivan Francisco; *Reación al rey Don Phelipe III nuestro señor. Del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Arán, de los reyes que les han posseydo, sus conquistas, costumbres, leyes y gouierno*, Imprensa en Huesca, por Pedro Cabarte, Impressor de la Vniuersidad, año 1613.

GRACIA DE TOLBA, Juan Francisco; *Ordinaciones, pragmática y edictos reales del Valle de Arán hechos en 1616*, Barcelona: Imprenta de Francisco Surià, 1752.

GRACIA DE TOLBA, Juan Francisco. *Relación al rey Don Phelipe III, nuestro señor, del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Arán, de los reyes que le han poseydo, sus conquistas, costumbres, leyes y gouierno*, Huesca: Pedro Caberté, 1613 [Reedició hèta a Madrid]: Antonio Espinosa, 1793.

GIFRE RIBAS, Pere; “*L'edicté d'1 d'abril de 1720 i el tancament de fronteres: ¿Por al contagi de pesta o al retorn dels fusellers reformats?*” In Centre d'Estudis Comarcals Ripollesos IBIX ANNALS, 2014-15, Ripoll, 2016, pàgs. 159-177.

LLADONOSA I PUJOL, Jose P. *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1967 (Episodis de la Història, 90).

MADOZ, Pascual; *Era Val d'Aran (1845) Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*” La Vall d'Aran, 1845, pàg. 411.

MARTÍNEZ GARCÍA, Luis; “*El albergue de los viajeros: del hospedaje monástico a la posada urbana*” in DE LA IGLESIA DUARTE, José Ignacio (coord.); IV Semana de Estudios Medievales, Nájera, 2 al 6 de agost de 1993, 1994, pàgs. 71-88.

MOLINA MOLINA, Ángel Luis; “*Viajeros y caminos medievales*” in Cuadernos de Turismo, nº 4, 1999, pàgs. 111-126.

MONGE ESPAÑA, Esther; “Romieuatges: hèsta religiosa, hèsta ludica”, in Tèrra Aranesa, II Epòca, nº 7 – 2008, pàgs. 39-46.

PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán” in Actes de les Jornades d’Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 -1999/2000), Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pàgs. 239-325.

POJADA, Patrici; *Es conflictes e era evolucion de poders ena Val d’Aran des sègles XVI e XVII*” in Miscellanèa en aumenatge a Melquíades Calzado de Castro. “Damb eth còr Aranés”, Pagès Editors, S.L., Lleida, 2010 pàgs. 247-254

POUJADE, Patrice; *Le Val d’Aran entre deux monarchies au XVIIe siècle (vers 1598- vers 1720). Une vallée pyrénéenne dans un siècle de crises.* Tesis doctoral d’història, Université de Toulouse_Le Marail, 1996, 3 vol.

POUJADE, Patrice; *Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d’Aran entre deux monarchies*, Aspet, Ed. PyrèGraph, 1998.

POUJADE, Patrici; “*La guerra de los Segadores en el valle de Arán: una aportación documental sobre el episodio de 1643*” in ARGENSOLA, Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses, núm, 112, Huesca, 1998-2002, pàgs. 317- 337.

POUJADE, Patrice; “*Le commerce des mules entre la France et l’Espagne à l’époque moderne: l’exemple du Val d’Aran et des Pyrénées centrales*”, in Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale, Tom 111, núm. 227, 1999, pàgs. 311-324. DOI: <https://doi.org/10.3406/anami.1999.2634>

POUJADE, Patrice; “*La frontera pirinenca i el comerç a l’època moderna*” in Manuscrits 26, 2008, pàgs. 79-91.

Privilegis, franqueses y llibertats concedides per los sereníssims reys d’Aragó a la Vall d’Aran, del Principat de Catalunya, y a las universitats y singulars d’aquella, ab les concòrdies que fan en son favor; traduydes del llatí al castellà, Barcelona: Sebastià y Jaime Mathevat, 1664.

REGLA CAMPISTOL, Joan; “*El Valle de Arán en la Edad Media. Contribución al estudio de su organización eclesiástica*”, in Analecta Sacra Tarraconensia, 21, 1948, pàgs. 35-51.

REGLA CAMPISTOL, Joan; *Francia, la Corona de Aragón y la Frontera Pirenaica . La lucha por el Valle de Aran (siglos XIII-XIV)*. Tom. I, Madrid: C.S.I.C., Escuela de Estudios Medievales, 1951 (Publicaciones de la Sección de Barcelona, 13).

REGLA CAMPISTOL, Joan; *Francia, la Corona de Aragón y la Frontera Pirenaica . La lucha por el Valle de Aran (siglos XIII-XIV)*. Apéndices, Garsineu Edicions, Tremp, 2007.

RIERA SOCASAU, Joan Carles; *Val d’Aran. Era luta ena termièra*, Conselh Generau d’Aran, Vielha 2012.

RIERA SOCASAU, Joan Carles; Miralles Bacete, Remei; RIERA MIRALLES, Ferran; “*L’Hospital de Vielha de Sant Nicolau dels Pontells els seus contractes d’arrendament en la primera meitat del s. XIX*”,

in GIMBERNAT, Actes del XXè Congrès d'Història de la Medicina Catalana, Vic, juny 2018, núm 70, 2018, pàgs. 93-104.

ROCAFORT I SAMSÓ, Ceferí; El Pallars, La Ribagorça i la Vall d'Aran a la Geografia General de Catalunya de Francesc Carreras Candi (1913), Garsineu Edicions, Tremp, 2016.

RUIZ DE LA PEÑA SOLAR, Juan Ignacio; "Las solidaridades vecinales en la Corona de Castilla (Siglos XII-XV)" in Cofradías, Gremios y Solidaridades en la Europa Medieval, XIX Semana de Estudios Medievales, Estella, 20 a 24 de julio de 1992, Gobierno de Navarra, Departamento de Educación y Cultura, 1993, Pamplona, 1993, pàgs. 51-74.

SALES, Núria; "Ramblers, traquiners i mules (s. XVIII-XIX)", in Recerques: història, economia, cultura, Núm. 13, 1983, pàgs. 65-81,

<https://raco.cat/index.php/Recerques/article/view/137598>.

SALES, Núria; Mules, ramblers i fires (segles XVIII i XIX), Centre de Lectura, Reus, 1991.

SANCHO I PLANAS, Marta; "Hospitals de muntanya en època medieval: espai de cura espiritual i física al Pirineu", in COMELLES, Josep M.; CONEJO, Antoni; BARCELÓ-PRATS, Josep (coords.); IMAGO CIVITATIS, Hospitales y manicomios en Occidente, Publicacions URV, Universitat de Barcelona Edicions, Tarragona, Barcelona, 2018, pàgs. 57- 72.

SANLLEHY I SABI, M. Àngels; "La 'Pàtria Súdita': la val d'Aran als segles XVI i XVII", in Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, Bd. Ibix, 5 2006-07, pàgs. 225- 243.

SANLLEHY I SABI, M. Àngels; Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 1 El Marc Institucional, Garsineu Edicions, Tremp, 2007.

SANLLEHY I SABI, M. Àngels; Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 2 El Marc Econòmic, Garsineu Edicions, Tremp, 2007.

SANLLEHY I SABI, M. Àngels; "Casa de Sarte d'Unha i Casa Joanchiquet de Vilamòs: el comerç de bestiar a la Val d'Aran (segles XVIII-XIX)", 2014,

<http://www.raco.cat/index.php/Recerques/article/view/330663>

SANLLEHY I SABI, M. Àngels; Les respostes de la Val d'Aran als Qüestionaris de Francisco de Zamora, Estudis 28, Garsineu Edicions, Tremp, 2014.

SANS I TRAVÉ, Josep Maria (Director de l'obra); Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Vol. VII, Any 1656-1674, Generalitat de Catalunya, Departament de Presidència, maig 2002.

SERRA I ROTÉS, Rosa; SANTADREU, M. Dolors; "Dels camins romans a les carreteres asfaltades" in L'Erol, núm. 9, 1984, pàgs. 13-22.

SOLER I SANTALÓ, Juli; Alts Pirineus Catalans. La Vall d'Aran. Guia monogràfica de la comarca. Barcelona: Tipografia "L'Avença", 1906.

SOLER I SANTALÓ, Juli; "Excursions per l'alt Ribagorçana (Pireneus de Lleida) (acabament)" in Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, Any XVI, Barcelona, febrero de 1906, núm. 133.

SOLER I SANTALÓ, Juli; La Vall d'Aran (1906), Garsineu Edicions, Tremp, 1998.

TOMÁS FACI, Guillermo; “San Salvador de la Martellada. Los orígenes medievales del Hospital de Benasque” in Guayente, núm. 103, gener 2016, pàgs. 11- 12.

TORRA FERNÁNDEZ, Lúdia; “Origen i desenvolupament de les fires a Catalunya” in LA RESCLOSA 18 (2014), WWW.SRE.URV.ES/IRMU/GAIA

VALLS TABERNER, Ferran; Privilegis i Ordinacions de les Valls Pirinenques, I, Vall d'Aran, Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona, 1915 (Textes de dret català I).

VALLS TABERNER, Ferran; “Notas sobre la condición antigua del Valle de Arán”, in Revista Quincenal, 27 (1918), pàgs. 204-219.

VIGUÉ, Jordi (Director de l'Obra); Catalunya Romànica. Vol. XIII. El Solsonés. La Vall d'Aran, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984.

VILLAGRASA ELÍAS, Raúl; La red de hospitales en el Aragón medieval (ss. XII-XV), Colección Estudios Historia, Institución Fernando el Católico Excma. Diputación de Zaragoza, Zaragoza, 2016.

ZAMORA, Francisco de; Diario de los viajes hechos en Cataluña, Edició i estudi a cura de Ramon Boixareu, Barcelona, Curial, 1973.

7. NÒTES

- 1 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 1 El Marc Institucional, e Volum 2 El Marc Econòmic** Garsineu Edicions, Tremp, 2007. POUJADE, Patrice; **Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies**, Aspet, Ed. Pyrègraph, 1998.
- 2 VALLS TABERNER, Ferran; **Privilegis i Ordinacions de les Valls Pirinenques, I, Vall d'Aran**, Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona, 1915 (Tèxtes de dret catalan I).
- 3 REGLÀ CAMPISTOL, Joan; **Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Arán (siglos XIII-XIV)**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007.
- 4 VALLS I TABERNER, Ferran; "Nota sobre la condició antiga del Valle de Arán" in **La Revista Quincenal**, XXVII, 1918, pàgs. 204-219.
- 5 PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; "Ferran Valls i Taberner, editor de las "Costums" de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán" in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pàgs. 239-325
- 6 Entre d'auti: CALZADO DE CASTRO, Melquíades; "Asesinato político en la familia de Miquel: (Valle de Arán, siglo XVII)" in **ARAN Publicacion d'informacion e opinion dera Val d'Aran**, num. 35, noveme-deseme de 1991, pags. 6-9 e **Es Compdes de Vielha**, Conselh Generau d'Aran, Vielha, 2000.
- 7 RIERA SOCASAU, Joan Carles; Miralles Bacete, Remei; RIERA MIRALLES, Ferran; "L'Hospital de Vielha de Sant Nicolau dels Pontells els seus contractes d'arrendament en la primera meitat del s. XIX" , in **GIMBERNAT, Actes del XXè Congrèss d'Història de la Medicina Catalana, Vic, juny 2018**, num 70, 2018, pags. 93-104.
- 8 SOLER I SANTALÓ, Juli; **Alts Pirineus Catalans. La Vall d'Aran. Guia monogràfica de la comarca**. Barcelona: Tipografia "L'Avença", 1906
- 9 Arxiu comarcal de la Noguera (ANC), ANC200-100-T1-4126, **Pergamins de la Vall d'Aran**.
- 10 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, nº 2, N, **Procès de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau des Pontells**.
- 11 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650; AGA190-3-T1-1283 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1807-1836; AGA190-3-T1-1284 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1836-1868.
- 12 AGA190-71-T1-2870 **Informe deth Conselh Generau sus er Espitau de Vielha**, 1564
- 13 SERRA I ROTÉS, Rosa; SANTADREU, M. Dolors; "Dels camins romans a les carreteres asfaltades" in **L'Erol**, num. 9, 1984, pags. 13-22.
- 14 TOMÁS FACI, Guillermo; "San Salvador de la Martellada. Los orígenes medievales del Hospital de Benasque" in **Guayente**, num. 103, gèr 2016, pags. 11-12.
- 15 MARTÍNEZ GARCÍA, Luis; "El albergue de los viajeros: del hospedaje monástico a la posada urbana" in DE LA IGLESIA DUARTE, José Ignacio (coord.); **IV Semana de Estudios Medievales, Nájera, 2 al 6 de agost de 1993**, 1994, pags. 71-88.
- 16 CONEJO DA PENA, Antoni; **Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'Arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement**, Tèsi doctorau Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història de l'Art, abriu 2002.
- 17 VILLAGRASA ELÍAS, Raúl; **La red de hospitales en el Aragón medieval (ss. XII-XV)**, Colección Estudios Historia, Institución Fernando el Católico Excma. Diputación de Zaragoza, Zaragoza, 2016, pàgs. 69-70.
- 18 CONEJO DA PENA, Antoni; **Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'Arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement**, Tèsi doctorau Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història de l'Art, abriu 2002.
- 19 Entre es montanhes publiques exceptades dera desamortizacion der an 1862 se nomete era montanha der espitau de Vielha, damb una cabuda de 1.656 ectares.
- 20 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Les respostes de la Val d'Aran als Qüestionaris de Francisco de Zamora**, Estudis 28, Garsineu Edicions, Tremp, 2014, pàg. 161, nòta a pè de pagina num. 49
- 21 BENITO I MONCLÚS, Pere; "Libertat, protectorat, sobirania. Els aranesos i la Corona d'Aragó (1104-1283)" in **La reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya**, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Històric Arqueològica, C, Barcelona, 2015, pag. 11-26.
- 22 BENITO I MONCLÚS, Pere; "Libertat, protectorat, sobirania. Els aranesos i la Corona d'Aragó (1104-1283)" in **La reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya**, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Històric Arqueològica, C, Barcelona, 2015, pag. 11-26.
- 23 BENITO I MONCLÚS, Pere; "Libertat, protectorat, sobirania. Els aranesos i la Corona d'Aragó (1104-1283)" in **La reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya**, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Històric Arqueològica, C, Barcelona, 2015, pag. 11-26.
- 24 **Aran. Hèts istorics**, Colleccion Institut d'Estudis Aranesi, Val d'Aran: Conselh Generau d'Aran, 2006
- 25 Un des declarants as interrogatòris de Vielha, en 1312, eth bisbe Ponç de Lleida, baron dera val de Barravés, relataue bères ues des sues estades ena val quan ena sua joenesa, regnant Jaume I, se desplaçaua enquia Tolosa per motius d'estudi. Didie que s'auie lotjat en casa deth baile Pèir de Pont. Auem d'autes notícies deth transit d'escolars e clèrgues des de Lhèida e Aragon tath" *Studio Tholosano*" a traùs deth pòrt de Vielha. Tanben siguec tengut pes peregrins jacobins, segontes mos cònte enes notícies deth segrèst de bèri uns d'aguestí, concrètament aranesi, ena val de Barravés.
- 26 VILLAGRASA ELÍAS, Raúl; **La red de hospitales en el Aragón medieval (ss. XII-XV)**, Colección Estudios Historia, Institución Fernando el Católico Excma. Diputación de Zaragoza, Zaragoza, 2016, pag. 29.

- 27 PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; *"Ferran Valls i Taberner, editor de las "Costums" de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán"* in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pags. 298-299.
- 28 Atau, er istoric espitau de Santa Cristina, ena vessant meridionau de Somport, se complementaue damb eth de Peyranera ena septentrionau; er espitau de Socolor, ena val aragonesa de Tena, damb eth de Gabàs, ena val francesa d'Ossau; eth de San Nicolás de Bujaruelo, ena val de Broto, damb eth Gavarnia; eth de Parzán, dera val de Bielsa, damb eth de Plan d'Aragnouet, dera val francesa d'Aura; er espitau de Gistain damb eth de Riomajou; e es de Benasc - antic e nauí- damb es de Luishon, França, e eth dera Artiga de Lin, ena Val d'Aran. VILLAGRASA ELÍAS, Raúl; **La red de hospitales en el Aragón medieval (ss. XII-XV)**, Colección Estudios Historia, Institución Fernando el Católico Excma. Diputación de Zaragoza, Zaragoza, 2016, pag. 79. En Catalonha tanben i auie fôrça espitaus: eth de Caldes de Boí, en camin tara Val d'Aran pera Noguera de Tor; eth dera Bonaigua e eth refugi dera Mare de Déu d'Ares, en cabèç dera Noguera Pallaresa, que protegien er accés tara Val d'Aran; eth Hospitalet de Santa Magdalena, ena rota deth Pallars tara Seu d'Urgell; tanben en Alt Urgell, eth refugi de Sant Joan de l'Erm; eth Hospitalet de l'Arieja, ena entrada deth País de Foix, en còlh cerdan de Pimorent; e eth Hospitalet de Roca-sança, ath cant de Gréixer, accés berguedan as còlhs deth Pendís e de Jou (vèrs era Cerdanya).
- 29 VILLAGRASA ELÍAS, Raúl; **La red de hospitales en el Aragón medieval (ss. XII-XV)**, Colección Estudios Historia, Institución Fernando el Católico Excma. Diputación de Zaragoza, Zaragoza, 2016, pags. 68-69.
- 30 Arxiu comarcal de la Noguera (ANC), ANC200-100-T1-4126, **Pergamins de la Vall d'Aran**.
- 31 Arxiu comarcal de la Noguera (ANC), ANC200-100-T1-4126, **Pergamins de la Vall d'Aran**.
- 32 PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; *"Ferran Valls i Taberner, editor de las "Costums" de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán"* in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pag. 293.
- 33 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650, f. 272v.-273v.
- 34 Segona part non publicada der article: VALLS I TABERNER, Ferran; *"Nota sobre la condición antigua del Valle de Arán"* in **La Revista Quincenal, XXVII**, 1918, pags. 204-219. Ara publicat per PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; *"Ferran Valls i Taberner, editor de las "Costums" de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán"* in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, Apèndix II *El Antiguo derecho del Valle de Arán*, pags. 286-310.
- 35 REGLÀ CAMPISTOL, Joan; **Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Arán (siglos XIII-XIV). Apéndices**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pag. 182.
- 36 ACA, *Processus super Vallem Aranni*. PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; *"Ferran Valls i Taberner, editor de las "Costums" de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán"* in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pag. 305.
- 37 COTS E CASANHA, Pèir, *"Es precedents medievals des posteriors tractats de lies e patzeries entre Aran es sòns vesins"*, in **Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, Bd. Ibis**, 5 2006-07, pag. 147.
- 38 PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; *"Ferran Valls i Taberner, editor de las "Costums" de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán"* in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pags. 298-298.
- 39 REGLÀ CAMPISTOL, Joan; **Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Arán (siglos XIII-XIV). Apéndices**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pag. 183.
- 40 ACA, *Processus super Vallem Aranni*. PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; *"Ferran Valls i Taberner, editor de las "Costums" de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán"* in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pag. 306
- 41 ACA, CANCELLERIA, Registre 2204, f. 108v.-109r.
- 42 ACA, CANCELLERIA, Registres 4309, f. 91. PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; *"Ferran Valls i Taberner, editor de las "Costums" de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán"* in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pag. 309.
- 43 Arxiu comarcal de la Noguera (ANC), ANC200-100-T1-4126, **Pergamins de la Vall d'Aran**.
- 44 AGA190-71-T1-2870, **Informe deth Conselh Generau sus er Espitau de Vielha**, 1564.
- 45 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, nº 2, N, **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau des Pontells**. An 1690, prumèr document transcrit. Soler Santaló, en an 1906, hè referéncia a un document der antic archiu de Vielha, a on segontes eth, didie qu'er an 1570, pr'amor d'ua qüestion aguda d'interès en espitau de Vielha, es cònsols de Vielha, ara sua instància, receberen un testimoniu des Corts celebrades en Benavarri, en eth que se provaue qu'es predits cònsols n'auien era possession e era jurisdiccion civiu e criminau des de tempsi immemoriaus. En realitat aguest testimoniu *ad futuram rei memoriam*, siguec hèt ena corth deth baile generau dera baronia episcopau dera val de Barravès, concretament ena vila de Vilalhèr, eth sòn caplòc.
- 46 REGLÀ CAMPISTOL, Joan; **Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Arán (siglos XIII-XIV). Apéndices**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pag. 182.
- 47 ACA, *Processus super Vallem Aranni*. PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; *"Ferran Valls i Taberner, editor de las "Costums" de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán"* in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pag. 305.

- 48 PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán” in **Actes de les Jornades d’Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pags. 298-298.
- 49 REGLÀ CAMPISTOL, Joan; **Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica. La lucha por el Valle de Arán (siglos XIII-XIV). Apéndices**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pag. 183.
- 50 ACA, *Processus super Vallem Aranni*. PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán” in **Actes de les Jornades d’Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 -1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pag. 306
- 51 ACA, CANCELLERIA, Registres, 2204, f. 109r.
- 52 ACA, CANCELLERIA, Registres, 481, f. 217-218r. i
- 53 AGA190.71-T1-3087, 1330, octubre, 12. Lleida.
- 54 ACA, CANCELLERIA, Registres 2204, f. 108v.-109r.
- 55 ACA, CANCELLERIA, Registres 2206, f. 194v.-197r.
- 56 ACA, CANCELLERIA, Registres 4309, f. 91. PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán” in **Actes de les Jornades d’Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 -1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pag. 309.
- 57 ACA, CANCELLERIA, Registres, núm. 4309, f. 90v.-95v.
- 58 Doc. 15, 1384, març 4, Albelda, PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán” in **Actes de les Jornades d’Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 -1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pag. 308.
- 59 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N **Procés de l’ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d’Aran i altres, sobre la jurisdicció de quadra i de l’Espitau dels Pontells**
- 60 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Les respostes de la Val d’Aran als Qüestionaris de Francisco de Zamora**, Estudis 28, Garsineu Edicions, Tremp, 2014, pag. 165.
- 61 RIERA SOCASAU, Joan Carles; Miralles Bacete, Remei; RIERA MIRALLES, Ferran; “L’Hospital de Vielha de Sant Nicolau dels Pontells els seus contractes d’arrendament en la prumèra meitat del s. XIX”, in **GIMBERNAT, Actes del XXè Congrés d’Història de la Medicina Catalana, Vic, juny 2018**, num 70, 2018, pags. 93-104.
- 62 AGA190-71-T1-2870, **Informa deth Conselh Generau sus er Espitau de Vielha**, Vielha, 29 de març de 1564. Testimonial *ad futuram rei memoriam* de l’any 1570, ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N **Procés de l’ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d’Aran i altres, sobre la jurisdicció de quadra i de l’Espitau dels Pontells**.
- 63 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650.
- 64 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650, f. 99 ss.
- 65 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650, f. 107r.
- 66 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650, f. 107r.
- 67 MONGE ESPAÑA, Esther; “Romieuatges: hèsta religiosa, hèsta ludica”, in **Tèrra Aranesa**, II Època, nº 7 – 2008, pags. 39-46.
- 68 Pere IV, eth Cerimoniós, des de Lleida, eth 9 de juliol de 1336, ordene protegir er Espitau des Pontells (ACA, CANCELLERIA, Registres. 589, fol. 192v.), aguest document ei eth darrèr qu’auem damb eth qu’eth monarca demane as sòns oficiaus que protegissen er Espitau des Pontells, lo que mos hè a pensar que, pògui ans despús, se dèc solucio ara ua inseguretad.
- 69 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650.
- 70 RIERA SOCASAU, Joan Carles; Miralles Bacete, Remei; RIERA MIRALLES, Ferran; “L’Hospital de Vielha de Sant Nicolau dels Pontells els seus contractes d’arrendament en la primera meitat del s. XIX”, in **GIMBERNAT, Actes del XXè Congrés d’Història de la Medicina Catalana, Vic, juny 2018**, núm 70, 2018, pàgs. 95-96.
- 71 Ajuntament de Vilalhèr, **Libre de comptabilitat del segle XVIII**. En 1731, desborsèc 1 liura 2 sòus e 4 dinèrs, pes despènes que hec eth dia dera processon der espitau; en 1744, per dues misses en Santa Quitèria, 6 sòus; en 1746, pes rogatiues de Sta. Quitèria, 2 liures, 14 sòus; en 749, pera despèna que se hec ara rogativa de Santa Quitèria en espitau, 3 liures, 4 sòus e 4 dinèrs, e per mieja quartèra de horment que se crompèc entad aguesta rogativa, 13 sòus e 6 dinèrs; 1752, en Sant Nicolau ua missa de rogativa, 4 sòus e 3 dinèrs; 1767, per dues misses que se celebrèren en espitau en Santa Quitèria e en Sant Nicolau, 6 sòus e 7 dinèrs; 1772, pera despèna dera processon de Santa Quitèria, 4 liures, 4 sòus; e, en 1773, pes despènes de Sta. Quitèria, 4 liures 8 sòus, e es que heren en espitau, 10 liures e 16 sòus.
- 72 Testimonial *ad futuram rei memoriam* de l’any 1570, ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N **Procés de l’ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d’Aran i altres, sobre la jurisdicció de quadra i de l’Espitau dels Pontells**.
- 73 ACPS211-95-T2-708, Núm. Esp/sig. 14-718/1324. Eth 26 de gèr de 1324 (a 7 calendes de hereuèr), data ena que se signèc eth compromís entre Arnau Roger, comde de Pallars e Arnau d’Erill, baron d’Erill, sus era linha divisòria des tèrmes des vals de Boí e d’Espot. Aguesti dus senhors elegiren a dus arbitres tà resòlver es diferències entre el vesins des dues vals. Aguesti arbitres seràn es encargats de definir es limits entre es dus territòrs. Pera part dera val de Boí, Arnau d’Erill escuelhec a Berenguer d’Aragon, e per part dera val d’Espot, eth comde de Pallars elegic a Guillem de Convens. Es abitants des dues vals auien d’acceptar era resolucio o sentància que dictèssen aguesti arbitres, jos pena de cinquanta mil sòus barcelonesi.
- 74 ACL, ON_0074, Manuals Notarials Arpayon menor f. 28v. 6 d’abril de 1609 **Arrendament foral de l’Hospital de Senet**.
- 75 LABAÑA, Juan Bautista; **Itinerario del Reino de Aragón (Por donde anduvo los últimos meses del año 1610 y los primeros del siguiente 1611)**, Zaragoza, 2006, pags. 100-101.

- 76 ZAMORA, Francisco de; **Diario de los viajes hechos en Cataluña**, Edició i estudi a cura de Ramon Boixareu, Barcelona, Curial, 1973, pàg. 201.
- 77 SOLER I SANTALÓ, Juli; "Excursions per l'alt Ribagorçana (Pireneus de Lleida) (acabament)" in **Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya**, Any XVI, Barcelona, febrero de 1906, núm. 133, pàgs. 39
- 78 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; "La 'Pàtria Sùbdita': la val d'Aran als segles XVI i XVII", in **Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, Bd. Ibix**, 5 2006-07, pàg. 225.
- 79 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; "La 'Pàtria Sùbdita': la val d'Aran als segles XVI i XVII", in **Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, Bd. Ibix**, 5 2006-07, pàg. 228.
- 80 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica, Vol. I. El Marc Institucional**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pàgs. 376-377
- 81 S'an documentades es antigues senhories medievas de Bausen e Canejan, de Bossòst, de Puig, e de Gessa que non arribèren ara Edat Modèrna e era baronia de Les que siguec era soleta que demorèc enquiara abolicion deth règim senhoriari en sègle XIX, RIERA SOCASAU, Joan Carles; **Val d'Aran. Era luta ena termièra**, Conselh Generau d'Aran, 2012, pàgs. 17-21, SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica, Vol. I. El Marc Institucional**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pàgs. 125-137.
- 82 Era senhoria campau represente era propietat dera tèrra per part deth senhor. En cas qu'estúdien era vila de Vielha n'ère propietària per compra deth territòri, FELIU, Gaspar; "El règim senyorial català als segles XVI i XVII" in **Pedralbes**, núm. 16, 1996, pàgs. 31-45.
- 83 Era senhoria territorialia se caracterize peth domeni sus er ensem deth territòri e es òmes que i viuen, un domeni tant dera jurisdiccio coma dera senhoria campau. Es ingressi qu'era vila de Vielha recaptua coma senhoria territorialia der Isclat de Sant Nicolau des Pontelhs èren es derivats dera possession des èrbes, des monopòlis senhoriars: ostau, molin e ressèc; e des dèimes, FELIU, Gaspar; "El règim senyorial català als segles XVI i XVII" in **Pedralbes**, num. 16, 1996, pàgs. 31-45.
- 84 Era senhoria jurisdiccionala comprenie prerrogatiues deth poder public: eth govèrn deth territòri e era administracion de justícia, damb es ingressi provenents d'aguestes prerrogatiues, FELIU, Gaspar; "El règim senyorial català als segles XVI i XVII" in **Pedralbes**, núm. 16, 1996, pàgs. 31-45.
- 85 Eth baile generau des terçons de Vielha e Marcatosa, coma minimum des de finaus deth sègle XVI enqua mejan sègle XVIII, quan se la veneren, ère un mestier perpetu qu'exercien es ereus de *Ca de Llibernal* deth pòble naut ribagorçan de Noals. Era bailia de Vielha e Marcatosa ère propietat de Francisco Pont e Agustin Pont, vesins de Noals, es que la veneren en an 1743 a Francisco de Miguel Capdet, coma recuell eth manuscrit: "Còpia fiel y autentica de la Historia de Gessa y miracles del gloriós Sant Martí trets dits datos de un libre que fou escrit per Jaume Pont canonge de Urgell lo cual libre es escrit en lo añ 1612 y obre en lo archiu de la parròquia de Gessa", AGA 191-101/ Coleccion de manuscrits e documents imprèssi. Aguest linhatge familiar auec diferents cognòms: Boren, ara fin deth sègle XVI; de Miquel, a principis deth sègle XVII; e des de mejan sègle XVII enquiara sua venda, eth cognòm Pont.
- 86 Eth Baile ère un servidor deth poder senhoriari, jamès siguec un representant elècte peth pòble, a diferència des cònsols. Eth Baile ère un mestier public d'origina medievau qu'ère un administrador ath servici d'un senhor, auie a veir damb eth senhoriari jurisdiccional encara que tostemp ère de caractèr locau, non formaue part dera organizacion municipau, senon que se plaçau enfront d'era. En contèxte der Antic Règim, a on non existie era separacion de poders es atribucions deth baile comprenien es tres grani encastres actuaus: legislatiu, executiu e judiciau. Podie dictar bans, ei a dider, disposicions damb rang de lei ena sua jurisdiccio territorialia, damb penes as infractors, qu'eth madeish jutjau e hège executar. Ath madeish temps velhau eth crubament des drets economics-feudaus deth senhor.
- 87 Pregunta trenta cincau der interrogatòri de 1688, ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, nº 2, N, **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdiccio de la quadra i de l'Espitau des Pontells**. An 1690.
- 88 Pregunta trenta siesau der interrogatòri de 1688, ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, nº 2, N, **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdiccio de la quadra i de l'Espitau des Pontells**. An 1690.
- 89 Pregunta trenta setau der interrogatòri de 1688, ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, nº 2, N, **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdiccio de la quadra i de l'Espitau des Pontells**. An 1690.
- 90 Eth mèr empèri ère aquera jurisdiccio criminau o poder tà administrar era mèr nauta justícia en un lòc. Tractaue aqueri cassi considerats es mèr grèus, coma ara er assassinat, es quaus se castigauen damb era pena de mòrt, era mutilacion de membres o er abandonament deth lòc. Eth mixte empèri, en cambi, ère aquera jurisdiccio civiu o poder tà administrar justícia enes cassi comuns, de petita e mieja importància coma ara ua peleja, es quaus se castigauen normalament damb penes pecuniàries (moltes). Segontes es tractadistes medievas, eth mèr empèri significau eth grad superior de jurisdiccio; eth mixte, ua jurisdiccio mens importanta. Coma conseqüència deth gaudiment deth mèr empèri, eth baron que lo possedie podie impausar penes de mòrt e, per tant, plaçau es horques en sòn senhoriari. Podie mutilar membres, desterrar, fustigar e expausar es delinqüents en costèl, CUADRADA I MAJÓ, Coral; "Sobre el mer i mixt imperi als senyoriis feudals de la Catalunya Vella (segle XIV)" **Mayurqa**, 1989, Vol. 22, núm. 1, pàgs. 200-201.
- 91 Era jurisdiccio ei eth poder o legitima autoritat tà governar e mèter en execucion es leis, declarant e aplicant eth dret mentre qu'er empèri ei era facultat de tier era coaccion e coercion tà hèr respectar es leis e complir es decisions des autoritats. Era jurisdiccio criminau podia èster exercida en diferenti grads: era baisha tractaue dera actuacion contra es lairons, mentre qu'es crims de major entitat estauen reservats ara nauta, intimament junhuda ath mèr empèri; en cambi era civiu se corresponie damb era facultat sancionadora deth mixte empèri, CUADRADA I MAJÓ, Coral; "Sobre el mer i mixt imperi als senyoriis feudals de la Catalunya Vella (segle XIV)" **Mayurqa**, 1989, Vol. 22, núm. 1 pàgs. 200-201.

- 92 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650, f.301: “*Rendament del espital y quadra de San dels Pontells de Viella*” [20 de desembre de 1644].
- 93 Enes tres interrogatòris de testimoni recuclhuts ena documentacion enes sues prumères preguntes vòlen demostrar qu'er isclat de Sant Nicolau des Pontells compren un territòri diferenciat damb era expression “*entre els àmbits de les valls d'Aran i Barravés*”, ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, nº 2, N, **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau des Pontells**. Any 1690.
- 94 **Relación al Rey Don Phelipe III, nuestro señor, del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del valle de Aran, de los reyes que le han poseydo, sus conquistas, costumbres, leyes y gouierno**. Por el doctor Ivan Francisco de Gracia de Tolba, asesor del Condado de Ribagorça, por el Rey nuestro señor, y Visitador Real en el Valle de Arán, Impresa en Huesca, por Pedro Cabarte, Impresor de la Vniuersidad, Año, 1613.
- 95 Eth 20 d'abriu de 1570, en Vilalhèr, es cònsols de Vielha presentèren ara cort deth Sr. Miquel Boil, donzelh, baile generau dera val de Barravés, nomentat peth bisbe de Lhèida coma baron d'aguesta val, un interrogatòri tà recèber bèri testimoni dera sua jurisdiccion “*ad futuram rei memoriam*” ac hègen: “*com senyors directes de la casa, quadra i terme de l'Espitau de Pontells, situat al peu del port de Vielha, entre els termes de la dita Vall d'Aran i els terres de la vall de Barravés,...*”. Eth 21 de seteme de 1606, heren çò de madeish ena cort de Carlos Mendoza, governador d'Aran: “*Els cònsols i universitat de Vielha, senyors directes de la casa, quadra i terme de l'Espitau des Pontells, situat al Pirineu, al peu del port de Vielha, entre els termes de la vall d'Aran i els de la vall de Barravés, tots dos del Principat de Catalunya tenien necessitat ad futuram rei memoriam i àlies, perquè la veritat consti, rebre alguns testimonis davant la reial cort d'Aran*”. Eth prumèr article der interrogatòri: “*la universitat de Vielha és senyora de la quadra de Sant Nicolau des Pontells, vulgarment dita l'Hospital de Vielha, situada entre la vall de Barravés i el cap del port de Viella, damb la jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi privative al governador del Castell Lleó i Vall d'Aran i altres oficials reials*” eth 26 d'agost de 1688, eth sindic dera vila de Vielha presentèc aguest interrogatòri de cinquanta quate preguntes en procés qu'interpausèc contra Francisco de Planes, governador, e d'auti individús in ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau des Pontells**
- 96 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau des Pontells**.
- 97 Preguntes der interrogatòri de 1688, ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, nº 2, N, **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau des Pontells**. Any 1690.
- 98 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Les respostes de la Val d'Aran als Qüestionaris de Francisco de Zamora**, Estudis 28, Garsineu Edicions, Tremp, 2014, pàg. 161 [nota 49]. Tanben ena memòria sus er espitau de Sant Nicolau der Inventari deth Patrimòni Arquitectonic de Catalunya e ena Wikipedia.
- 99 **Acta de venda de l'Hospital dels Pontells**, Arxiu Comarcal de la Noguera, ANC200-100-T1-4126- Pergamins de la Vall d'Aran. Pere de Morelleno, cònsol de Vielha aquell any, presentà a Pere Moga, notari, un manament de Jaume Claret, doctor i jutge ordinari de la Vall d'Aran, que deia: *es mana a Pere Moga, notari públic i reial, que per informació rebuda per jurament dels síndics de la universitat i singulars persones de la vila de Vielha que l'instrument de la venda i compra de l'hospital que es deia de Vielha s'havia perdut. Aquest document, Joan d'Astet i Joan de Vila, síndics l'havien demanat i requerit al dit jutge, informant-li que d'aquell es conservaven una còpia en unes notes notariales, les quals eren en poder de Mn. Pere Moga, i que en fes una escriptura pública. Per fer-la demanaren permís al discret mestre Ramon de Pucel, també notari, el qual no posà cap impediment. Amb aquest consentiment el jutge manà al dit Mn. Pere Moga que de la nota interlineada o no interlineada, fes escriptura pública del document i la donés als síndics; i aquests li pagarien els honoraris corresponents.*
- 100 ACA, CANCELLERIA, Registre 2204, fol. 109. PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “*Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán*” in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 -1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pàgs. 239-325.
- 101 VALLS TABERNER, Ferran; “*Notas sobre la condición antigua del Valle de Arán*”, in Revista Quincenal, 27 (1918), pàgs. 204-219. E, sustot, era segona part d'aguest article inedit qu'estúdie PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “*Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán*” in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 -1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pàgs. 239-325.
- 102 PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “*Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán*” in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 -1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pàgs. 239-325.
- 103 SOLER I SANTALÓ, Juli; **La Vall d'Aran (1906)**, Garsineu Edicions, Tremp, 1998, pàgs. 251-252 [nota 1].
- 104 ROCAFORT I SAMSÓ, Ceferí; **El Pallars, La Ribagorça i la Vall d'Aran a la Geografia General de Catalunya de Francesc Carreras Candi (1913)**, Garsineu Edicions, Tremp, 2026, pàg. 303 [nota 309].
- 105 PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “*Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán*” in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 -1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pàgs. 309, Doc. 16, 1542, setembre , 10, Montsó, Carlos V confirme as cònsols e lòc de Viella es privilègis concedits pes reis d'Aragon en Espitau des Pontells qu'auien aquerit. Felip II ac confirmèc eth 4 de març de 1584 en Madrid. ACA, CANCELLERIA, Registres, núm. 4309, ff. 90v.-95v.
- 106 ACA, CANCELLERIA, Registres, núm. 4309, fs. 90v.-95v.
- 107 AGA190-71-T1-2870, **Informe deth Conselh Generau sis er Espitau de Vielha**, 1564.
- 108 ACA, CANCELLERIA, Registres, núm. 4309, fs. 90v.-95v.
- 109ACA, CANCELLERIA, Registres, núm. 4309, fs. 90v.-95v. PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “*Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán*” in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 -1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona,

Gandesa, 2002, pàg. 309, Doc. 16.

110 DURAN I GRAU, Eulàlia, **Les Germanies als Països Catalans**. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona, desembre de 1979, voll, pàg. 427-430.

111 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 1 El Marc Institucional**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pàgs. 192-199.

112 AGA190-71-2337. Eth conselh generau dera vila de Vielha tà pagar es deutes qu'auie damb Mossur Bartier, marchand de Sant Beat, que somauen 73.897 francs, avalorèren es bens, rendes, propietats e emoluments dera universitat

Peth loguèr annau der espitau, es sues montanhes, Prats, bòrdes, cases, uart, mòla-ressèc	4.600 liures barceloneses (10 rals = liura; 20 ardit = ral)
Loguèr dera montanha de Horno e Cuenques, damb totes es sues pertences	700 liures barceloneses
Loguèr dera montanha de Pomaròla, damb toti es sòns drets e pertences e dependències	900 liures barceloneses
Loguèr dera montanha dera Lòsa de Rius e Montanèro	400 liures barceloneses
Loguèr dera miegèra de vin (2 ardit per miegèra) qu'auien de pagar es tauerners e d'auti qu'aurien vin	1.000 liures barceloneses
TOTAU DRETS E POSSESSIONS DERA VILA DE VIELHA	8.300 liures barceloneses

113 AHL26019-T2-4117, **Respostes generals de Vielha. Intendència de Lleida (Cadastrè de Patiño)**, 1716 **Emoluments i entrades de la vila de Vielha [rendes anuals]**

Ua tauèrna	50 liures (LL)
Un ostau dera vila	1 LL. 8sòus (s.)
Ua botiga	4 LL.
Un horn de pan	2 LL.
Ua carnissaria	1LL.
Es pastures	137 LL.
UN OSTAU PLAÇAT EN UA AUTA PART DETH PÒRT ENA PART DE BARRAVÉS, SOTSVEGUERIU DE PALLARS	400LL.
Dus molins harièrs d'ua mòla cada un, que mòlen damb aigua correnta, e sonque mòlen cinc mesi ar an	40LL.

114 AHL26019-t2-4123, **Repartiment individual de Vielha. Intendència de Lleida (Cadastrè de Patiño)**, 1722-1826

Béns comuns de la vila de Vielha

Ua montanha, tèrra èrma, nomentada Pomaròla, que possedís en loguèr Antoni Francés de Castanesa	100 rals	Paga ath rei: 10 rals
Montanha era Artiga, que possedís en loguèr Josep de Miguel	50 rals	Paga ath rei: 5 rals
Montanha Sa Ferrera, a on passen er estiu es bestiars dera vila	300 rals	Paga ath rei:30 rals
Ua montanha , a on se mantien eth bestiar dera vila, durant un periòde de 15 dies	100 rals	Paga ath rei: 10 rals
Dus molins, en loguèr	200 rals	Paga ath rei: 20 rals
Era carnissaria, en loguèr	50 rals	Paga ath rei: 5 rals.
Era tauèrna, en arrendament	500 rals	Paga ath rei: 50 rals
Ua botiga, en arrendament	260 rals	Paga ath rei: 26 rals.
UN OSTAU EMPLAÇAT ENA AUTA PART DETH PÒRT, NONENTAT ER ESPITAU DE VIELHA, en arrendament, en poder de Jaume Puyol	1000 rals	Paga ath rei: 100 rals

115 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capitòls** 1593-1650, fs. 230v-231r.

116 RUIZ DE LA PEÑA SOLAR, Juan Ignacio; "Las solidaridades vecinales en la Corona de Castilla (Siglos XII-XV)" in **Cofradías, Gremios y Solidaridades en la Europa Medieval**, XIX Semana de Estudios Medievales, Estella, 20 a 24 de julio de 1992, Gobierno de Navarra, Departamento de Educación y Cultura, 1993, Pamplona, 1993, pàg. 70.

117 Era istoriaria Sanllehy argumente qu'aguesta frairia nèish coma responsa as ambicions territoriaus dera universitat de Senet, limitròfa damb aqueth endret, o ua prevencion contra possibles incursions de bandolèrs o de fòrces militars. SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 1 El Marc Institucional**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pàg. 192.

118 POUJADE, Patrice; **Le Val d'Aran entre deux monarchies au XVIIe siècle (vers 1598- vers 1720). Une vallée pyrénéenne dans un siècle de crises**. Tesis doctoral d'història, Université de Toulouse_Le Marail, 1996, 3 vol.

119 POUJADE, Patrice; **Une vallée frontrière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies**, Aspet, Ed. PyrèGraph, 1998, pàg. 306.

120 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; Ressenya del llibre: Patrice Pujade: *Une vallée frontrière dans le Grand Siècle: le Val d'Aran entre deux monarchies*, in **Recerques història, economia, cultura**, URV, 1999, <http://hdl.handle.net/20.500.11797/RP5049>

- 121 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 1 El Marc Institucional**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pàg. 193.
- 122 GRACIA DE TOLBA, Juan Francisco; **Ordinaciones, pragmática y edictos reales del Valle de Arán hechos en 1616**, Barcelona: Imprenta de Francisco Surià, 1752.
- 123 *Que los gastos, que hará el Syndico en Francia por deudas de Particulares, no los pague el Valle. Otrosi, por quanto por experiencia se ha visto, que no pagar los Particulares del presente Valle las cantidades de dinero, y otras cosas que deben en Francia, se han hecho represalias, y el Valle, con mucho gusto de su Patrimonio ha pagado diversas cantidades por los particulares; y porque no es justo que haya de pagar el dicho Valle por lo que no concierne causa común: Por tanto estatuímos y ordenámos, que siempre que se hicieren represalias, ò otras ocupaciones de las Personas, ò bienes del presnete Valle por los Franceses de la Frontera, haya de salir el dicho Syndico a reparo de ellas, y el gasto necesario, que se ofreciere; con esto, que si las dichas represalias fueren por causa comun del dicho Valle, hayan de ser los gastos a cuenta de todo el Valle; però si fuere por causa, ò deuda particular, hayan de ser tambien los gastos por cuenta del dicho Particular, por cuya causa havrán sido las dichas represalias; y el dicho Syndico haya de cobrar del dicho particular todo el gasto, exceptuado el de su Persona*
- 124 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 1 El Marc Institucional**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pàg. 194.
- 125 AGA190-71-T1-2388 **Acte signat pera Val d'Aran a favor de François Bartier, mercand de Saint Beat**.
- 126 POUJADE, Patrici; "La guerra de los Segadores en el valle de Arán: una aportación documental sobre el episodio de 1643" in **ARGENSOLA, Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses**, núm, 112, Huesca, 1998-2002, pàg. 324.
- 127 POUJADE, Patrice; "La frontera pirinenca i el comerç a l'època moderna" in **Manuscrits** 26, 2008, pàg. 84
- 128 AGA 190-71-T1-2337, **Debitòri qu'a de pagar era vila de Vielha a favor de François Bartier, marchand de Sant Beat**, Vielha, 16 d'agost de 1645
- 129 AGA 190-71-T1-2337, *Ara de present nosaltres els cònsols i universitat i singulars persones de Vielha presents, absents i esdevenidors insolidum libran, donam, entregam al dit Mossur Bartier, aci present, i d'aquells hospital, muntanyes i altres muntanyes i mitgera dalt nomenades vos posam en reial i actual corporal possessió amb totes ses entrades i eixides, pertinences, drets, ja rendes i llibertats que aquelles puguin tenir, gaudir i posseir i fer-ne amb totes ses plenes i lliures voluntats, tant ells com els seus esdevenidors amb tots els àmbits, circuits i servituds que d'antiquitat de present tenen i han tingut els posseïdors antics, passats i prometem donar-li franques i quittes aquelles de totes càrregues i subsidis tant eclesiàstics com seculars, tant ara de present com en l'esdevenidor a ell o als seus. Tanben, que no li innovaran ni li podran innovar res. Si algú li posaria cap subsidi ni imposició, emparamenta en les dites muntanyes, hospital i mitgera que dita universitat i singulars persones d'aquella eixiran en la seva defensa. Si fos el cas que sorgís cap impediment ni empax en l'hospital, muntanyes, mitgera, drets, arrendaments i emoluments d'aquelles, o en cada una d'elles, per qualsevol causa o pretext, fos com ja està dit, prometent fer bones dites propietats, rendes i emoluments.*
- 130 **Avaloracion des bens e emoluments dera vila de Vielha:**
- Er espitau, es sues montanhes, bòrdes, cases, uart, mòla damb es auti emoluments, se s'arrendessen es drets pertanents ath predit espitau e montanhes vulgarament nomenades der Espitau des Pontelhs, 4.600 ll. barceloneses.
  - Era montanha de Horno e Cuenques damb totes es sues pertences, 700 ll. barceloneses
  - Era montanha de Pomaròla, damb totes es sues pertences, 900 ll. barceloneses
  - Era montanha Lòsa de Rius e Montanèro, 700 ll. barceloneses
  - Era montanha de Pomèro, 400 ll. barceloneses
  - Arrendament dera migèra, 2 ardots per migèra, qu'an de pagar es tauernès qu'auràn vin e d'auti abitants de Viella, 1.000 ll. Barceloneses
  - TOTAU: 8.000 LL. BARCELONESES = 20.750 FRANCS.
- 131 AGA190-71-T1-2459 **Acòrd entre Exuperie Bartièr e era Val d'Aran** [19 de novembre de 1661].
- 132 AGA190-71-T1-2321 **Resposta deth sindic d'Aran ath factum presentat per Exuperie Bartièr** [31-12-1681].
- 133 ACA, CANCELLERIA, Registres 5510, f. 153. PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; "Ferran Valls i Taberner, editor de las "Costums" de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán" in **Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 -1999/2000)**, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pàg. 310. Doc. 17.
- 134 AGA190-71-T1-2346 **Còpia dera ien orde dada peth loctinent e capitan de Catalonha as aranesi en ahèr Bartièr** [28 de març de 1661].
- 135 AGA190-71-T1-2459 **Acòrd entre Exuperie Bartiere era Val d'Aran**, 1661. Mr. Exupère de Bartier, era Sra. Damois, mair e vedua de François Bartier, Sr. Bartier, doctor en teologia e caperan d'Aspet, eth tutor, eth nòble Guillem d'Uston, senhor de Montauban, bon-german, d'ua part; e es conselhèrs e diputats dera Val d'Aran, dera auta part. Acordèren reduir eth deute a 40.000 francs, qu'es d'Aran s'obliguèren a pagar: 8.250 francs ath Sr. d'Uston per 6.000 francs de principau e 2.250 d'interèssi pera dòt de Damois de Bartier, ara sua hemna e germana d'Exupère, en quate ans. Era rèsta 32.000 francs, en setze ans, anauament 2.000 francs.
- 136 POUJADE, Patrice; **Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies**, Aspet, PyrèGraph, 1998, pàg. 277.
- 137 AGA 190-T1-3028 **Llibre d'acòrds deth Conselh Generau dera Val d'Aran**
- 138 AGA190-11-T1-1771 **Carta des còssos e proòms deth terçon de Lairissa dirigida entath prior e conselhèrs dera Val** [02-08-1682]
- 139 AGA190-71-T1-301 **Amassada deth conselh dera vila de Vielha sus er ahèr contra es Bartièr** [Vielha, 14-01-1684]
- 140 AGA190-71-T1-288 **Carta de Francisco de Planes, governador d'Aran, dirigida entà Luis de Velancia** [31-03-1685]
- 141 AGA190-71-T1-2318 **Concòrdia entre Exuperie Bartièr e era Val d'Aran** [Salardú 23-05-1691].

- 142 POUJADE, Patrice; **Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies**, pàg. 306.
- 143 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau dels Pontells**.
- 144 AHPHU-F-000012/000009 17 **Testamento de José de Subirà, barón de Eroles i Señor de Villalbor** (1694-07-26)
- 145 TESTAMENT [núm. 104 **Transumpto del testament fet, ordenat y firmat per Dⁿ Rafel de Subirà varó de Eroles, S^m de Billalbor; capità de cavalls corassas; y G^{do} de las Armas de la plassa del Castell de Leó, y de la política de la Vall de Arán, &c. Y altre Acte en est continuat. En poder del D^r. Juan de la Cau, notari públic de Vila (de que dóna fee lo R^e Pere Juan de la Cau, presbiter, notari públic del dit lloch de Vila, de haverlo encontrat en las escrituras de dit Juan de la Cau) (y del dit transumpto ne dóna fee lo Dr Manuel Castejon notari públic de Conques; als 21 de febrer de 1749) als 2 de juny de 1677)** AHPHU-F-000012/000009-15- Testamento de Rafael de Subirà, Barón de Eroles y Señor de Villalbor, 1677-06-02.
- 146 ACA, REIAL AUDIÈNCIA, Plets Civils, 24576
- 147 Arxiu Històric de Cardona, AHC500-9-T2-4 **Escritura de posesión del noble Rafel de Subira i de Miquel, Governador General del Castell de Lleó i de la Vall d'Arande la Quadra de Vilaller**.
- 148 Eth sénher Rafael Subirà senhor de Vilalbor, capitan de coirasses, governador des armes de Castèth Leon, Val d'Aran e dera publica dera predita val, in ACA, CONSEJO DE ARAGÓN, Lligalls, 0555, n° 027 [1653/1657] **Certificacions donant suport a la petició de mercès que fa D. Martí Figuerola, jutge de la Vall d'Aran**.
- 149 **Privilegi de Cavaller concedit al capità Rafael de Subirà** in Heredia y Alamán y Cervero, *Vicente de AHN, Estadi - Carlos_III, Exp. 961.f. 46v.-50r.*
- 150 **Títol de noble del capità Rafael de Suvirà** in Heredia y Alamán y Cervero, *Vicente de AHN, Estadi - Carlos_III, Exp. 961.f. 50v.-54r.*
- 151 Denonciauen que Rafael de Subirà, governador d'Aran publicament defraudau nautes quantitats ath Generau, trènt deth Principat gran quantitat de lan e bestiaris, de lan coma mulats, sense pagar-ne es drets de gessuda. S'avalore era soma de diners defraudada en mè de mil lliures. Ath delà, se queishauen es diputats, qu'aguest governador, quan es oficiaus deth Generau volien crubar es sòns drets, non ac podien hèr, perquè damb amenaces e autament hège carar as taulèrs e d'auti cuelhedors des drets. Totun, eth frau ère mè de gran, ja que non ère sonque eth delegat reiau que non volesse pagar-les des sues mercaderies, senon que tanben impediè, damb violència, qu'es taulèrs non les crubèssen des sòns parents, que n'èren molts perquè eth governador ère originari dera madeisha Val. Per tot açò, es diputats audidores de compdes deth Generau demanauen ath rei que hesse qu'eth governador d'Aran paguèsse es drets que ne deuie pes mercaderies qu'auie trèt de Catalonha e que deishèsse de hèr es fraus e que deishèsse de pertubar as taulèrs dera Vall. SANS I TRAVÉ, Josep Maria (Director dera obra); **Diataris de la Generalitat de Catalunya, Vol. VII, Anys 1656-1674**, Generalitat de Catalunya, Departament de Presidència, maig 2002, pàgs. 1182-83.
- 152 **"Discurso en hecho y derecho por el noble Don Rafael de Subira capitán de corazas, gobernador del Real Castillo y Valle de Aran, Baron de Eroles y Señor de Villalbor contra el procurador fiscal del Real Tribunal de la Auditoria General de Cataluña"** AGA 191-174-T2-2 (12 d'agost de 1678).
- 153 POJADA, Patrici; **Es conflictes e era evolucion de poders ena Val d'Aran des sègles XVI e XVII** in **Miscellanèa en aumenatge a Melquíades Calzado de Castro. "Damb eth còr Aranés"**, Pagès Editors, S.L., Lleida, 2010 pàgs. 251-252.
- 154 POJADA, Patrici; **Es conflictes e era evolucion de poders ena Val d'Aran des sègles XVI e XVII** in **Miscellanèa en aumenatge a Melquíades Calzado de Castro. "Damb eth còr Aranés"**, Pagès Editors, S.L., Lleida, 2010 pàgs. 251-252.
- 155 CALZADO DE CASTRO, Melquíades; **"Asesinato político en la familia de Miquel: (Valle de Arán, siglo XVII)"** in **ARAN Publicación d'informacion e opinion dera Val d'Aran**, núm. 35, novembre-desembre de 1991, pàgs. 6-9.
- 156 POUJADE, Patrice; **Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies**, Aspet, Ed. Pyrègraph, 1998, pàg. 277.
- 157 **Señor, El capitan de cavallos coraças D. Rafel de Subirà, governador del castillo de Leon y Valle de Arán, dize: que ha 40 y mas años que sirve à V.M. y en el de 1642 fue vno de los primeros que se señalaron en compañia de D. Jacinto Toralla... para entregar vno y otro à la obediencia de V.M. como se consiguió... Y aviendo dado sus descargos el suplicante, se hallò tan inocente, como dexa ver de la sentencia que declaró el Auditor general del exercito de Cataluña, en 4 del mes de noviembre de 1678...suplica...con brevedad se despache su causa y sea restituído en el gobierno del castillo de Leon y Valle de Aran...** Subirà, Rafael de. [Catalunya: s.n., 1678 o post.] Biblioteca de Catalunya, Fons Bonsoms 21062.
- 158 En bèri estudis istorics s'identifique eth primogènit de Rafael de Subirà e de Miquel, damb eth nòm de "el capitán Juan de Subirà", açò ei degut ar error que conde eth document imprès **Memorial de Rafael de Subirà, capitán de caballos Corzas, y gobernador del Valle de Arán, al Rey, en el que solicita la futura sucesión en su puesto de gobernador para su hijo, el capitán Juan de Subirà** de la Colección de Don Luis de Salazar y Castro, a la Real Academia de la Historia. En cambi, en document originau conservat ACA, CONSEJO DE ARAGÓN, Lligalls, 0555, n° 096 [Aproximada s. XVII] **Peticio de la futura del càrrec de governador militar i polític del Castell Lleó i Vall d'Aran**, apareish corrèctament.
- 159 ACA, CONSEJO DE ARAGÓN, Lligalls, 0555, n° 096 [Aproximada s. XVII] **Peticio de la futura del càrrec de governador militar i polític del Castell Lleó i Vall d'Aran**.
- 160 AGA190-71-T1-199 **Carta de pagament de Sebastià Gessa, síndic, a favor de Josep Subirà governador de Castell Lleó** (8 de novembre de 1677).
- 161 AGA-71-T1-296 **Carta de Rafael Subirà, governador d'Aran, dirigida al Conselh Generau** (11 de juliol de 1683).
- 162 AGA190-71-T1-2588 **Confirmacion del tratado de mentiras y patzeries entre Aran y Sant Girons** (7 d'agost de 1684).
- 163 AGA190-12-T1-134 **Damia Abadía y Pere Mòga deuen sòs a Joseph Subirà, capitán de Castèth Leon** (8 de juny de 1684)
- 164 Es prumèrs documents de Francisco de Planes coma governador d'Aran son es següents: AGA 190-11-T1-1518 **Carta de Francisco de Planes, governador de la Val, dirigida a Joan Aunòs Rella, Batlle general del terç de Lairissa** (1 de gèr de 1681), AGA 190-11-T1-1513 **Carta de Francisco de Planes, Governador dera Val, dirigida al baile generau de Lairissa** (26 de juriol de 1682),

- AGA 190-71-T1-304 *Carta deth Francisco Pont dirigida entà Francisco de Planes, governador de Arán* (27 de noveme de 1683) i AGA 190-71-T1-288 *Carta de Francisco de Planes, governador d'Arán, dirigit entà Luis de Velancia* (31 de març de 1685).
- 165 *Discurso en hecho y derecho por el noble don Rafael de Subira, capitan de corazas, governador del real Castillo de Leon y Valle de Arán,... contra el Procurador Fiscal del Real Tribunal de la Auditoria General del Exercito Real de Cataluña, ante el muy ilustre don Francisco de Soto-Mayor, auditor general de dicho Real Exercito* Subirà, Rafael de. [Barcelona?: s.n.; 1678?] BC.Fons Bonsoms 2624. *Señor, El capitan de cavallos coraças D. Rafel de Subirà, governador del castillo de Leon y Valle de Arán, dize: que ha 40 y mas años que sirve à V.M. y en el de 1642 fue vno de los primeros que se señalaron en compañía de D. Iacinto Toralla... para entregar vno y otro à la obediencia de V.M. como se consiguió... Y aviendo dado sus descargos el suplicante, se hallò tan inocente, como dexa ver de la sententia que declarò el Auditor general del exercito de Cataluña, en 4 del mes de noviembre de 1678...suplica...con brevedad se despache su causa y sea restituido en el gobierno del castillo de Leon y Valle de Arán...* Subirà, Rafael de. [Catalunya: s.n., 1678 o post.] BC. Fons Bonsoms 21062. *Señor, El capitan de cavallos coraças D. Rafael de Subirà, governador del castillo de Leon y Valle de Arán, dize: que ha 36 años que sirve à V.M. y en el de 1642 fue vno de los primeros que se señalaron (en compañía de D. Iacinto Taralla... para entregar vno y otro à la obediencia de V.M. como se consiguió...* Subirà, Rafael de. [Cataluña: s.n., 1678 o post.] BC. Fons Bonsoms 2476. Agustí tres documents se pòden trapar en autes bibliotèques o archius, ath delà tanben se consèrve eth manuscrit originau d'un d'eri.
- 166 CALZADO DE CASTRO, Melquíades; "Asesinato político en la familia de Miquel: (Valle de Arán, siglo XVII)" in ARAN Publicación d'informacion e opinion dera Val d'Arán, núm. 35, novembre-desembre de 1991, pàgs. 6-9.
- 167 RIERA SOCASAU, Joan Carles; Val d'Aran. Era luta ena termièra, Conselh Generau d'Aran, Vielha 2012, pàgs. 146-147. POUJADE, Patrice; *Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies*, Aspet, Ed. PyrèGraph, 1998, pàgs. 269-277.
- 168 CALZADO DE CASTRO, Melquíades; "Asesinato político en la familia de Miquel: (Valle de Arán, siglo XVII)" in ARAN Publicación d'informacion e opinion dera Val d'Arán, núm. 35, novembre-desembre de 1991, pàg. 6.
- 169 CALZADO DE CASTRO, Melquíades; "Asesinato político en la familia de Miquel: (Valle de Arán, siglo XVII)" in ARAN Publicación d'informacion e opinion dera Val d'Arán, núm. 35, novembre-desembre de 1991, pàg. 6.
- 170ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N *Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Arán i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau dels Pontells.*
- 171 CALZADO DE CASTRO, Melquíades; "Asesinato político en la familia de Miquel: (Valle de Arán, siglo XVII)" in ARAN Publicación d'informacion e opinion dera Val d'Arán, núm. 35, novembre-desembre de 1991, pàgs. 6.
- 172 AGA 190-71-T1-305 *Carta de Martín Figuerola, advocat dera Val, dirigida entath Conselh Generau* (22 de febrero de 1688).
- 173 ACA, REIAL AUDIÈNCIA, Plets civils, 20093 *Causa del síndic de Vielha, contra el noble Rafael de Subirà, governador de Castell Lleó i Vall d'Arán* (1672/1674).
- 174 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N *Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Arán i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau dels Pontells.*
- 175 *Discurso en hecho y derecho por el noble don Rafael de Subira, capitan de corazas, governador del real Castillo de Leon y Valle de Arán,... contra el Procurador Fiscal del Real Tribunal de la Auditoria General del Exercito Real de Cataluña, ante el muy ilustre don Francisco de Soto-Mayor, auditor general de dicho Real Exercito* Subirà, Rafael de. [Barcelona?: s.n.; 1678?] BC.Fons Bonsoms 2624, pàg. 102, art. 214.
- 176 POUJADE, Patrice; *Une vallée frontière dans le Grand Siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies*, Aspet, Ed. PyrèGraph, 1998,pàg. 277.
- 177 *Discurso en hecho y derecho por el noble don Rafael de Subira, capitan de corazas, governador del real Castillo de Leon y Valle de Arán,... contra el Procurador Fiscal del Real Tribunal de la Auditoria General del Exercito Real de Cataluña, ante el muy ilustre don Francisco de Soto-Mayor, auditor general de dicho Real Exercito* Subirà, Rafael de. [Barcelona?: s.n.; 1678?] BC.Fons Bonsoms 2624, pàgs. 105-106, art. 220.
- 178 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N *Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Arán i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau dels Pontells.*
- 179 *Discurso en hecho y derecho por el noble don Rafael de Subira, capitan de corazas, governador del real Castillo de Leon y Valle de Arán,... contra el Procurador Fiscal del Real Tribunal de la Auditoria General del Exercito Real de Cataluña, ante el muy ilustre don Francisco de Soto-Mayor, auditor general de dicho Real Exercito* Subirà, Rafael de. [Barcelona?: s.n.; 1678?] BC.Fons Bonsoms 2624, pàgs. 102-103 art. 215.
- 180 AGA 190-71-T1-305 *Carta de Martín Figuerola, advocat dera Val, dirigida entath Conselh Generau* (22 de febrero de 1688).
- 181 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N *Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Arán i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau dels Pontells.*
- 182 Ua regalia ei ua prerrogativa reiau d'origina medievau. En generau se tracte de privilègis indissolublament junhuts ara corona, encara que bèri uns podien èster cedit per privilègi o prescripcion. Entre es regalies que se podien delegar, coma ei eth cas deth governador d'Arán, delegat ordinari deth rei, trapam bères prerrogatives judíciaus, coma eth coneishement d'encausas d'apellacion, era jurisdiccion civiu e criminau, eth dret de crubar es impòsti reiaus e de crear-ne de nau i eth dret d'aprofitament deth domeni public o des monopòlis.
- 183 *Señor, El capitan de cavallos coraças D. Rafael de Subirà, governador del castillo de Leon y Valle de Arán, dize: que ha 36 años que sirve à V.M. y en el de 1642 fue vno de los primeros que se señalaron (en compañía de D. Iacinto Taralla... para entregar vno y otro à la obediencia de V.M. como se consiguió...* Subirà, Rafael de. [Cataluña: s.n., 1678 o post.] BC. Fons Bonsoms 2476
- 184 *Discurso en hecho y derecho por el noble don Rafael de Subira, capitan de corazas, governador del real Castillo de Leon y Valle de Arán,... contra el Procurador Fiscal del Real Tribunal de la Auditoria General del Exercito Real de Cataluña, ante el muy ilustre don Francisco de Soto-Mayor, auditor general de dicho Real Exercito* Subirà, Rafael de. [Barcelona?: s.n.; 1678?] BC.Fons Bonsoms 2624.

- 185 *Señor, El capitán de cavallos coraças D. Rafel de Subirà, governador del castillo de Leon y Valle de Arán, dize: que ha 40 y mas años que sirve à V.M. y en el de 1642 fue vno de los primeros que se señalaron en compañía de D. Iacinto Toralla... para entregar vno y otro à la obediencia de V.M. como se consiguió... Y aviendo dado sus descargos el suplicante, se hallò tan inocente, como dexa ver de la sentencia que declaró el Auditor general del exercito de Cataluña, en 4 del mes de noviembre de 1678...suplica...con brevedad se despache su causa y sea restituído en el gobierno del castillo de Leon y Valle de Aran...* Subirà, Rafael de. [Catalunya: s.n., 1678 o post.] BC. Fons Bonsoms 21062.
- 186 *Discurso en hecho y derecho por el noble don Rafael de Subira, capitán de corazas, governador del real Castillo de Leon y Valle de Arán,... contra el Procurador Fiscal del Real Tribunal de la Auditoria General del Exército Real de Cataluña, ante el muy ilustre don Francisco de Soto-Mayor, auditor general de dicho Real Exército* Subirà, Rafael de. [Barcelona?: s.n.; 1678?] BC.Fons Bonsoms 2624.
- 187 *Señor, El capitán de cavallos coraças D. Rafel de Subirà, governador del castillo de Leon y Valle de Arán, dize: que ha 40 y mas años que sirve à V.M. y en el de 1642 fue vno de los primeros que se señalaron en compañía de D. Iacinto Toralla... para entregar vno y otro à la obediencia de V.M. como se consiguió... Y aviendo dado sus descargos el suplicante, se hallò tan inocente, como dexa ver de la sentencia que declaró el Auditor general del exercito de Cataluña, en 4 del mes de noviembre de 1678...suplica...con brevedad se despache su causa y sea restituído en el gobierno del castillo de Leon y Valle de Aran...* Subirà, Rafael de. [Catalunya: s.n., 1678 o post.] BC. Fons Bonsoms 21062.
- 188 *Señor, El capitán de cavallos coraças D. Rafael de Subirà, governador del castillo de Leon y Valle de Arán, dize: que ha 36 años que sirve à V.M. y en el de 1642 fue vno de los primeros que se señalaron (en compañía de D. Iacinto Taralla... para entregar vno y otro à la obediencia de V.M. como se consiguió...* Subirà, Rafael de. [Cataluña: s.n., 1678 o post.] BC. Fons Bonsoms 2476
- 189 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N *Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de la quadra i de l'Espitau dels Pontells.*
- 190 AGA190-3-T1-1282, *Libre de capítols* 1593-1650, full. 151 r.
- 191 22 de juliol de 1620, AGA1903-T1-1282, *Libre de capítols*, 1593-1650. fs. 97r.-98r.
- 192 Ena vila de Vielha i auie un ostau. Eth 17 de hereuèr de 1624 s'arrendaue per tres ans (de hereuèr de 1625 a hereuèr de 1628). Toti es forastèrs auie de lotjar-se en eth, cap vesin dera vila podie acuéher-ne a cap ena sua casa, jos pena de 40 sòus (multa que se darie as ostalèrs). Es cònsols auie d'executar era sancion, senon ac hègen eri auie de pagar-lo des sòus pròpris bens. Es autoritats locaus entà crubar era penalizacion recebien 5 sòus. Es forastèrs pagauen ar ostalèr un ardit per òme de taula, era madeisha quantitat de sopar, quate ardis de lhet e es que non i dormien auie de pagar-ne dus. Cap vesin, tanpòc, podie acuéher enes sues cases bestiar forastèr ne véner pastura, jos pena de 40 sòus a favor der ostalèr e de pagar era èrba ath predit ostalèr coma s'eth madeish l'auesse dada. Cada bèstia de trabalh auie de pagar de pasturatge tres targes peth dia e autes tres pera net. De cada hauç qu'era vila li dèsse podie hèr pagar tres targes per unitat. AGA1903-T1-1282, *Libre de capítols*, 1593-1650.
- 193 ESPINAR JIMÉNEZ, María; ESPINAR MORENO, Manuel; “*Ventas y mesones para viajeros en epoca de los reyes católicos. Necsidades humanas y comidas*” in *Estudios sobre Patrimonio. Cultura y Ciencias Medievales*, 24 (2022), pàgs. 109-174.
- 194 VILLAGRASA ELÍAS, Raúl; *La red de hospitales en el Aragón medieval* (ss. XII-XV), Colección Estudios Historia, Institución Fernando el Católico Excma. Diputación de Zaragoza, Zaragoza, 2016, pàg. 56-57.
- 195 ZAMORA, Francisco de; *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Edició i estudi a cura de Ramon Boixareu, Barcelona, Curial, 1973, pàg. 201.
- 196 MOLINA MOLINA, Ángel Luis; “*Viajeros y caminos medievales*” in *Cuadernos de Turismo*, nº 4, 1999, pàgs. 111-126.
- 197 AGA1903-T1-1282, *Libre de capítols*, 1593-1650.
- 198 AGA190-3-T1-1283 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1807-1836. AGA190-3-T1-1284 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1836-1868.
- 199 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N *Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de quadra i de l'Espitau dels Pontells.*
- 200 AGA190-3-T1-1283 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1807-1836. AGA190-3-T1-1284 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1836-1868.
- 201 Eth penau: cabeç d'ua casa, paret laterau d'ua casa que non a ua auta ath cant)
- 202 AGA190-3-T1-1282, *Libre de capítols* 1593-1650.
- 203 PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “*Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán*” in *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)*, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pàg. 288.
- 204 PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “*Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán*” in *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)*, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pàg. 297.
- 205 PELÁEZ DE ALBENDEA, Manuel Juan; “*Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums” de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán*” in *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320 - 1999/2000)*, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, Gandesa, 2002, pàg. 298.
- 206 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; “*Casa de Sarte d'Unha i Casa Joanichquet de Vilamòs: el comerç de bestiar a la Val d'Aran (segles XVIII-XIX)*” in *Recerques* 68, Associació Recerques, Història, Economia, Cultura, 2014, pàgs. 137-164, pàg. 138.
- 207 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; “*Casa de Sarte d'Unha i Casa Joanichquet de Vilamòs: el comerç de bestiar a la Val d'Aran (segles XVIII-XIX)*” in *Recerques* 68, Associació Recerques, Història, Economia, Cultura, 2014, pàgs. 137-164, pàg. 139.
- 208 POUJADE PATRICE. “*Le commerce des mules entre la France et l'Espagne à l'époque moderne: l'exemple du Val d'Aran et des Pyrénées centrales*” in *Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale*, Tome 111, nº

- 227, 1999. **Le commerce des mules entre la France et l'Espagne à l'époque moderne**, pàgs. 311-324;doi:<https://doi.org/10.3406/anami.1999.2634> https://www.persee.fr/doc/anami_0003-4398_1999_num_111_227_2634, pàg. 313.
- 209 POUJADE PATRICE. "*Le commerce des mules entre la France et l'Espagne à l'époque moderne: l'exemple du Val d'Aran et des Pyrénées centrales*" in **Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale**, Tome 111, n° 227, 1999. **Le commerce des mules entre la France et l'Espagne à l'époque moderne**, pàgs. 311-324;doi:<https://doi.org/10.3406/anami.1999.2634> https://www.persee.fr/doc/anami_0003-4398_1999_num_111_227_2634, pàg. 315.
- 210 SANLLEHY I SABI, M.Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 2 El Marc Econòmic...**, pàg. 303.
- 211 SANLLEHY I SABI, M.Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 2 El Marc Econòmic...**, pàg. 303.
- 212 SANLLEHY I SABI, M.Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 2 El Marc Econòmic...**, pàg. 304.
- 213 SANLLEHY I SABI, M.Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 2 El Marc Econòmic...**, pàg. 306.
- 214 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Les respostes de la Val d'Aran als Qüestionaris de Francisco de Zamora**, Estudis 28, Garsineu Edicions, Tremp, 2014, pàgs. 200-201.
- 215 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de quadra i de l'Espitau dels Pontells**.
- 216 ACL, FONS NOTARIAL DE RODA, 0074_050, f. 28v. i ss.
- 217 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650, f. 157v.
- 218 Arxiu Diocesà de Lleida. Fons Parroquial: Senet, Parròquia Santa Cecília, màrtir, **Docs. Històrics 1629-1638**, f. 39r.- 40v.
- 219 MOLINA MOLINA, Àngel Luis; *Viajeros y caminos medievales* in **Cuadernos de Turismo**, n° 4, 1999, pàgs. 111-126.
- 220 Era informacion e donades d'aguest apartat son trètes de: AGA190-3-T1-1283 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1807-1836. AGA190-3-T1-1284 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1836-1868.
- 221 **RELACIÓN AL REY DON PHELIPE III NUESTRO SEÑOR. DEL NOMBRE, SITIO, PLANTA, FERTILIDAD, POBLACIONES, CASTILLOS, IGLESIAS Y PERSONAS DEL VALLE DE ARAN, DE LOS REYES QUE LE HAN POSSEYDO, SUS CONQUISTAS, COSTUMBRES, LEYES Y GOBIERNO. Por el doctor Ivan Francisco de Gracia de Tolba, asesor del Condado de Ribagorça, por el Rey nuestro Señor, y Visitador Real en el Valle de Arán, Impresa en Huesca, Por Pedro Cabarte, Impresor de la Vniuersidad, Año 1613.**
- 222 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de quadra i de l'Espitau dels Pontells**.
- 223 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII). Dels usos comunals a la dependència econòmica. Volum 2 El Marc Econòmic**, Garsineu Edicions, Tremp, 2007, pàg. 83-84.
- 224 RIERA SOCASAU, Joan Carles; Miralles Bacete, Remei; RIERA MIRALLES, Ferran; "*L'Hospital de Vielha de Sant Nicolau dels Pontells els seus contractes d'arrendament en la primera meitat del s. XIX*", in **GIMBERNAT, Actes del XXè Congrés d'Història de la Medicina Catalana, Vic, juny 2018**, núm 70, 2018, pàgs. 93-104
- 225 ACA, REIAL PATRIMONI, BGC, Processos, 1690, núm. 2, N **Procés de l'ajuntament de Viella contra el governador de la Vall d'Aran i altres, sobre la jurisdicció de quadra i de l'Espitau dels Pontells**.
- 226 Ena Val d'Aran era vila de Salaradú, eth lòc de Tredòs e era vila de Vielha se crubaue un dret de peatge sies mesi ar an quan eth pas pes pòrts dera Bonaigua e de Vielha, pera nhèu e eth gèu, ère plan perillhòs. Eth 7 de març de 1670 se dictèc era sentència arbitrau hèta entre eth comun dera Val d'Aran e es viles de Salaradú e Tredòs, aguestes viles pretenien crubar eth dret deth passatge deth pòrt de Pallars o de Pèires Blanques, des dera hèsta de Sant Martin (11 de noveme) enquia Sant Joan de junh (24 de junh), e eth Conselh Generau d'Aran pretenie non auer-lo de pagar senon des de Sant Martin enquia Santes Creus (3 de mai) . Era sentència dictaminèc qu'eth dret d'aguest pòrt sonque se podie crubar des deth dia de Sant Martin enquiath 12 de mai. A. G. d'Aran. Conselh Generau d'Aran, núm. 42. Archiu Generau d'Aran **Drets e Privilègis dera Val d'Aran**, 2007, pàg. 20.
- 227 SANLLEHY I SABI, M. Àngels; **Les respostes de la Val d'Aran als Qüestionaris de Francisco de Zamora**, Estudis 28, Garsineu Edicions, Tremp, 2014, pàg. 208, nota a peu de pàgina 196.
- 227 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650, f. 227r.
- 228 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650, f. 107 rv.
- 229 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650, f. 270 v.
- 230 AGA190-3-T1-1282, **Libre de capítols** 1593-1650, f. 270r.
- 231 ZAMORA, Francisco de; **Diario de los viajes hechos en Cataluña**, Edició i estudi a cura de Ramon Boixareu, Barcelona, Curial, 1973.
- 232 ZAMORA, Francisco de; **Diario de los viajes hechos en Cataluña**, Edició i estudi a cura de Ramon Boixareu, Barcelona, Curial, 1973, pàg. 201.
- 233 MADOZ, Pascual; Era Val d'Aran (1845) **Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar** La Vall d'Aran, 1845, pàg. 411.
- 234 Era moneda tradicionau d'Aran ère era liura aranesa. Ua liura se dividie en: 10 rals, 20 sòus, 50 targes e 200 dinèrs o ardis.
- 235 AGA190-3-T1-1283 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1807-1836. AGA190-3-T1-1284 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1836-1868.

236 AGA1903-T1-1282, **Libre de capítols**, 1593-1650. F. 246 r.

237 AGA1903-T1-1282, **Libre de capítols**, 1593-1650. F. 246 r.

238 BOIX SIN, Blanca; **Arties, una vila aranesa a l'Antic Règim**, Col·lecció Josep Lladonosa, Edicions de la Universitat de Lleida, 2007, pags. 162-167.

239 AGA190-3-T1-1283 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1807-1836. AGA190-3-T1-1284 Libre d'acòrds deth conselh dera vila de Vielha 1836-1868.